

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA PEDAGOGIKY A PSYCHOLOGIE
A
VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI

Multikulturní společnost a romská komunita

Bakalářská práce

2012

Rostislav Kuchyňka
sociální pedagogika
(kombinovaná forma)

vedoucí bakalářské práce
Doc.PhDr. Miroslav Somr, DrSc.

České Budějovice

2012

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci na téma „Multikulturní společnost a romská komunita“ jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury a pomocí sběru dat dotazníkem.

Dále prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 23. Března 2012

.....

Rostislav Kuchyňka

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval panu doc. PhDr. Miroslav Somr, DrSc. za trpělivé a odborné vedení mé diplomové práce, za pomoc při shromažďování a třídění podkladů a informací a za věcné připomínky a rady. Rovněž bych rád poděkoval kolektivu Místního oddělení policie Praha 5 – Smíchov za spolupráci na sběru statistických dat pro účely této práce a shromáždění podnětů životních problémů romské komunity.

BIBLIOGRAFICKÁ IDENTIFIKACE

Název bakalářské práce: Multikulturní společnost a romská komunita

Pracoviště: Katedra pedagogiky a psychologie, Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity

Jméno a příjmení autora: Rostislav Kuchyňka

Studijní obor: Sociální pedagogika, Specializace výchovná a vzdělávací praxe

Vedoucí práce: doc. PhDr. Miroslav Somr, DrSc.

Rok obhajoby: 2012

Anotace

V naší práci jsme analyzovali obecnou problematiku romské rodiny a začleňování romské komunity do majoritní společnosti. Za negativního činitele v tomto procesu pokládáme zejména antisociální chování otce, které vyvolává narušování rodinného klimatu a výchovy dětí. Z toho plyne nejenom nízká kvalifikační úroveň dospělých, ale i prohlubující se odpor mladé generace Romů k začlenění do společenské ekonomické aktivity. Nefunkční rodina se projevuje ve zvýšeném počtu delikventních projevů a vede k soustavnému narušování soužití mezi majoritní a minoritní částí společnosti. K vytváření multikulturní společnosti chybí zatím zejména ochota obou skupin k vzájemné toleranci a komunikaci.

Klíčová slova

Multikulturní společnost, socializace, rodinné klima, společenský status, delikvence, výchova, romská komunita

BIBLIOGRAPHICAL IDENTIFICATION

Thesis title: Multicultural society and the Roma community

Place of work: Department of Pedagogics and Psychology, Pedagogical Faculty,
University of South Bohemia

Name of the author: Rostislav Kuchyňka

Field of study: Social Pedagogy, Specialization educational and learning
experience

Bachelor leader: doc. PhDr. Miroslav Somr, DrSc.

Year of defence: 2012

Abstract

In our work we analyze the general problems of Roma families and Roma integration into mainstream society. For a negative factor in this process consider anti-social behavior especially the father, which causes disruption of family and child-rearing climate. This means not only low skill levels of adults, but also the growing resistance to the younger generation of Roma integration into society of economic activity. Broken family is reflected in the increased number of delinquent symptoms and leads to systematic distortions of coexistence between the majority and minority sections of society. The creation of a multicultural society has no particular willingness of both groups for mutual tolerance, coexistence and communication.

Keywords

Multicultural society, socialization, family climate, social status, delinquency, education, the Roma community

Obsah

Úvod.....	8
1 Národnostní menšiny v ČR.....	11
1.1 Národnostní složení	14
1.2 Romové	15
2 Cesty Romů	18
2.1 Cesta z Indie	19
2.2 Romové za První republiky	23
2.3 Genocida Romů za druhé světové války	25
2.4 Romové v komunistické totalitě	31
2.5 Polistopadový vývoj.....	36
3 Romové v České republice	40
3.1 Počet Romů v současné době	42
3.2 Územní rozmístění Romů v České republice	44
3.3 Vztah české společnosti k romské komunitě	45
3.4 Skupiny Romů žijících na našem území	48
4 Vzdělání jako možné řešení začlenění do společnosti	51
4.1 Chyby škol a vzdělávacího systému	52
4.2 Romové a česká škola	55
4.3 Romové a vzdělání	56
4.4 Bariéry při vstupu na základní školu	56
4.5 Výchova romského dítěte v rodině	599
4.6 Vztah mezi školou a Romskou rodinou	59
5 Současná koncepce romské komunity v České republice	61
5.1 Vládní opatření, spolupráce místních a centrálních orgánů.....	61
5.2 Základní formy spolupráce s romskou komunitou v současnosti	63
5.3 Romové musí změnit sami sebe	68
5.4 Udělat něco sami - cesta z ghetta.....	69
6. Kriminalita.....	70
6.1 Odhady kriminality	71
6.2 Příčiny kriminality Romů.....	73
6.3 Možnosti změn	74
7 Výzkumná část	76

7.1	Cíl práce a stanovení předpokladů.....	76
7.2	Použité metody a techniky výzkumu	76
7.3	Kvantitativní a kvalitativní vyhodnocení.....	77
8	Diskuse výsledků.....	98
8.1	Rodinné prostředí	98
8.2	Prostředí romské komunity.....	99
8.3	Názorová hladina majority na romskou komunitu	101
9	Závěr.....	102
10	Seznam použité literatury	104
11	Přílohy	107

Úvod

Psát o národnostní menšině je vždy poměrně ožehavé téma, zvláště pokud píše z vnějšku, jako člen majoritní společnosti. Přesto jsem se snažil o maximální objektivnost faktů a údajů, stejně jako o vyváženost svých subjektivních hodnocení a názorů. Česká republika se po roce 1989 po více jak čtyřiceti letech otevřela světu. Stala se zemí demokratickou, která dbá na dodržování práv a svobod každého jedince, stala se zemí, ve které je respektována rozličnost kulturní, etnická, národnostní, politická i náboženská. Jsou však takoví i čeští občané? Po otevření hranic v devadesátých letech minulého století, začala do naší republiky směřovat řada cizinců, kteří si s sebou přinášeli své zvyky, tradice, způsoby života. Různorodé multikulturní prostředí¹ znamená neustálý střet mezi rozličnými názory a zvyklostmi. Podle mého názoru je zřejmé, že v takovémto prostředí hrají velmi významnou úlohu tolerance, empatie², schopnost komunikovat a naslouchat, připravenost činit kompromisy.

Migrační potenciál České republiky v budoucnu ještě poroste, takže setkávání s rozličnými kulturami bude stále častější. Přesto mnoho členů naší společnosti není připraveno na život v multikulturním světě. Přetrvávající předsudky a xenofobní názory se nejmarkantněji projevují v přístupu k největšímu českému minoritnímu společenství – k Romům. Ačkoliv Romové žijí na našem území prakticky již několik století a podíleli se tak na historickém utváření našeho státu, stále se ještě nezdařila jejich integrace do české společnosti. Naopak dá se říci, že v posledních letech dochází v mnoha případech k jejich sociální a lokální segregaci. Je zřejmé, že důvody jsou na obou stranách, jak v přístupu a negativních postojích české majority k Romům, tak v nepřizpůsobivém chování některých Romů.

Jsem toho názoru, že pro úspěšnou integraci romského etnika je tedy třeba ochota obou skupin, jinak problematika vzájemného soužití nebude vyřešena. Za klíčovou oblast v průsečíku zájmů obou stran považuji školství a rodinu. Na jedné straně by škola měla vychovávat v duchu interkulturního soužití, učit děti k toleranci k odlišnostem, ke komunikaci a spolupráci, měla by u dětí odstraňovat předsudky, rovněž by měla umět využít přítomnosti dětí z odlišného prostředí a obohatit tak jejich nazírání na život a majoritní

¹ rozdílného kulturního prostředí –www.wikipedia.cz

² neboli vcítění označuje porozumění emocím a motivům druhého člověka –www.wikipedia.cz

společnost. Na straně druhé by se měla rodina snažit o výchovu svých dětí a to k hodnotám daných naší společností. Je bezpodmínečně nutné, že by se Romové měli snažit dosáhnout vyššího vzdělání a odborné kvalifikace a předejít tak případnému vyčlenění z trhu práce, sociálnímu vyloučení, nebo dokonce případnému trestnímu postižení. A právě na problematiku v těchto oblastech je zaměřena má bakalářská práce. Chci se pokusit odhalit přímou souvislosti mezi nízkou úrovní vzdělání, vysokou mírou nezaměstnanosti, pobytem ve výchovných ústavech, samotné míry asimilace k majoritní společnosti, zvyšujícími se tendencemi k sociálnímu vyloučení a mírou páchané trestné činnosti.

Postupnými kroky se chci zaměřit na odhalení hlavních příčin problémů v jednotlivých oblastech a zároveň zhodnotit možnosti nápravy a způsobů řešení, případně porovnat klady nebo zápory jednotlivých koncepčních variant. Mým cílem není zaobírat se konkrétními jednotlivými případy, ale pohybovat se spíše v obecně platné rovině dané problematiky. Jsem si vědom toho, že na řadě míst se dopustím ve větší či menší míře zevšeobecnění a paušalizování, což bude dáno zejména tím, že při porovnávání etnických a sociálních skupin vycházím z názorů a postojů, jež jsou charakteristické pro většinu příslušníků daného společenství. Ostatně na odhady, propočty a zevšeobecnění jsou odkázány všechny dokumenty o Romech včetně vládních koncepcí romské integrace, protože přesné statistické údaje o romském etniku chybí. Přesto pro svůj hlavní záměr při hledání příčinných souvislostí nejmarkantnějších problémů romského etnika u nás v oblasti vzdělání, nezaměstnanosti, sociálního vyloučení a protiprávní činnosti tak považuji určitý stupeň zevšeobecnění za přijatelný.

Uvědomuji si nicméně, že všechny možné varianty řešení dané problematiky musí vždy obsahovat prostor pro individuální přístup. V celé linii bakalářské práce se snažím vycházet z vědomí, že otázka romského etnika a jeho problematiky je otázkou interakce dvou odlišných kultur, majoritní české a minoritní romské. Proto chci věnovat významnou část zhodnocení vzájemného soužití těchto dvou společenství, zaměřit se na odhalení nejpalčivějších problémů sousedských vztahů a pokusit se nastínit způsoby řešení z různých úhlů pohledů obou společenství. Skrze cestu odhalení příčin

neshod vzájemného soužití se chci pokusit poodkrýt možné postupy, jak zvrátit postupný proces sociální exkluze Romů. Náprava problémů v sociální oblasti romského etnika je hlavní předpoklad pro následnou úspěšnou integraci Romů do české společnosti. Přestože mé psaní bylo vedeno snahou o formální a logickou propojenost textu, snažil jsem se rovněž o obsahovou celistvost jednotlivých kapitol.

Tématika Romů je v české literatuře zpracována v dostatečném množství, přesto kvalita děl je značně rozdílná, navíc většina knih je zaměřena jedním směrem, na konkrétní oblast. Já se ve své práci snažil spíše o komplexnější náhled na danou tematiku, se zaměřením na uvedené oblasti školství, zaměstnanost, sociální vyloučení, než o detailní analýzu či hodnocení konkrétních případů.

1 Národnostní menšiny v ČR

Jedním z nejaktuálnějších témat dnešní doby je otázka soužití národnostních či jiných minoritních skupin v naší zemi. Po "otevření hranic" po listopadu 1989 zažívá Česko neustálý příliv cizinců, migrantů a žadatelů o azyl. Do té doby poměrně homogenní česká společnost se začala setkávat s příslušníky jiných národů, kultur, stylů života a zvyklostí. Každé společenství jako celek (i každý jedinec), je více či méně svým kulturním stereotypem a svými zvyklostmi determinován³. Takovéto setkávání odlišných stereotypů může probíhat zcela bezproblémově, často však vzájemné působení a střetávání vyvolá neshody, jež někdy vedou až ke konfliktu. S tímto úzce souvisí i další okolnosti, jako je problematika xenofobie (doslovný překlad znamená strach z cizinců, obecně se slovo používá k označení mezilidské neshovivosti a předsudků vůči lidem z jiné země, či při nedostatku úcty k jejich tradicím a odlišné kultuře), či dokonce rasové diskriminace. Je zřejmé, že proces migrace nelze zastavit, a že se počet cizinců a národnostních uskupení bude v naší zemi zvyšovat. Důležitou roli zde sehraje právní rámec a zákonné nastavení podmínek přijetí migrantů a žadatelů o azyl. Systém by měl být citlivě nastaven tak, aby zadržel nežádoucí jedince, ale naopak aby umožnil přijetí a rychlé začlenění do naší společnosti těm, kteří to potřebují. Na druhé straně je třeba předcházet vzniku napětí případně konfliktů mezi domácím obyvatelstvem a příchozími cizinci, teda problémům, jež může vyvolat střetávání rozličných kultur.

Každý člověk je ovlivněn kulturním prostředím, ve kterém vyrůstá, pracuje a žije. V procesu socializace se učíme společenským zásadám, abychom později dobře zvládli svou společenskou roli a stali se úspěšnými jedinci. S příchodem migrantů, nebo se zvyšujícím se počtem jiných národnostních menšin, dochází k střetávání těchto kultur. Na základě postoje majoritní skupiny k přítomným menšinám rozlišuje Dana Potočková společnosti s multikulturním a interkulturním charakterem⁴. Multikulturní společnost je tvořena přítomností různých etnických, sociálních a náboženských skupin.

³ Hübschmannová, M.: Můžeme se domluvit (Šaj pes dovakeras), 1998, ISBN 80-7067-905-0, str. 8.

⁴ Potočková, D.: Společnost a interkulturalita, in: Šišková, T., a kolektiv.: Výchova k toleranci a proti rasismu, 1998, str. 33.

Menšiny jsou v této společnosti spíše pasivně tolerovány, než ceněny a rovnoprávně akceptovány. Jde více o asimilaci nebo integraci podle požadavků majoritní skupiny. Oproti tomu interkulturní společnost aktivně podporuje vzájemné vztahy a komunikaci mezi majoritou a minoritními skupinami. Základem je idea (z řeckého *idea* nebo *eidos* znamená původně podobu, vzhled; v současné češtině nejčastěji znamená: představu, myšlenku, nápad, záměr) naprosté rovnosti, vzájemné tolerance a respektu k odlišnostem. Podstatou interkulturality je vzájemné obohacení plynoucí z výměny zkušeností, názorů a postojů. Důležitou roli hraje komunikace, porozumění a empatie. Princip interkulturality proto klade vysoké nároky na obě strany, jak na minoritní skupiny, tak především na majoritní společenství. Majorita však mnohdy nemá zájem o komunikaci s "cizími" lidmi, někdy se objevují předsudky či strach. Faktem však zůstává, že ke střetávání odlišných kultur a zvyků v naší zemi docházelo, dochází a bude docházet i nadále a především na majoritní společnosti je, jaký vytvoří rámec pro toto vzájemné působení, od něhož se bude odvíjet kvalita společnéhožití.

Vzrůstající etnická pestrost v naší zemi je způsobena především imigrací, tedy přestěhováním obyvatel z jiných zemí. Důvodů k migraci může být celá řada, avšak hlavní příčinou migrace v současné době jsou zejména socioekonomické rozdíly mezi bohatými a chudými zeměmi. Méně časté jsou důvody pro migraci válečné konflikty, politické pronásledování, náboženské či kmenové boje. Přestože v 90. letech 20. století byla Česká republika pro většinu migrantů tranzitní zemí do států "západní" Evropy, dnes se řadí k cílovým zemím přistěhovalců. Je to způsobeno jednak zlepšením ekonomické a sociální úrovně, ale také hlubším zapojením do dalších struktur, jako je Evropská unie.

Rovnoměrně se vzrůstajícím počtem příslušníků jiných národností a etnických skupin, vzrůstala rovněž vzájemná interakce těchto lidí s majoritní společností, což někdy způsobovalo problémy, které do té doby nebyly v české společnosti obvyklé. Zřejmě nejvýraznější a zároveň nejzávažnější problémy vyvstaly hned na počátku 90. let 20. století v podobě rasové diskriminace, či dokonce případů otevřených rasových útoků. Rasovou diskriminací se rozumí rozlišování, vylučování, omezování nebo určité znevýhodňování založené na

rase, barvě pleti, nebo na národnostním či etnickém původu, jehož cílem nebo následkem je omezení uznání a užívání lidských práv a svobod na základě rovnosti⁵. Toto chování popírá základní normativní zásady rovnosti a stejného zacházení se všemi členy sociálního útvaru. Jedná se zejména o neoprávněné rozlišování jedinců či skupin na základě jejich příslušnosti k určité biologické (rasové), ale i sociální (profesní, politické, náboženské apod.) kategorii a znevýhodňování jedněch oproti druhým.

Pro český právní řád jsou v oblasti diskriminace a rasismu závazné dvě mezinárodní smlouvy. Tou první je Mezinárodní úmluva OSN o odstranění všech forem rasové diskriminace č. 95/1974. Tou druhou je směrnice Evropské unie č. 2000/43/EC z roku 2000, dle které jsou členské státy Evropské unie povinny zajistit ve svých právních rádech zásady rovného zacházení a odstranit prvky přímé i nepřímé diskriminace. Přímou diskriminací se chápe druh chování nebo jednání, kdy je s konkrétním příslušníkem rasově, etnicky či národnostně odlišné skupiny úmyslně zacházeno méně příznivým způsobem, než by bylo zacházeno s ostatními. Má konkrétní obsah s aktuálním dosahem pro konkrétního člověka. Nepřímá diskriminace je zapříčiněna strukturou určitých systémů a procedur, které (aniž by chtěly úmyslně diskriminovat) jsou pro určitou skupinu lidí obtížně dostupné, protože nepočítají s jejich odlišnostmi a možnostmi (např. vzdělávací systém, který nebere v úvahu jazykové možnosti Romů).

Obrana proti diskriminaci (obzvláště nepřímé) je často složitá. Přestože existuje několik zákonných nařízení, které diskriminaci zakazují, poškozenému se mnohdy obtížně prokazuje, že byl diskriminován. Pod termínem “rasově motivované násilí“ rozumíme násilné chování (ve smyslu fyzického, ale i verbálního útoku) s rasovým motivem, jehož objektem je nekonkrétní příslušník rasově, národnostně či etnicky odlišné skupiny. V případech rasového násilí je důležité to, že obětí násilí není konkrétní osoba, útočník napadá odlišnou rasu nebo národnost a obětí může být kdokoliv z této skupiny. Oproti nenápadnosti diskriminace se u rasového násilí jedná o zjevné útoky, mnohdy s tragickými konci. Tomu by odpovídalo například i rostoucí množství neonacistických setkání, pochodů a koncertů.

⁵ Šišková, T., a kolektiv.: Výchova k toleranci a proti rasismu, Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-285-8, str. 199.

1.1 Národnostní složení

Zmiňoval jsem, že obyvatelstvo České republiky je dodnes velmi národnostně a rasově homogenní. To má své historické příčiny v podobě holocaustu prováděného fašisty v protektorátním období, následného odsunu Němců ze Sudet, komunistickým režimem na 40 let uzavření hranic a nakonec rozdělení Československé federace. V důsledku těchto událostí tvoří česká společnost národnostně homogenní (podobný) útvar. To se potvrdilo i při sčítání lidí, domů a bytů v roce 2011, kdy se k české národnosti přiřadilo více jak 90 % občanů⁶. (viz. příloha č. 1) Připojí-li se k tomuto údaji ještě počet obyvatel hlásících se k moravské a slezské národnosti, dostaneme se na hodnotu takřka 95 %.

Některé uvedené hodnoty z průzkumu je však třeba brát s rezervou. Zejména číslo v kolonce romské národnosti, vyjadřuje spíše pocit Romů o svém národnostním zařazení, než o jejich etnické sounáležitosti. (viz. kapitola 3.1.) Rovněž je třeba uvést, že zmíněné sčítání lidu nezahrnulo do svých statistik počty nelegálně žijících cizinců, zejména pracovních imigrantů ze zemí východní Evropy. Prakticky všude, ve všech příručkách, publikacích a studiích o národnostní otázce, se hovoří o integraci cizinců, tedy o začlenění jednotlivce nebo skupiny do většinové společnosti bez proměny vlastní identity nebo ztráty své specifičnosti⁷. Na rozdíl od asimilace⁸ je integrace proces oboustranný, náročný jak na ty, kteří se hodlají integrovat, tak na ty, mezi něž se chtějí integrovat. Důležitá je zde vůle k vzájemné spolupráce a ochota domluvit se. Teoreticky je oblast integrace a integračních principů zpracována dobře a rozsáhle. Za největší problém integračního procesu však pokládám jeho přenesení do praxe a dobré fungování.

Domnívám se, že se velmi málo pracuje na tvoření podmínek ve společnosti, jež by integrační proces umožnily naplnit v jeho bilaterální podstatě. Současný stav nutí minoritní skupiny spíše k asimilaci, k přizpůsobivému adaptačnímu chování na majoritou vytvořené podmínky, než k

⁶ www.czso.cz

⁷ Šišková, T., a kolektiv.: *Výchova k toleranci a proti rasismu*, Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-285-8, str. 198.

⁸ Asimilace - označuje proces, jehož výsledkem je úplné přizpůsobení se jedince nebo skupiny většinové společnosti, jejím zvyklostem a jejímu způsobu života do takové míry, že dochází k úplné ztrátě vlastní etnické či národnostní identity a znamená dokonalé splynutí s většinou, včetně bezvýhradného převzetí jejích hodnot.

plnohodnotnému integračnímu zapojení. V posledních letech situace dospěla až do mezního stavu, kdy jsou mnohé (zejména romské) skupiny segregovány, zcela vyloučeny na okraj společnosti. Střetávání různých kultur a národů na určitém území vytváří multikulturní prostor, ve kterém se objevuje řada problémů. Pro jejich odstranění a pro vytvoření vhodných podmínek pro integrační proces, je třeba začít s výchovou k toleranci, vzájemné úctě, k otevřené komunikaci a zároveň naslouchání, s výchovou proti xenofobii, předsudkům a rasismu. Je třeba v celospolečenském měřítku navodit empatii vůči jiným národům a minoritním skupinám a vytvořit prostředí, které bude vyhovovat všem. Je přece v zájmu každého z nás, aby se multikulturní spoluzití změnilo v interkulturní soužití.

1.2 Romové

Početně nejvýznamnější národnostní menšinou u nás jsou Romové. Možná by však dle mého názoru, bylo přesnější hovořit o etnické menšině, protože většina Romů se hlásí k české národnosti. Historie romského etnika je dlouhým strastiplným příběhem, který je zahalen řadou nejasností, tajemství či dokonce mýtů. Za pravlast Romů je považována Indie, což dokládají četné lingvistické podobnosti. Po odchodu ze severozápadní a střední Indie následovalo několik staletí trvající putování. Jedna z migračních vln vedla od 10. století přes Blízký Východ do jihovýchodní až střední Evropy, druhý proud pronikal přes Egypt a sever Afriky na Pyrenejský poloostrov.

Do střední Evropy přišli Romové až ve 13. století, na našem území se pak objevují první historické záznamy na přelomu čtrnáctého a patnáctého století. Z části zahaleno tajemstvím zůstává i označení Romů. V historických pramenech slovo "Cikán" pochází pravděpodobně z 11. století z označení "Athinganoi", které užil pro skupinu Romů mnich z kláštera na hoře Athos v dnešním Řecku. Toto označení použil proto, že Romy mylně považoval za totožně nazývané příslušníky jedné z tehdejších manichejských sekt. Z termínu "Athinganoi" vzniklo nejrozšířenější pojmenování Romů, užívané v mnoha evropských jazycích (např. v němčině jsou Romové označováni jako "Zigeuner", v maďarštině "Czigány", v češtině "Cikán", ve švédštině "Zigenar",

ve francouzštině “Tsigane“ apod.)⁹ Toto majoritou užívané označení získalo postupem doby až pejorativní nádech, v současné době se proto považuje za korektní označení “Rom“, se kterým přišli sami členové tohoto etnika. Ani na vysvětlení slova “Rom“ není jednoznačný pohled. Milena Hübschmannová označení “Rom“ překládá jako muž/manžel/člověk (“Romni“ jako žena a “Roma“ jako lidé.)¹⁰ Jsou to slova, která nejširěji a především ve vlastním chápání Romů vymezují jejich různorodé společenství.

Romská komunita se nejen u nás, ale i v zahraničí, skládá z celé řady subetnických skupin. Na to upozorňuje Eva Davidová, která uvádí, že slovo “Roma“ (Romové) je souhrnným označením několika etnických skupin, které mají společný původ, společné kulturní rysy a osobité charakteristiky. Celkové označení romských etnických skupin názvem “Rom – Romové“ bylo přijato i světovým romským hnutím (Mezinárodní romskou unií – International Romani Union).¹¹ S poslední teorií kolem označení “Rom“ přišel John Sampson, který došel k závěru, že slovo vzniklo změnou výslovnosti od původního označení skupiny příslušníků indické kasty “Dom“.¹² Ostatně název Rom neuzívají všechny skupiny tohoto etnika.

V Německu a Rakousku žijí “Sintové“, ve Španělsku a jižní Francii si říkají “calé“ (černí), manouches (lidé) pak ve zbytku Francie.¹³ V anglicky mluvících zemích užívané označení “Gypsies“ odkazuje na putování přes severní Afriku, odkud vzniklo mylné označení Egyptané (Egyptions, Egypsies, Gypsies)¹⁴. Přesto označení Romové je i těmito skupinami považováno za jakési nejobecnější vymezení jejich sounáležitosti jako určitého etnického celku. Prosazování označení “Romové“ souvisí s počátky sebeuvědomování Romů u nás i ve světě a určitého emancipačního procesu, který Romové zahájili v 80. letech 20. století. Při styku s neromy preferují Romové označení Rom. Termín “Cikán“ má pro většinu Romů pejorativní nádech, jako označení užívané těmi zvenčí, které vzbuzuje asociace vlastností, jenž jsou Romům obvykle přisuzovány (zloději, nečestní, špinaví apod.). Přesto se někdy stane, že samotný Rom říká, že je Cikán. Stává se to většinou v situacích, kdy chce

⁹ Nečas, C.: Romové v České republice včera a dnes, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9, str. 11

¹⁰ Hübschmannová, M.: Můžeme se domluvit (Šaj pes dovakeras), 1998, ISBN 80-7067-905-0, str. 11

¹¹ Davidová, E.: Cesty Romů (Romano drom), Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, ISBN 80-244-0524-5, str. 16

¹² Kenrick, D.: Cikáni na cestě z Indie do Evropy, Olomouc : Univerzita Palackého, 2003, ISBN 80-244-0589-X, str. 11

¹³ Fraser, A.: Cikáni (The Gypsies), Praha, 1998, 80-7106-212-X, str. 10.

¹⁴ Nečas, C.: Romové v České republice včera a dnes, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9, str. 12.

navodit méně formální atmosféru, navodit bližší přátelštější kontakt s okolím. Romové objektivně nejsou národem v evropském chápání takového společenství. Navíc lze říci, že se ani oni sami subjektivně za takový národ nepovažují. Nicméně jsou si vědomi určité vzájemné sounáležitosti, což je jeden z předpokladů k formování etnicity.

Základní a tradiční jednotkou romské pospolitosti, ať žije kdekoliv a přísluší ke kterékoliv romské komunitě či skupině, je rodina ve smyslu velkorodiny, či dokonce celého rodu¹⁵. Rod ve smyslu romského označení “famélija“, což je horizontální rodina, rodina žijících příbuzných a “fajta“, tedy vertikální rodina, pokrevní pouto potomků a předků. Jednotlivé rody, čítající třeba několik set osob, vytvářejí subetnické skupiny, které vznikly na základě společné profese, způsobu života, zvláštních kulturních projevů, nebo současného, případně historického, místa pobytu (např. vlachiko Roma – olašští Romové podle Valachie na území Rumunska)¹⁶. V nadregionálním kontextu je třeba si uvědomit, že Romové jsou největší teritoriálně nevázanou menšinou v Evropě. Jejich přesný počet není z mnoha důvodů znám, ale odhaduje se zhruba na 8 milionů. V České republice pak reálné odhady hovoří zhruba o 200 000 až 300 000 příslušnících romského etnika¹⁷.

Posledním onomaziologickým pojmem, který zde chci vysvětlit, je Romy užívané pojmenování “gádžo“, používané pro označení příslušníků neromského společenství, pro ty “bílé“. Romové si toto označení přinesli ze Slovenska, v překladu to znamená “sedlák“¹⁸. Důležitým aspektem je zde skutečnost, že Romové velmi důkladně rozlišují dva světy, My a Oni, tedy Cikáni a Gádžové. Právě ze střetávání a interakce těchto dvou značně odlišných světů vyplývá většina problému v soužití Romů s majoritní společností. Samo dělení společnosti na “dva světy“ totiž znamená takřka nepřekonatelnou překážku integračního procesu.

¹⁵ Davidová, E.: Cesty Romů (Romano drom), Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, ISBN 80-244-0524-5, str. 95.

¹⁶ Nečas, C.: Romové v České republice včera a dnes, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9, str. 12.

¹⁷ Víšek, P.: 60 let řešení Romské problematiky, in. Romové v osidlech sociálního vyloučení, 2006, str. 190.

¹⁸ Hübschmannová, M.: Můžeme se domluvit (Šaj pes dovakeros), 1998, ISBN 80-7067-905-0, str. 52.

2 Cesty Romů

Do své práce jsem se rozhodl hned zpočátku zařadit kapitolu o historii romského etnika, protože se domnívám, že pro pochopení některých současných problémů Romů je třeba podívat se do minulosti, kde se nalézají kořeny právě těchto dnešních problémů a úskalí, mnohdy se jedná o peripetie, jež se v běhu dějin opakují neustále dokola. Historie Romů je velmi dlouhá, pestrá a barevná, jako jejich kultura, mnohdy však také velmi temná, smutná až tragická. Samotní Romové pro absenci romského písemnictví svou historii sami nikdy nezaznamenali. V jejich bohaté lidové slovesnosti se však dochovalo mnoho pověstí, které spojují prvky historické s fikcí.

Faktické historické prameny o Romech však vycházejí ze záznamů, kronik a dokumentů, jež byly sepsány národy, které přišly s Romy do styku. Jsou to tedy pohledy z vnějšku romského etnika, pohledy často velmi jednostranné. Právě tento jednostranný pohled pln předsudků někdy přetrvává do současné doby a já se domnívám, že je to jeden ze základních důvodů většiny neshod mezi romským etnikem a majoritní společností, která se na Romy mnohdy stále dívá jako na nebezpečné vetřelce. Již v předchozí části jsem uvedl, že Romové pocházejí z Indie, romština to dokazuje nanejvýš přesvědčivě. Ve své pravlasti náleželi Romové v systému kastovní společnosti k nejnižším sociálním vrstvám, ke kastě nedotknutelných. Je pravděpodobné, že jejich tradiční profese kovářství, obchod s tažnými zvířaty, provozování hudby či kejklářství, je nutily ke kočování již v Indii, protože jejich produkty potřebovalo venkovské obyvatelstvo jen občas a nikoliv pravidelně.

V zajišťování základních potřeb byli odkázáni na okolí, zvláště rolnické obyvatelstvo, a tento způsob obživy je nutil permanentně k územnímu pohybu. Romští kováři, ale i další řemeslníci, kteří zpracovávali kov, dřevo, kůži, hlinu a jiný materiál, kočovali v pravidelném okruhu, jehož časové obraty podmiňovala poptávka po jejich výrobcích. Naproti tomu romští muzikanti, tanečníci a kejklíři se potulovali za neurčitým cílem a své zdroje obživy doplňovali žebrotou, nebo drobnými krádežemi¹⁹. Již zde jsou zcela patrné počátky kočovnického způsobu života, který vydržel Romům až do 20. století, mnohde přetrvává ještě dnes.

¹⁹ Nečas, C.: Romové v České republice včera a dnes, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9, str. 11.

Proč se jednotlivé rody či skupiny těchto lidí vydávaly v různě silných proudech ve dvou etapách mezi 3. až 5. stoletím a pak mezi 9. až 10. stoletím mimo své pravidelné trasy pryč ze své vlasti, se můžeme jen dohadovat. Mohly to být války, hladomory, dlouhá sucha, nebo mohla být důvodem určitá mono profese romských komunit, což v následujících generacích při geometrickém zvyšování členů velkorodiny vedlo k nutnosti hledat obživu na nových a nových místech.

2.1 Cesta z Indie

Na cestě z Indického subkontinentu prošli Romové řadou zemí, v nichž se zdrželi různě dlouhou dobu. Vliv těchto pobytů na Romy a jejich kulturu není příliš znám, je však jisté, že docházelo k přejímání některých zvyklostí, stejně tak jako docházelo k přejímání mnohých slov do romštiny. Srovnávací jazykověda tak určila, že delší dobu se Romové zdrželi v oblasti někdejší Perské říše, dále pak v Arménii a Byzantské říši. Zejména pobytem v Byzancii si osvojili romští migranti různé jazyky, dovedli se orientovat v neznámé materiální kultuře, ve společenských vztazích, v administrativním uspořádání i v ideologii křesťanství²⁰. Putování Romů do Evropy byl proces trvající několik staletí, jednalo se o mnoho migračních vln. V rámci jedné migrační vlny přicházelo několik romských skupin, které mezi sebou udržovaly větší či menší kontakt.

V oblasti Malé Asie se od hlavního proudu směřujícího přes Balkán do Evropy odštěpil méně početný proud, který vedl podél severoafrického pobřeží až na Pyrenejský poloostrov. Prvořadý význam pro utváření dnešní populace evropských Romů měl však migrační proud směřující přes Balkán. Stále hlouběji do území Balkánského poloostrova pronikaly Romské patriarchální rody v průběhu 12. a 13. století. Kovářské umění zručných Romů bylo na hospodářky nerozvinutém Balkáně vřele vítáno, stejně tak jako romská hudba a tanec. Avšak v důsledku populačního přírůstku se při stejném profesním způsobu obživy stávala situace romských rodin i zde neudržitelná. Znova tedy docházelo k rozštěpení rodin, kdy část Romů putovala do jiných oblastí, kde

²⁰ Nečas, C.: Romové v České republice včera a dnes, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9, str. 12.

hledali obživu a uplatnění. Tak pokračovali Romové dále do nitra Evropy. (viz. příloha č. 2)

Od 15. století je přítomnost Romů doložena mnoha zdroji již ve střední a západní Evropě, kudy se Romové potulovali v různě velkých skupinách, jejichž vůdci přijímali označení podobná světským feudálům. Ze slova vojvoda vznikl název "vajda" jako označení pro vůdce Romské skupiny. Ze stejné doby pramení i označení "král", které je někdy používáno dodnes, zejména z důvodu zvýšení prestiže²¹. Důkladným mapováním pohybu romských komunit napříč Evropou se zabývá ve své knize zejména Angus Fraser, který udává odkazy na velké množství kronik²². Prvotní přijetí Romů v Evropě bylo ze strany církevních i světských feudálů vesměs vřelé a tolerantní. Jistě k tomu přispěly i pověsti, v nichž Romové vystupují jako kající poutníci, jako křesťané, kteří usilují o odpuštění hříchů. Jedna z účelových bájí poutníků byla o tom, že jejich předkové v Egyptě dočasně upustili od křesťanství a pro tento hřích musí kočovat světem.

Na opačné straně však stojí pověra, že cikáni z Egypta ukovali hřebíky pro ukřižování Krista a za to jsou odsouzeni být věčnými psanci²³. Tato pověra souvisela se všeobecným ochladnutím vztahů vůči Romům. Lidé si začali všímat, že romské křesťanství je pouze deklarováno, ale že se Romové jako křesťané nechovají. Provozují černou magii, zaříkávání, věštění a jiné praktiky. Další z příčin ochladnutí místního obyvatelstva k Romům bylo jejich získávání a doplňování prostředků k obživě až parazitickým způsobem, žebrotou a drobnými krádežemi. Bez vlastnictví půdy nebylo možné zajistit obživu početným skupinám.

Skromné almužny situaci neřešily a provozování většiny řemesel bylo obměňováno pouze v naturáliích. A tak přestože 15. století bylo k Romům z počátku přátelské, v jeho průběhu se začaly projevovat první náznaky negativního postoje k těmto "cizincům". V českých zemích se Romové objevili na přelomu 14. a 15. století. Prokazatelně je jejich přítomnost doložen kolem roku 1417, kdy našimi zeměmi rychle prošla romská skupina vedená vojvodou Panuelem. Skupina směřovala dále do Německa a do Švýcarska,

²¹ Nečas, C.: Romové v České republice včera a dnes, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9, str. 14.

²² Fraser, A.: Cikáni (The Gypsies), 1998, str. 75-77.

²³ Hübschmannová, M.: Můžeme se domluvit (Šaj pes dovakeros), 1998, ISBN 80-7067-905-0, str. 35.

v nezachovaných znojemských knihách však bylo roku 1417 zapsáno, že Romové dostali dar ve výši 1 kopy a 3 grošů²⁴. Jde o první zcela nepochybné údaje o romském lidu na našem území, přestože někteří autoři včetně Nečase uvádějí ještě starší letopočty, nejčastěji rok 1399, mnohdy dokonce odkaz na Dalimilovu kroniku z roku 1314, ve které je zaznamenán příběh s datací roku 1242 o pohanech, kteří svým oblečením, způsobem chování a snad i jazykem připomínali Romy. K usazování Romů docházelo nejprve na Slovensku, zhruba od 16. století, a až v dalším století rovněž v českých zemích, především na Moravě. Nešlo o žádný plošný proces hromadného usazování romského obyvatelstva v určitém ohraničeném časovém úseku.

Usazování probíhalo postupně celá desetiletí a týkalo se jednotlivých Romů a jejich rodin. Tito jedinci se přes odpor části místního obyvatelstva na jedné straně a za určité podpory jiných příslušníků téhož domácího obyvatelstva na straně druhé dokázali natrvalo nebo alespoň na čas usadit poblíž neromského usídlení, nebo dokonce v ojedinělých případech získat trvalé bydliště i uvnitř neromských vesnic.

V českých zemích dochází ke konkrétním počátkům represe vůči Romům v 16. století. Jako první se usnesli Moravští stavové roku 1538, že do čtrnácti dnů mají být Romové ze všech moravských obcí vyhoštěni. O 7 let později český král Ferdinand I. vydává podobné nařízení²⁵. Většina takovýchto mandátů a nařízení zdůvodňuje zpřísněný postup vůči Romům jejich domnělým přisluhováním Turkům, kteří v té době budili v Evropě všeobecný strach. Připomínána je rovněž žebrota a krádeže, či obviňování Romů z úmyslného zakládání požárů.

Snaha vyhostit Romy ze svého území začínala nabývat na intenzitě prakticky ve všech zemích, což vedlo k paradoxní situaci, že kočovné romské skupiny přebývaly v určité oblasti do doby, než byly dopadeny státní mocí a vykázány pryč. Přesto se na naše území romské skupiny nadále vracely, neboť represivní opatření vůči nim byly v západních státech ještě mnohem intenzivnější. Prakticky celé 17. století se nese v duchu represivních opatření, patentů a mandátů, jimiž byli Romové postaveni mimo zákon. Císař Leopold I. vypověděl v roce 1688 Romy ze země a 11. 7. 1697 je dokonce prohlásil za

²⁴Nečas, C.: Romové v České republice včera a dnes, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9, str. 14.

²⁵ Kolektiv autorů Muzea romské kultury: Romové – O Roma, 1999, str. 19.

“psance“ (Vogelfrey)²⁶. Romové byli degradováni na roveň zvěře, kdokoli je mohl při pronásledování beztrestně zastřelit, při dopadení byli často trestáni smrtí, ženy a děti byly trestány uříznutím uší a vyhnáním z města nebo ze země. Rovněž Marie Terezie roku 1749 nařídila, aby byli Romové vyhošťováni ze země, vrátí-li se, aby byli zmrskáni a pak vypovězeni, při dalším návratu pak trestáni smrtí²⁷. Romové byli nemilosrdně pronásledováni, avšak nikoli kvůli své etnické příslušnosti a barvě pleti, ale kvůli způsobu života, který se vymykal kontrole mocenského aparátu. Přes mohutnou perzekuci Romů, která patří k nejtemnějším stránkám pozdního středověku, zdržovala se romská populace na našem území trvale.

Drastické tresty v první polovině 18. století se začaly ukazovat jako kontraproduktivní, protože Romy kriminalizovaly bez jakékoliv alternativy. Dochované výslechy dopadených Romů ukazují, že mnoho z nich se narodilo v Království českém a tuto zemi považovali za svůj domov. Navíc pronásledování zintenzivnilo pohyb romských skupin, které se postavením mimo zákon staly prakticky nekontrolovatelnými ze strany centralizované státní moci. Začarovaný kruh se uzavíral. Krom pronásledovaných Romů se však na počátku 18. století objevili na Moravě i tzv. tolerovaní Romové. Zvláště aktivní v tomto ohledu byly šlechtické rody Kouniců a Lichtensteinů na jihovýchodní Moravě. Již před rokem 1698 přišla na uherskobrodské panství hraběte Dominika Ondřeje Kounice rodina romského kováře Štěpána Daniela. V roce 1783 potom žilo v okolí Uherského Brodu a Uherského Ostrohu podle provedeného soupisu celkem 99 Romů ve 23 rodinách²⁸.

Typická romská příjmení na Moravě byla Daniel, Ištván, Malík a Holomek. Na tyto Romy se nevztahovala represivní nařízení s výjimkou asimilačních (měli zapovězeno používat romštinu a typický romský oblek). V souvislosti s budováním osvícenského absolutismu, zosobněného v českých zemích Marií Terezií a Josefem II., došlo v posledním dvacetiletí 18. století k pokusu o úředně nařízené usazení Romů. Marie Terezie zprvu pokračovala v tvrdé represivní protiromské politice. V roce 1749 nařídila habsburská panovnice vyhoštění Romů a represe pokračovaly až do roku 1761. O nový

²⁶ Nečas, C.: Romové v České republice včera a dnes, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9, str. 17.

²⁷ Nečas, C.: Romové v České republice včera a dne, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9, str. 17-18

²⁸ Nečas, C.: Romové v České republice včera a dne, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9, st. 20-21.

přístup k Romům se pokusila Marie Terezie až na konci své vlády. V roce 1773 vzniklo nařízení, že se z Romů mají stát rolníci. Syn Marie Terezie a její nástupce na císařském trůnu Josef II. o jedenáct let později přikázal usazování Romů na majetku tzv. náboženského fondu²⁹.

Pokus probíhal především v tehdejších Uhrách (v českých zemích pouze na Moravě). Cílem byla asimilace Romů a jejich přeměna v rolníky. V rámci přijatých opatření měly být jednotlivé romské rodiny usídleny ve vsích, kde je tamní obyvatelstvo nemělo nazývat jako dosud Cikáni, ale raději noví Maďaři nebo noví sedláci. Takto usazení Romové měli být přejmenováni, aby se zbavili typických romských příjmení. Děti mezi sedmým a dvanáctým rokem věku měly být dávány na převýchovu do neromských rodin. Tato nařízení se prováděla především v Uhrách, v českých zemích se týkala částečně jen Moravy. V Čechách se obdobné snahy neprojeví vůbec.

Důležitějším, než josefínský pokus o usazení Romů, se staly spontánní pokusy některých romských rodin usadit se v jednotlivých obcích. Romové byli v průběhu 19. století trestáni především pro porušování nařízení týkajících se tuláctví a kočování. Základním romským problémem se stávala otázka domovské příslušnosti. Snahy o spontánní usazování se datují v jednotlivých místech jihovýchodní Moravy do poloviny 19. století, i přes odpor místních obyvatel a z něho vyplývající pogromy na nežádoucí nové usedlíky. Usazovací proces, který dal vzniknout velkým cikánským táborům na jihovýchodní Moravě, byl krajově omezen. Největší romské osady vznikly v Brně - Černovicích, Strážnici, Oslavanech, Bojkovicích, Luhačovicích a ve Svatobořicích. Napomáhalo tomu především sousedství jižní Moravy se Slovenskem, kde již žila stabilizovaná a usazená romská komunita. V Čechách k usazování Romů prakticky nedocházelo. Na sklonku 19. století tak žila část Romů v českých zemích usazeně, především v osadách na Moravě (asi tisíc osob), a část kočovala, hlavně v Čechách (několik stovek osob)³⁰.

2.2 Romové za První republiky

Období těsně po vzniku Československé republiky v roce 1918 nepřineslo pro Romy zpočátku žádnou podstatnější změnu. Nadále se proti nim

²⁹Nečas, C.: Romové v České republice včera a dne, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9, str. 22.

³⁰Nečas, C.: Romové v České republice včera a dne, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9, str. 23-27.

uplatňovaly rakouskouherské právní normy. Nejvýznamnější z nich byl výnos vídeňského ministerstva vnitra ze 14. 9. 1888, který shrnoval dosavadní protiromská opatření. Týkal se vyhošťování Romů s cizí státní příslušností, vymezoval trestání a vykázání kočovných Romů. Zákon upravoval také vydávání dokladů pro domácí Romy. Od počátku dvacátých let se začaly objevovat petice venkovských obcí volající po přijetí zákona, který by dále omezoval pohyb Romů. Výsledkem bylo provedení soupisu Romů v roce 1925 (celkem bylo napočteno 64 938 osob, z toho 62 192 na Slovensku, 1 994 na Moravě, 579 v Čechách a 79 ve Slezsku). Uvedené výsledky skutečný stav spíše podhodnocovaly (podle odhadů žilo tehdy v Československu 70 až 100 000 Romů)³¹.

Dalším významným krokem ve vztahu k Romské populaci bylo přijetí zákona č.117/27 o potulných Cikánech ze dne 15. 7. 1927. Vzorem pro tento zákon se stal francouzský zákon o kočovnicích z roku 1912, společně s bavorským zákonem o Romech, tulácích a povalecích z roku 1926. Československá úprava romské problematiky patřila k nejdůslednějším v Evropě. O její přijetí se zasadila především agrární strana. Zmiňovaný zákon z roku 1927 se vztahoval na kočovné Romy, tuláky a osoby žijící po "cikánském způsobu". Tyto osoby se musely v roce 1928 podrobit soupisu, na jehož základě bylo vydáno do roku 1938 asi 36 000 tzv. cikánských legitimací, které měly těmto lidem sloužit jako průkazy totožnosti³².

Kočovat a tábořit bylo možné pouze v rámci jednotlivých rodin na základě kočovnického listu. Zákon dával možnost státní správě vyhlásit pro držitele cikánských legitimací zákaz vstupu na určitá místa, čehož využívala některá města. Tato opatření diskriminovala především kočovné Romy, mohla se však uplatnit i na Romy usazené. Mnohým Romům byly tzv. cikánské legitimace vystaveny i přesto, že žili po dlouhou dobu usazení v jednotlivých obcích. Důvodem byla nechuť obcí udělit Romům domovské právo, a tak byli tito usazení Romové úředně považováni za bezdomovce. Zákon o potulných Cikánech společně s nechtí obcí poskytnout Romům domovské právo se stal tehdejší hlavní formou diskriminace Romů. Na druhé straně byla první republika dobou, kdy někteří Romové získali střední i vysokoškolské vzdělání.

³¹Nečas, C.: Romové v České republice včera a dne, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9, str. 29-30.

³² Kolektiv autorů Muzea romské kultury: Romové – O Roma, 1999, str. 25.

V roce 1926 byla dokonce založena první škola pro romské děti v Užhorodě, kterou si postavili samotní Romové. Ve třicátých letech pak vznikla hudební škola pro Romy v Košicích. I přes diskriminující zákon o potulných Cikánech a další zákonná opatření byla zřetelná postupná integrace Romů do společnosti, jež začala už v 19. století³³.

Mezi předválečné způsoby obživy Romů patřila tradiční řemesla (především kovářství, hrnčířství nebo provozování hudby), která byla ovšem postupně nahrazována námezdní prací v průmyslu (především stavebním) a v zemědělství, případně různými druhy podomního obchodu a překupnictví. Docházelo také ke kombinaci tradičního řemesla a nádenické práce. Vzhledem k sezónnosti těchto zaměstnání si někteří Romové zajišťovali prostředky pro obživu drobnou kriminalitou (polní a lesní sběr, kapesní krádeže), nebo žebráním.

Podle statistických údajů byli v Čechách nejpočetněji u Romů zastoupeni profesí hudebníci a drobní obchodníci. Na Moravě převládali mezi Romy příležitostní dělníci a nádeníci. Profesní zaměření bylo paralelou usedlému nebo kočovnému způsobu života. Na území předválečné Československé republiky žilo několik základních skupin Romů. Většina patřila k tzv. slovenským Romům, žijícím usedle na Slovensku, v maďarském jazykovém prostředí žila skupina maďarských Romů. V Čechách a na Moravě patřila většina Romů ke skupině tzv. českých Romů. Tato skupina se dále rozdělovala na převážně usedlé moravské Romy (příjmení Daniel, Holomek, Malík atd.) a převážně kočovné české Romy (příjmení Ružička, Vrba, Janeček, Procházka atd.). Méně početná byla skupina německých Romů-Sintů, žijících především v německy mluvících oblastech v pohraničí (příjmení Bamberger, Richter, Klimt, Lagryn atd.)³⁴. Nejmenší skupinu tvořili kočovní olašští Romové.

2.3 Genocida Romů za druhé světové války

Konec třicátých a začátek čtyřicátých let minulého století v podobě nacistické zločiny znamenal zkázu pro miliony lidí, romské etnikum nevyjímaje. Genocida Romů, prováděná nacistickým režimem v celé okupované Evropě, patří k nejtragičtějším a současně k nejméně známým kapitolám

³³ Kolektiv autorů Muzea romské kultury: Romové – O Roma, 1999, str. 25.

³⁴ Davidová, E.: Cesty Romů (Romano drom), Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, ISBN 80-244-0524-5, str. 21.

druhé světové války. Spolu se Židy byli Romové druhou skupinou, na kterou se vztahovaly rasové zákony a opatření Velkoněmecké říše.

Osudovým opatřením proti Romům na našem území připojeném k Německé říši a posléze i na území Protektorátu Čechy a Morava byl výnos říšského vůdce SS Himmlera ze dne 8. 12. 1938, který upravoval otázky "cikánského zlořádu" již z rasového hlediska. Ke konkrétnímu "řešení cikánské otázky" u nás se přistoupilo poté, co nacistická moc nařídila dne 17. 10. 1939 provedení soupisu všech Romů, romských míšenců a osob po cikánsku žijících. Československé úřady (a nacisty ovládané četnictvo) měly již před okupací evidenci o tzv. potulných cikánech a smutnou skutečností pak zůstává, že nacisté využili právě tento seznam romského etnika u nás pro své hrůzné "seznamy smrti". Důkladná a přesná evidence těchto seznamů měla za následek úplné vyvraždění Romů, kteří do té doby žili na našem území, Romů usedlých i kočujících.

Pronásledování Romů na našem území vyvrcholilo v období protektorátu, kdy bylo vyhláškou protektorátního ministerstva vnitra z 30. 11. 1939 nařízeno, aby se do konce ledna roku 1940 všichni potulní Cikáni usadili a zanechali kočování. Romové se však tímto rozhodnutím dostali do patové situace, na jedné straně měli nařízeno usadit se, na druhé straně jim v jejich usazování bránily samotné obce, které je vyháněly ze svého území. Obce však nakonec byly novým výnosem nuceny zajistit Romům usazení, zároveň byly povinny podávat pravidelné zprávy o jejich chování.

Tímto rozhodnutím se Romové dostali pod neustálý dozor a jakékoliv porušení zákazu kočování pro ně znamenalo zařazení do kárného pracovního tábora, o jejichž zřízení bylo rozhodnuto vládou dne 28. 4. 1939. Přípravy na koncentraci a následné vyhlazení Romů v Protektorátu Čechy a Morava vyvrcholily 10. 8. 1940 otevřením dvou sběrných kárných pracovních táborů, v Čechách - v Letech u Písku, na Moravě - v Hodoníně u Kunštátu. Tragédií cikánských táborů v Letech a v Hodoníně se s až nebývalou podrobností zaobírá Ctibor Nečas v knize *Andr'oda taboris*. Do detailu popisuje situaci v obou táborech, životní podmínky, násilí, ponížení, strach a smrt v situaci, kdy se ze dne na den lidé přeměnili na pouhé číslo v seznamu vězňů

táborového archivu. Historie obou táborů je si přitom hodně podobná, stejně tak životní podmínky a útrapy, které v nich postihly romské vězně.

Po příjezdu do tábora se všichni Romové podrobili zběžné lékařské prohlídce, byli ostříhání a odvšiveni. Následovalo společné mytí, kde docházelo k prvním urážkám od dozorujících četníků, stejně tak jako k potupě romských žen, jež měly podle tradice zakázáno odhalit se před cizími muži. Po vstupních procedurách museli vězňové odevzdat cikánské legitimace a současně byli abecedně zařazeni do kartotéky. Vězňům byl zabaven i jejich hmotný majetek, peněžní hotovost, vkladní knížky a cenné předměty. Vězni byli rozděleni na 3 části, na muže a chlapce starších 14-ti let, stejně tomu bylo u žen a dívek, třetí skupina byla tvořena dětmi. Jedním z účelů nucené táborové koncentrace Romů měla být jejich převýchova k práci³⁵. Muži a chlapci byli nasazeni většinou na namáhavé silniční, drenážní, zemědělské a lesní práce, ženy a dívky pak pracovaly zejména uvnitř táborů na kuchyňských pracích, při praní prádla, při úklidu, dozoru nad malými dětmi a při ošetřování nemocných spoluvězňů.

Pracovalo se většinou 10 hodin denně, pokud však stanovený úkol nebyl dokončen, museli vězni pracovat déle. Za práci měli Romové dostávat mzdu, peníze však použila správa táborů na hrazení nákladů spojených s provozem táborů. V krátkých chvílích osobního volna vězňové především odpočívali. Měli zakázáno hrát karty, uzavírat sázky, či věnovat se zábavám, jež by byly hlučné, nebo by mohli vést k hádkám. Kouření a pití alkoholu bylo zakázáno, stejně jako užívání romštiny jako dorozumívacího jazyka. Špatné podmínky panovaly i v ubytování Romů v táborech. Lůžkové kapacity byly mnohonásobně překročeny, v Letech bylo vězněno najednou až 1100 Romů oproti původně plánovaným 240, v Hodoníně byla situace prakticky obdobná. Ubytovací kapacity byly postupně dostavovány.

Nedostatkem trpěli vězni i při stravování. Podle původních směrnic náleželo jednomu vězni krom 700 g chleba ještě balíček kávoviny a 10 g cukru k přípravě snídaně, k přípravě oběda 200 g masa, dvakrát týdně 200 g mouky na vaření nebo těstovin, 150 g luštěnin, jedenkrát týdně 150 g krup, krupice nebo rýže, dvakrát týdně 500 g brambor a zelí nebo řepy, k přípravě večeří

³⁵ Nečas, C.: *Andr'oda taboris - tragédie cikánských táborů v Letech a v Hodoníně*, Brno : Masarykova univerzita, 1995. ISBN 8021010924, str. 38.

dvakrát týdně 100 g masa a 200 g brambor. Realita však byla značně odlišná a pro vězně těchto kázeňských ústavů se zavedl nižší příjem. Týdenní dávka potravin pro dospělé osobu v táboře se skládala z 280g masa, 2 800 g chleba, 400 g mouky, 150 g luštěnin, 130 g tuků a půl litru mléka! Nedostatek životních potravin znamenal, že v květnu 1943 dosahovali dospělí jedinci sotva poloviny hmotnosti normálního zdravého člověka, děti na tom byli ještě hůře³⁶.

Krádeže jídla z hladu a pudu sebezáchovy byly velmi rozšířené. Náročná práce, špatné hygienické podmínky, minimální denní dávky potravin a několikanásobná přeplněnost ubytovacích kapacit, to vše vedlo k tomu, že v obou táborech trpěla většina vězněných Romů různými chorobami. Nejčastějšími příčinami úmrtí vězňů byl zápal plic, katary žaludku a střev, břišní a skvrnitý tyfus, tělesná slabost a podvýživa³⁷. Převládala úmrtnost dětí nad dospělými, novorozenecká a kojenecká úmrtnost byla prakticky stoprocentní, z 30 dětí narozených v Letech u Písku nepřežilo žádné. Množství zemřelých donutilo vedení obou táborů ke zřízení provizorních hřbitovů. Zejména epidemie tyfu, které vypukly v obou táborech, připravily o život desítky vězněných Romů a ostatní značně oslabily.

Na oba tábory byla kvůli epidemii tyfu uvalena karanténa, na letský 13. 12. 1942, na hodonínském o dva měsíce později. Areály byly neprodyšně odděleny od okolního světa oběma směry, personál ani vězňové jej nesměli opouštět, civilní obyvatelstvo se nesmělo k táborovému prostoru přiblížit do okruhu 200 metrů. Potraviny, předměty denní spotřeby a léky se ukládaly na smluvené místo mimo tábor. Internací v letsčém táboře prošlo přes 1 300 osob, z nichž přímo v táboře zemřelo 326. Hodonínským táborem prošel zhruba stejný počet Romů, pobyt v táboře nepřežilo 207 uvězněných³⁸.

Přes veškeré utrpení to nejhorší na Romy z českých protektorátních táborů ještě čekalo. V roce 1942 vešla v platnost protektorátní protirómská opatření, jež byla kopií říšskoněmeckých předpisů. V březnu téhož roku bylo protektorátní vládou vydáno nařízení o preventivním potírání zločinnosti. V letech 1942 až 1944 tak byli romští vězni z obou táborů v několika

³⁶ Nečas, C.: *Andr'oda taboris - tragédie cikánských táborů v Letech a v Hodoníně*, Brno : Masarykova univerzita, 1995. ISBN 8021010924, str. 85 a 102.

³⁷ Nečas, C.: *Andr'oda taboris - tragédie cikánských táborů v Letech a v Hodoníně*, Brno : Masarykova univerzita, 1995. ISBN 8021010924, str. 47.

³⁸ Nečas, C.: *Andr'oda taboris - tragédie cikánských táborů v Letech a v Hodoníně*, Brno : Masarykova univerzita, 1995. ISBN 8021010924, str. 49 a 103. a také www.holocaust.cz

transportech dopraveni do různých vyhlazovacích táborů, především do Osvětimi - Březinky, kde téměř všichni zahynuli. První transport do Osvětimi I byl vypraven z tábora v Letech u Písku 3. 12. 1942 a skládal se dohromady z 93 vězňů. O čtyři dny později byl vypraven podobný transport i z tábora v Hodoníně v počtu 91 Romů. Tyto deportace měly uvolnit v protektorátních cikánských táborech další místo pro koncentraci a pracovní využití dalších vězňů. Deportace protektorátních Romů měla probíhat postupně, když se nejdříve počítalo s transporty vězňů z cikánských táborů, po nichž měly následovat transporty ostatních, dosud nezajištěných Romů. Špatný zdravotní stav většiny vězňů v cikánských táborech a již výše zmíněné epidemie tyfu způsobily, že se celý deportační proces odehrál v opačném pořadí.

Do nově zbudovaného cikánského koncentračního tábora Osvětim II – Birkenau přijížděly nejprve březnové transporty integrovaných Romů převážně z Moravy (642 Romů), kdežto další transport letských vězňů dorazil na místo svého určení teprve v květnu roku 1943 (853 Romů), hodonínský dokonce až v srpnu (766 osob)³⁹. Do tábora Osvětim I byli Romové transportováni nikoliv na práci, jak jim bylo sděleno, nýbrž na co nejrychlejší smrt. Z prvních transportů, které směřovaly do Osvětimi I, zemřeli v krátké době téměř všichni Romové. Z dalších transportů, jejichž cílem byl cikánský tábor Osvětim II – Birkenau, přežilo pouze několik z těch, kteří byli přeloženi na práci do jiných koncentračních táborů. Ostatní zemřeli krátce po příjezdu. Cikánský tábor v Birkenau vznikl z nařízení Himmlera z důvodů rozšíření kapacity osvětimského komplexu.

Životní podmínky pro internované Romy v táboře v Birkenau byly ještě otřesnější, než jaké panovaly v obou protektorátních táborech. V areálu obehnaném plotem pod elektrickým napětím a s ostnatými dráty byli Romové ubytováni v polorozpadlých koňských stájích stojících na bažinaté půdě. V táboře nebyla žádná kanalizace, zásobování pitnou vodou prakticky neexistovalo.

Následkem úděsných životních podmínek a nedostatku potravy a pitné vody propukaly v táboře často epidemie, na jejichž následky zemřeli stovky vězněných osob. Kruté bylo i zacházení dozorců. Nejtemnější stránku přístupu

³⁹ Nečas, C.: *Andrůda taboris - tragédie cikánských táborů v Letech a v Hodoníně*, Brno : Masarykova univerzita, 1995. ISBN 8021010924, str. 54 a 113.

nacistické moci k uvězněným Romům však představovaly výzkumy doktora Mengeleho za asistence lékařů Bendela a Epsteina. Lidé byli využiti jako pokusná morčata, ostatně jako o morčatech o nich hovořili ve svých zprávách i samotní “lékaři“. Pokusy bez vědecké hodnoty vedly obvykle k zmrzačení, znetvoření, nebo dokonce k velmi bolestivé smrti. Často šlo prostě jen o jiný způsob vraždění nežádoucích lidských bytostí. Doktor Mengele se zajímal zejména o výzkum dvojčat, dále o výzkum lidí s velmi malou či naopak nadprůměrnou výškou, o výzkum gangrenózního zánětu ústní sliznice a také o výzkum krevních skupin. Experimentovalo se také s různými séry, které se následně vpichovaly Romům do krevního oběhu, prováděly se pokusy s tyfem, s bojovým plynem yperitem, se solnými roztoky, časté byly rozličné způsoby sterilizace. Osvětimské tábory patřily do kategorie vyhlazovacích táborů, ve kterých byli vězni likvidováni nejen těžkou prací a hladověním, ale také systematicky vyvražďováni v plynových komorách.

V cikánském táboře Birkenau proběhly před konečnou likvidací dva velké masakry. První se odehrál v březnu 1943, kdy bylo hned po svém příjezdu do tábora v plynové komoře popraveno 1 700 polských Romů. Druhý masakr se stal koncem května, kdy bylo z ubytovacích bloků vyvečeno a následně v plynové komoře zavražděno 1 035 Romů. Celkový počet registrovaných osob v cikánském táboře se blížil číslu 21 000, přežila však pouze hrstka těch vězňů, kteří byli transporty dopraveni do pobočných táborů na práci⁴⁰. Z celé komunity českých a moravských Romů, která čítala před válkou několik tisíc osob (uvádí se až 6 500 protektorátních Romů), se z koncentračních táborů v roce 1945 vrátilo pouze 583 lidí!⁴¹ Dodnes o vyvražďování romského lidu víme málo. Toto zapomenutí je částečně výsledkem postoje samotných Romů k osudům svého etnika.

Romské tradici je uchovávaní historických faktů a dějů a jejich interpretace cizí. Romové, kteří nezaznamenali v pro nás uchopitelné podobě písemných odkazů a svědectví nic ze své staleté historie v Evropě, zůstali své kulturní tradici věrni i v tomto případě. Vybízí se zde srovnání s druhým pronásledovaným etnikem - Židy. Ti nezapomněli na své vyvražďování, na genocidu. Naopak, trpělivě a pečlivě zaznamenávali vzpomínky na strašlivé

⁴⁰Kenrick D.a Grattan, P.:Cikáni pod hákovým křížem,Olomouc:Univerzita Palackého,2000.ISBN80-244-0048-0,str.135.

⁴¹ Kolektiv autorů Muzea romské kultury: Romové – O Roma, 1999, str. 31.

události, na tragicky zmařené osudy své a svých rodin. Tím, že Židé nezapomněli na hrůzy, které jejich národ postihly, nedopřáli zapomenout na tyto události ani zbytku světa. Pro porozumění současnému strachu Romů z projevů rasismu, který se nám příslušníkům majority často zdá iracionální a nepřiměřený, jejich nepochopitelným obavám přihlásit se k romské národnosti, se my i oni sami musíme zabývat nedávnou minulostí tohoto etnika. Tento aktuální strach Romů je totiž přímým důsledkem nereflektované minulosti, a to především historie genocidy Romů v období druhé světové války.

V nedávné době zde byly určité pokusy vyrovnat se s minulostí, zejména pak s nedůstojnou situací na místě někdejšího sběrného tábora v Letech u Písku. Na pozemku nyní stojí průmyslový objekt ("prasečák"), což je dalece vzdáleno pietě, jež by si toto místo zasloužilo. Snahy několika romských organizací o nápravu současné situace byly přehlušeny nesnášenlivými hlasy neonacistů z Národní strany a jejich provokativním jednáním. Celá záležitost pak byla pochopitelně značně medializována, ale výsledkem je alespoň zbudování památníku obětem, jež prošly tímto táborem.

2.4 Romové v komunistické totalitě

Druhá světová válka znamenala téměř úplné vyvraždění Romů v Čechách a na Moravě. Nacistickou genocidu přežilo jen asi 10 procent původního romského obyvatelstva v českých zemích (583 osob). Romové se však po roce 1945 začali v Česku objevovat znovu. Jednalo se zejména o Slovenské Romy, kteří na naše území přišli především kvůli pracovním příležitostem. Na Slovensku totiž Romové přežili druhou světovou válku jako skupina téměř nedotčeni. Ochránily je fungující ekonomické vazby s předválečnou vesnickou společností. Nyní je však čekalo stěhování zejména do městských průmyslových oblastí v pohraničí severních Čech a Moravy, odkud bylo krátce předtím odsunuto německé obyvatelstvo. Dle soupisu Romů provedeného v roce 1947 státními orgány žilo v českých zemích již přes 16 000 Romů⁴². Slovenští Romové přicházeli do českých měst z kulturně odlišného prostředí izolovaných romských osad a příchod byl spojen s přetrháním tradičních rodových vazeb uvnitř romské komunity i navenek.

⁴²Nečas, C.: Romové v České republice včera a dnes, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9, str. 45.

Do Čech a na Moravu mířili Romové především v 50. letech. Počet Romů stále narůstal, při sčítání v roce 1968 jich u nás žilo 61 000, v roce 1980 již 107 000 a v roce 1989 se odhadovalo, že v Čechách a na Moravě žilo 150 000 Romů⁴³. Z tohoto počtu tvoří dnes asi 80 - 85 % potomci slovenských Romů po staletí usazených v romských osadách, asi 10 % tzv. Olašští Romové, kteří kočovali až do roku 1959, zbývajících 5 % jsou potomci původních českých a moravských Romů a Sintů (němečtí Romové). Jednotlivé romské skupiny se od sebe liší především dialektem romštiny a některými zvyky.

Druhá světová válka zcela přerušila integrační proces, který u nás probíhal po několik staletí. Tento proces usazování a integrace již za jiných okolností a především ve městech a za zcela jiných politických podmínek začal tedy úplně od počátku. Mezi lety 1945 a 1965 přicházeli Romové do Čech spontánně a dobrovolně. Tento masivní proces nebyl ani organizován ani řízen. Nejprve přicházeli "vyslanci" jednotlivých velkorodin. Ti zjišťovali možnosti a vytvářeli podmínky pro příchod svých příbuzných. Za nimi přicházely další desítky příslušníků jejich rodiny, obvykle do lokality, kterou prozkoumali jejich rodinní vyslanci. Zpočátku byla cílem jejich přesunu území vylištěná po odsunu německého obyvatelstva, kde bylo dostatek ubytování i pracovních míst, tedy zejména severní a západní Čechy⁴⁴. Velmi důležité je však to, že cílem migrace Slovenských převážně vesnických Romů byla především velká česká a moravská města⁴⁵. Na Slovensku žilo 30 % Romů ve městech a 70 % na vesnici.

V České republice byl tento poměr přesně opačný⁴⁶. Tato masová urbanizace venkovského romského obyvatelstva, zvyklého na prostředí romských osad lokalizovaných mimo slovenské vesnice, nemohla dopadnout dobře a také dobře nedopadla. Romům z romských chatrčí byly přiděleny městské byty a mnozí Romové, kteří na podobnou situaci vůbec nebyli připraveni, začali žít v těsném sousedství, v prostředí činžovního domu, s neromskými sousedy, s jejich životními a společenskými nároky a zvyklostmi, které neznali a kterým nerozuměli. Právě z této doby se tradují historiky o

⁴³ Davidová, E.: Cesty Romů (Romano drom), Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, ISBN 80-244-0524-5, str. 146. a Nečas, C.: Romové v České republice včera a dnes, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9, str. 50.

⁴⁴ Hübschmannová, M.: Můžeme se domluvit (Šaj pes dovakeros), 1998, ISBN 80-7067-905-0, str. 30-31.

⁴⁵ Davidová, E.: Cesty Romů (Romano drom), Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, ISBN 80-244-0524-5, str. 138.

⁴⁶ Hübschmannová, M.: Můžeme se domluvit (Šaj pes dovakeros), 1998, ISBN 80-7067-905-0, str. 35.

vytrhaných parketách, ohýncích v obývacích pokojích, koních nastěhovaných do městských bytů. Je nepochybné, že zmatení Romové v této době za sebou zanechávali spoušť. A bylo to o to horší, že Romové byli zpravidla nastěhováváni do historických center měst, kde byly sice méně kvalitní byty, zato zde však byly Romové všem ostatním obyvatelům města na očích. Jak uvádí Hübschmannová, jestliže městský člověk umí v bytě žít, pak to umí díky výchově, musel se to naučit.

Pro Romy ze slovenských chatrčí či dokonce zemljanek bylo toto prostředí a způsob bydlení zcela neznámé⁴⁷. Příchozím Romům bylo nabídnuto zaměstnání v továrnách s pevnou pracovní dobou. Většina z romských přesídlenců poprvé v historii své rodiny dostávala měsíční mzdu v penězích, poprvé se od nich očekávalo, že budou každodenně v pevném režimu vykonávat pro ně nezvyklou práci. Řada Romů, zcela zaskočených naprosto jinou životní situací, úplně selhala. Lze jen konstatovat, že obrovské otřesy v soužití s první generací romského obyvatelstva ze Slovenska po roce 1945 byly mimořádně špatným vkladem do budoucnosti vzájemných vztahů a s jejich důsledky se setkáváme dodnes.

Obyvatelé českých zemí se tedy po roce 1945 znovu setkali s odlišnou romskou kulturou, již ale v mnohem větší intenzitě, než jak tomu bylo v předválečných letech. Po roce 1948 byli Romové nejprve formálně zrovnoprávněni (zrušením diskriminačního zákona č. 117/27), ovšem společensky zůstali na okraji. Od druhé poloviny 50. let dvacátého století přistoupil tehdejší socialistický režim k otevřené politice asimilace romského etnika. Zákonem č. 74/58 o trvalém usídlení kočujících osob bylo zakázáno kočování. Na základě tohoto zákona byl proveden soupis kočovných osob, z nichž velkou část tvořili právě Romové. Nejvýrazněji se zákon dotkl skupiny tradičně kočovných Olašských Romů, ale postiženi byli i mnozí slovenští Romové, kteří přijížděli do českých zemí za prací.

Na základě prováděcích předpisů potom měly osoby označené za "kočovníky" zákaz vzdalovat se bez povolení z míst, kam byli usazeni. Jestliže do roku 1965 byla migrace Romů ze Slovenska do Čech spontánním procesem, mezi lety 1965 až 1970 šlo o opatření státní politiky, o politiku tzv.

⁴⁷ Hübschmannová, M.: Můžeme se domluvit (Šaj pes dovakeros), 1998, ISBN 80-7067-905-0, str. 43.

organizovaného rozptylu⁴⁸. Podstatou tohoto opatření komunistické vlády byl především přesun Romů ze Slovenska do českých zemí.

Lze tedy shrnout, že po celých padesát let komunistického režimu docházelo k migraci slovenského romského obyvatelstva do Čech a na Moravu, zčásti spontánně, zčásti regulovaně státní politikou. V roce 1965 bylo na základě usnesení vlády rozhodnuto právě o již zmíněném “rozptylu“ romského obyvatelstva. Usnesení bylo spíše plánem na likvidaci nevyhovujících romských osad a rozptýlení jejich obyvatel na různá místa. Ve skutečnosti bylo zlikvidováno 2 600 chatrčí, asi 3 000 rodin bylo přesídleno v rámci Slovenska a 494 rodin bylo přesídleno do Čech. Do roku 1970 se 109 rodin přesídlených do českých zemí vrátilo na Slovensko. Uvnitř českých zemí se likvidace dotkla 49 nežádoucích cikánských oblastí, což znamenalo přesídlení 435 rodin⁴⁹. Tento plán rozptylu se prováděl do roku 1968. Na jedné straně došlo k likvidaci hygienicky a sociálně nejhorších romských osad, na druhé straně se narušily tradiční sociální vazby uvnitř romské komunity. Přesídlením zanikal také tradiční hodnotový řád platný uvnitř romských komunit. Tradiční romská kultura a romský jazyk byly určeny k zániku a Romové byli nabádáni k tomu, aby neučili své děti romsky. Naopak je třeba uznat, že tehdejší režim zlepšil u Romů zdravotní a sociální péči.

V roce 1968 došlo k jisté celospolečenské demokratizaci poměrů. Využili toho i Romové a založili první romskou organizaci, Svaz Cikánů-Romů⁵⁰. Svaz se snažil udržovat a propagovat romskou kulturu a pomáhat Romům při řešení sociálních problémů. Od počátku 70. let vyhlásily státní orgány program tzv. společenské integrace Romů a částečné podpory se dostalo také romskému jazyku. Na mezinárodní úrovni se Romové z Československa aktivně podíleli na ustavení Mezinárodní romské unie. Jejich činnost však skončila v roce 1973, kdy byl Svaz Cikánů-Romů na nátlak státních orgánů zrušen. Od poloviny 70. let se začala znovu uplatňovat přísná asimilační politika (zákaz romského jazyka, sterilizace romských žen atp.).

Za významný počín normalizačního období lze považovat petiční dokument Charty 77 o postavení Cikánů-Romů v Československu z roku 1978.

⁴⁸ Davidová, E.: Cesty Romů (Romano drom), Olomouc: Univerzita Palackého, 2004,ISBN 80-244-0524-5, str. 203-204

⁴⁹ Davidová, E.: Cesty Romů (Romano drom), Olomouc: Univerzita Palackého, 2004,ISBN 80-244-0524-5, str. 197-204.

⁵⁰ Davidová, E.: Cesty Romů (Romano drom), Olomouc: Univerzita Palackého, 2004,ISBN 80-244-0524-5, str. 205.

Dokument sice nebyl příliš rozsáhlý a nemohl pochopitelně obsáhnout problematiku postavení Romů u nás v celé šíři a složitosti, nicméně poprvé jasně a především razantně vyslovil zásadní teze o romských občanských právech. Obtížné k posouzení je to, do jaké míry petice přispěla k rozvoji diskusí o romské problematice v Československu, protože dokument byl k sehnání pouze v omezeném množství v samizdatu. Romská inteligence a představitelé odborných kruhů jej však velmi uvítali jako posilu v jejich neustávající snaze o dialog s oficiálními představiteli státu. V průběhu osmdesátých let se pak dokument stal jednou ze základních opor postupné emancipace romské kultury.

Politicko-spoločenská atmosféra se poněkud uvolnila až v polovině 80. let, kdy bylo možné v malých nákladech publikovat literární díla v romštině a veřejně začít hovořit o romské kultuře. Politika státních orgánů v letech 1945 – 1989 měla ve svých důsledcích dva základní aspekty. Na jedné straně došlo k formálnímu zrovnoprávnění Romů a ke zlepšení jejich materiální situace (zlepšení životní úrovně, přístupu ke vzdělání, zlepšení zdravotnické péče), na druhé straně došlo k přerušování tradičních vazeb a ke zničení zažitých norem. Romové neměli možnost rozhodovat sami o svém osudu, byli pouhým objektem státní politiky.

Ne všichni Romové, kteří k nám přišli ze Slovenska, na našem území zůstali. Romské rodiny po celou tuto dobu přicházely, mnohé zůstaly natrvalo, jiné se vracely na Slovensko zpět, aby se do Čech jejich příslušníci někdy v budoucnu znovu vypravili. Tento proces nepřetržité migrace mezi oběma částmi Československa přerušilo až jeho rozdělení v roce 1993, ale ani ono ne zcela. Je zřejmé, že řadu hodnot Romů ovlivnila zkušenost jejich předků - kočovníků. To, co my neromové považujeme za důležité (pro naši osobní integritu dokonce za rozhodující), může být z hlediska těch, kteří po generace přecházeli z místa na místo, bezcenné a nepochopitelné. Takových hodnot je celá řada. Budeme-li hovořit o těch nejdůležitějších, pak je to například zvláštní vztah tradičních Romů k majetku, k rodině, k budoucnosti a rodinnému plánování, nebo schopnost žít dlouhou řadu let v dokonalém provizoriu.

Vztah k majetku lze u mnoha tradičních Romů charakterizovat jako nedostatek či nerozvinutí dovednosti vlastnit. Kočování zákonitě vylučovalo stráždat a pečovat o rozsáhlejší hmotný majetek. Kočovník může vlastnit jen to, co může vzít bez problémů s sebou, co jej nezdržuje, nezatíží, nebrání mu v pohybu. Olašští Romové (a nejen oni), kteří u nás kočovali až do roku 1958, zřejmě z těchto důvodů preferují uložení rodinného majetku do zlata (do masivních, obvykle starých šperků, kterými jsou ozdobeny jejich ženy). Tyto šperky často po generace představovaly jediné rodinné jmění, ale současně i finanční hodnotu, kterou je možné snadno přenášet, skrývat a snadno aktivizovat vždy, když je to potřeba. Náš silný vztah k domovu, k půdě, k rodnému městu či vsi je zřejmě úplně jiný, než vztahy toho, jehož předci se po mnoho staletí pohybovali, usazovali v obci či městě jen na chvíli, třeba na jednu generaci a navíc ke komunitě v takové lokalitě nikdy doopravdy nepatřili. Stopy kočování lze nalézt také ve velmi specifickém vztahu Romů k budoucnosti a k osobnímu či rodinnému plánování. Kdo žije na cestě nebo je na ni stále připravený, neplánuje, žije ze dne na den v určitém provizoriu, protože takový život je nutnou podmínkou dalšího přesunu. To, že mnoho z této minulosti přetrvává do současné doby, je nepochybné a novodobá migrace romských rodin to potvrzuje.

2.5 Polistopadový vývoj

Absolutní většina Romů v České republice jsou pováleční migranti ze Slovenska (a jejich děti, vnuci, pravnuci), kteří přišli na naše území po roce 1945. Původní populace českých a moravských Romů byla vyvražděna nacisty. Ze současného odhadovaného počtu zhruba 220 000 Romů tvoří asi 85 % tzv. slovenští Romové (tradičně usedlí v 34 romských osadách), asi 10 % tvoří maďarští Romové, zbylý podíl připadá na tzv. Olašské Romy (tradičně kočovná skupina, nuceně usazená komunistickým režimem po roce 1958) a na potomky původních českých a moravských Romů a Sintů (německých Romů)⁵¹.

Příslušníci těchto skupin mluví odlišnými dialekty romštiny a rozdílným způsobem pocítují sounáležitost k romskému etniku jako celku. Většinou společností jsou Romové stále vnímáni bez rozdílu jako "Cikáni" s velmi

⁵¹ Hübschmannová, M.: Můžeme se domluvit (Šaj pes dovakeras), 1998, ISBN 80-7067-905-0, str. 27.

negativní konotací. Většina příslušníků majoritní společnosti si pod tímto pojmem představí problémy (v soužití, v bydlení, kriminalitu atp.). Vzhledem k takto negativnímu obrazu a k historickým zkušenostem, kdy se taková data stala podkladem k diskriminaci, se v oficiálních statistikách hlásí k romské národnosti jen asi jedna desetina z celkového počtu Romů. Romové byli ve větší nebo menší míře zasaženi asimilací v letech 1948 – 1989. Tehdejší režim se sice postaral o zvýšení sociální úrovně života romských rodin (základní vzdělání, zdravotnictví), ale požadoval po Romech, aby se vzdali své národnostní identity.

Rozvoj romského hnutí proto nastal až po roce 1989, kdy byla oficiálně uznána romská národnost. Na začátku března 1990 byla založena politická strana Romská občanská iniciativa (ROI)⁵². Předsedou byl zvolen známý romský aktivista Emil Ščuka, do užšího přípravného výboru pak zasedli Vojtěch Žiga a Jan Rusenko. ROI ve volbách v roce 1990 kandidovala v rámci Občanského fóra a do Parlamentu se dostalo šest romských poslanců do České národní rady, čtyři poslanci do Federálního shromáždění. V letech 1990 – 1992 bylo založeno mnoho romských sdružení, většina z nich však zanikla stejně rychle, jako vznikla. Aktivní zůstaly jen některé z nich. V roce 1993 došlo k rozdělení federace České a Slovenské republiky na dva samostatné státy. Rozdělení přineslo komplikace mnoha Romům v České republice, protože se narodili na Slovensku. Na základě zákona o občanství České republiky č. 40/1993 museli podávat žádosti o občanství⁵³. Po skončení jednorroční tolerance tak ztratila řada Romů nárok na sociální dávky, protože podle výše zmíněného zákona nebyli považováni za občany našeho státu. Právě v této době začalo mít mnoho Romů finanční problémy, právě zde začalo hromadné zadlužení velkého množství romských rodin, jehož následky se mnohým nepodařilo odstranit dodnes. Od roku 1990 se začaly také projevovat různé rasistické skupiny. Za první polovinu 90. let 20. století bylo zaznamenáno několik desítek zabitých Romů z rasistických pohnutek především příslušníky radikálních neofašistických hnutí skinheads.

Tyto události se staly podkladem pro kritiku ze zahraničí a podnítily vládu k usilovnější práci v romské otázce. Za zásadní krok lze považovat

⁵² Davidová, E.: Cesty Romů (Romano drom), Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, ISBN 80–244–0524–5, str. 219.

⁵³ www.mvcr.cz

zřízení Rady vlády pro záležitosti romské komunity dne 19. 9. 1997⁵⁴. Tento poradní pracovní orgán vlády měl být hlavním nástrojem integračního procesu Romského etnika. Klíčovými dokumenty rady jsou Koncept romské integrace z roku 1997⁵⁵ a Zpráva o stavu romských komunit. Právě tzv. Bratinkova zpráva přinesla reálné kritické zhodnocení situace Romů v průběhu 90. let. Pro snahu o národnostní a emancipační rozvoj Romů byl přehlížen jejich nenápadný, zato však strmý sociální pád. Teprve zpráva z roku 1997 otevřeně přiznala, že Romové jsou na tom sociálně hůře, než před rokem 1989 a pokud se s daným stavem nebude nic dělat, situace může dosáhnout kritických rozměrů.

Společenství Romů totiž bylo více než ostatní skupiny obyvatelstva zasaženo privatizací a restrukturalizací českého hospodářství. Nekvalifikovaní Romové přicházeli jako první o práci, o sociální pomoc (nikoliv o sociální dávky) a mnohdy i o bydlení. Opravdovou pohromu pro romské etnikum a jeho mládež znamenaly rychle nastupující drogy a další patologické jevy s tím spojené. Výsledkem bylo posílení sociální exkluze velkého množství etnických Romů. Pod vlivem tzv. Bratinkovy zprávy se začala v dalších letech formovat koncepce integrace Romů, která je i v současné době základním politickým východiskem české exekutivy pro přístup k romským komunitám. Termín integrace v tomto dokumentu znamená něco jiného, než tomu bylo před rokem 1989. Cílem je etnická (nikoliv sociální) integrace, tedy integrace do společnosti při zachování a rozvíjení etnické či národnostní identity Romů. Je zde zcela zřejmá snaha o navození fungujícího interkulturního soužití mezi majoritou a romskou menšinou a rozvoj pozitivních interakcí. Zásadním obsahem těchto opatření je zainteresování samotných Romů na vlastním osudu. Pro lepší zprostředkování informací mezi romskou komunitou a systémy majoritní společnosti vzniká institut romských poradců. Do škol přicházejí romští pedagogičtí asistenti, jejichž úkolem je pomoc při překonávání jazykových a etnických bariér u dětí. Z téhož důvodu jsou zakládány nulté ročníky na základních školách.

V mnohých konkrétních případech se jedná o upravené variace afirmativních akcí apod. Všechny tyto kroky dohromady znamenaly zajisté výrazné zlepšení v romské otázce, také je ale naprosto jasné, že je třeba udělat

⁵⁴ www.vlada.cz

⁵⁵ www.vlada.cz

ještě mnoho práce, než dojde k významnému zlepšení nynější situace. Zacílení na etnickou integraci však nesmí znamenat opomíjení integračních procesů v oblasti sociální, k čemuž bohužel v prvních letech 21. století došlo.

3 Romové v České republice

Pokud se budeme bavit o romském etniku v České republice, je třeba si dle mého názoru uvědomit, že romské subetnické skupiny tvoří určitý celek teprve v rámci bývalého Československa, protože kořeny těch, kteří nyní žijí v Čechách či na Moravě, sahají na území Slovenska, což jasně vyplývá z imigrační vlny na české území popsaných v předchozí kapitole. V rámci území bývalého Československa žije hned několik subetnických skupin Romů. Zdaleka největší skupinou jsou slovenští Romové („Rumungra – Rom ungro“, maďarský Rom). Rumungra pocházejí ze slovenských romských osad, kde žili po staletí usedle (nekočovali) a do českých zemí přišli až po roce 1945.

Další skupinou jsou maďarští Romové, pocházející z jižního Slovenska. Početně třetí největší romskou skupinou jsou olašští Romové s velmi specifickou a dobře zachovanou kulturou i jazykem. Tato subetnická skupina nejdéle ze všech Romů, žijících na území bývalého Československa, kočovala. V podstatě jenom olašských Romů se týkal zákon o zákazu kočování z roku 1958. Toto společenství je dodnes typické svojí uzavřeností vůči okolnímu světu (i k ostatním romským skupinám) a konzervativností v dodržování svých zvyklostí a tradic. Na území České republiky žije již jen nepatrný zbytek původních subetnických skupin Sintů (německých Romů) a českých a moravských Romů. Tyto skupiny tvořily předválečné romské komunity v Čechách a na Moravě a vyznačovaly se vysokým stupněm integrace do české společnosti. Ještě dnes příjmení, jako je Holomek, Daniel, Richter či Růžička, prozrazují zbylé příslušníky těchto komunit. Všechny tyto subetnické skupiny Romů, tak typické pro české země, byly však téměř beze zbytku vyvražděny během druhé světové války.

K pohnuté historii romského etnika patří odnepaměti rovněž snahy majoritní společnosti (resp. jejího mocenského aparátu) po soupisu Romů na svém území. Nejinak tomu bylo po vzniku samostatného českého státu. Kroky po soupisu Romů a zjištění jejich početního stavu byly vedeny snahou zjistit komu, jak velkému počtu osob a případně s jakými vlastnostmi, je určeno příslušné opatření státní moci a jaké jsou výsledky tohoto působení. Ať už byl záměr jednotlivých soupisů jakýkoliv, téměř vždy byly tyto evidence využity či zneužity k nějaké formě perzekuce Romů. Československá republika prováděla

v letech 1918 – 1939 pravidelné a podrobné soupisy cikánského obyvatelstva, například na základě zákona o potulných cikánech z roku 1927, který zavedl 38 povinnost zvláštních policejních soupisů, tzv. cikánských legitimací a kočovnických listů.

Tyto evidence, prováděné ještě samostatným československým státem, byly následně zneužity německými protektorátními úřady při totální likvidaci českých a moravských Romů žijících na území Protektorátu Čechy a Morava. V sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století, kdy tehdejší federální Ministerstvo práce a sociálních věcí zahájilo realizaci souboru opatření, nazvaných jako Politika integrace cikánského obyvatelstva, byly vedeny evidence Romů sociálními odbory tehdejších národních výborů. Ne všichni Romové byli v těchto evidencích zachyceni, spisy okresní sociální péče vedly údaje pouze o Romech, kteří vyhledali nějakou formu sociální pomoci. Tyto evidence, z hlediska dnešní právní reality již nezákonné, jsou do současnosti prakticky jediným zdrojem údajů o počtu etnických Romů žijících v České republice. Pro úplnost je třeba dodat, že v letech 1947 a 1967 byla provedena jednorázová statistická sčítání Cikánů v ČSR.

Dalším zdrojem údajů pro zjištění počtu Romů u nás je sčítání lidu z dob nedávných. Před rokem 1989 byli Romové do sčítacích archů zahrnováni do kategorie “cikán“ podle subjektivního odhadu sčítacích komisařů. Po sametové revoluci v roce 1989 proběhla další dvě sčítání lidu, a to v roce 1991 a v roce 2001. Obě sčítání již obsahovala kolonku romské národnosti, kterou si sčítané osoby mohly dobrovolně zvolit dle svého subjektivního pocitu náležitosti k romskému etniku. Tato dvě “demokratická“ sčítání lidu tedy již nepřinášejí žádný údaj o objektivním počtu etnických Romů, zato přinášejí údaj o velikosti uvědomělé romské národnostní menšiny, tedy o množství Romů, kteří se hlásí ke svému romství. Tento hrdý postoj náležitosti k romské národnosti, kultuře a tradicím je obsažen ve slově “romipen“. Právě rozvoj romipen, tedy rozvoj romského jazyka a kultury, ale také rozvoj národní (etnické) hrdosti a sounáležitosti ke své tradici a svým předkům, je pro Romy dle mého názoru velmi důležitý. Jen při nalezení sebe sama a svého místa v současném světě mohou lidé (záměrně v této větě neužívám slovo Romové, protože jde o zcela

univerzální pravidlo) upínat své myšlenky k hledání životních cílů a cest k jejich naplnění.

3.1 Počet Romů v současné době

Abych uvedl alespoň nějaký orientační údaj o reálném počtu etnických Romů v České republice, vycházím z údajů demografky Květy Kalibové, která uvádí, že podle evidencí národních výborů žilo v roce 1989 na území České republiky 145 738 Romů⁵⁶. Po srovnání všech dostupných údajů pak Kalibová dochází k závěru, že v roce 1999 žilo v České republice přibližně 240 000 etnických Romů, přičemž předběžné výsledky sčítání lidu v roce 2011 nás informují o počtu cca 300 000. Již z porovnání těchto tří demografických číselných údajů je zřejmé, že romská populace u nás se rapidně rozrůstá. Může za to především demografické chování Romů, kteří mají zvláštní věkovou strukturu, v níž je výrazně více dětí a mladých lidí, než v ostatní populaci, a mají rovněž výrazně větší počet dětí, než je republikový průměr. Tento poměr činil na konci 80. let v průměru 3,5 dětí na romskou rodinu oproti 1,7 dětí na rodinu ze zbylé většinové části populace. Pokud k tomu připočteme stále rostoucí příliv migrantů zejména ze sousedního Slovenska, získáme dvě základní premisy, že se počet etnických Romů v české populaci bude i nadále rychle zvyšovat. Ostatně jde o jev dlouhodobý, vždyť počet Romů se v České republice od roku 1970 zvýšil zhruba trojnásobně až čtyřnásobně.

Zcela stejné demografické chování je příznačné romskému společenství prakticky v celé Evropě, kde se počet Romů odhaduje na 7 až 9 milionů osob. Romové jsou tak největší a nejrychleji se rozšiřující menšinou. Velmi zajímavý je pak demografický odhad budoucího vývoje romské populace v naší zemi. Počet Romů u nás by mohl do roku 2050 vzrůst až na 300 tisíc. Je to číslo velmi reálné, když si k vysoké romské porodnosti připočteme migrační potenciál Slovenských Romů. V praxi bude znamenat tento nárůst počtu Romů rovněž úměrný nárůst problémů či dokonce konfliktů ve všech sociálních oblastech, ve školství, v otázce bydlení i v problematice nezaměstnanosti. Pro úplnost je

⁵⁶ Kalibová, K., Romové z pohledu statistiky a demografie, Socioklub. Praha 1999, ISBN 80-902260-7-8, str. 107.

třeba připomenout, že při sčítání v roce 1991 se k romské národnosti přihlásilo 32 903 Romů, v roce 2001 pak pouhých 11 716 osob⁵⁷.

Interpretace tohoto poklesu může být různá. Volba národnosti při těchto evidencích je dobrovolnou věcí každého občana, což je jistě správné. Nicméně srovnání údajů z polistopadových sčítání lidu a hodnot záznamů někdejších národních výborů, případně již zmiňovaných početních odhadů Květy Kalibové, vypovídá cosi z vnitřních pocitů Romů. Je to touha nebýt vidět? Touha po asimilaci, splynutí s většinou a tím získání pocitu bezpečí? Smazání pocitu odlišnosti, či odcizení se vlastní identitě a odmítnutí svých kořenů? Pocit ohrožení a strachu? Nebo jen nedůvěra k podobným evidencím, se kterými mají Romové historicky špatnou zkušenost? Vyvstává spousta otázek, na které je však velmi složité odpovědět.

Důvodů je nejspíš hned několik. Osobně se domnívám, že tím nejvýznamnějším důvodem je skutečnost, že Romové přihlášením ke své národnosti nechtějí vytvářet jakýkoliv prostor ke své odlišnosti. Vždyť oni přece nejsou jiní, než jejich sousedé. Nechtějí být jiní. Vždyť tu žijí mnoho let, jejich děti se tu narodily, jsou to tedy Češi. Tento postoj je zcela pochopitelný. Zůstává však nezodpovězena příčina tohoto chování. Zda je to špatná životní zkušenost a touha po naprostém splynutí a smazání jakýchkoliv odlišností, nebo nedostatečně fungující integrační proces, který nedává Romům dostatečný pocit důvěry přiznat se k menšinové národnostní skupině. Na druhou stranu uvedená sčítání mají vypovídací hodnotu pro samé Romy, jejich sdružení a organizace, kolik Romů se vlastně cítí být Romy. Pravděpodobně z tohoto okruhu lidí vycházejí aktivní jedinci nejen v romské komunitě, ale zároveň i v celospolečenském životě. A právě o tyto Romy by se mohly opírat vládní aktivity v oblasti integrace romského společenství. Vždyť jednou ze zásad dlouhodobé koncepce romské integrace je, aby došlo k aktivaci samotných příslušníků romských komunit, než aby šlo o pouhé pasivní přijímání pomoci (např. v podobě sociálních dávek).

Právě aktivní Romové, hlásící se ke své národnosti, by mohli být aktivizujícími činiteli uvnitř romských komunit. Řada jiných Romů si svobodně zvolila národnost českou, slovenskou, nebo vůbec žádnou národnost do

⁵⁷ www.demografie.info.cz

sčítacích archů nevedla. Tyto Romy pak můžeme v určité míře považovat za etnické Romy, např. české národnosti. Jde tedy o Čechy, kteří se liší antropologickými charakteristikami. Velmi zajímavá je rovněž struktura nynější romské populace, jež je výsledkem předchozích demografických procesů a migrací. Právě na ní je možné názorně pozorovat odlišnosti, vycházející z demografického, respektive reprodukčního chování, mezi romskou populací a celou populací žijící v České republice.

Typ věkové struktury ČR a také většiny evropských zemí je možné nazvat jako regresivní, což je struktura charakteristická demografickým stárnutím, kdy se při nízké úrovni porodnosti a 41 prodlužování průměrné délky života díky zkvalitnění zdravotní péče zvyšuje zastoupení starších osob v populaci, a to na úkor dětí a mládeže. Věková struktura romské populace naopak představuje progresivní demografický typ, pro který je charakteristické vysoké zastoupení dětí a velmi nízký podíl starších osob⁵⁸. Zastoupení nejnižších věkových kategorií je u romské populace téměř dvojnásobné oproti populaci celkové. S postupným zlepšováním procesů úmrtnosti lze v horizontu několika let očekávat nástup velice silné romské generace.

3.2 Územní rozmístění Romů v České republice

Již v kapitole o historii Romů jsem uváděl, že Romové u nás žijí spíše ve městech než na venkově, což vypovídá právě o způsobu, jakým do českých zemí přicházeli. Logiku má také to, že největší počty a podíly Romů jsou v průmyslových centrech, kde nacházeli nekvalifikovanou práci na velkých investičních stavbách či v průmyslových podnicích a s tím nacházeli rovněž ubytování pro sebe a své rodiny. Následky restrukturalizace hospodářství po listopadu 1989 znamenaly pro většinu Romů ztrátu zaměstnání a často i ztrátu bydlení. Je velmi obtížné říci přesná čísla o počtu Romů v jednotlivých krajích.

Národnost je prvek ryze osobní a dobrovolný a sčítání lidu v letech 1991 a 2001 ukázala, že k Romské národnosti se přihlásila jen hrstka etnických Romů. Český statistický úřad vede v současné době již jen tuto

⁵⁸ Kalibová, K.: Demografické charakteristiky romské populace, Praha 1996, 75-80. ISBN 80-902154-3-2., str. 75.

statistiku, takže pokud chceme mít určité představy o územním rozmístění Romů v jednotlivých lokalitách naší země, nezbyvá nám, než vycházet z údajů ze sčítání lidu ještě z komunistické éry a udělat si dopočet na základě demografického chování romské populace. Například v 80. let dvacátého století žila v Severočeském kraji více jak čtvrtina všech Romů u nás a jejich územní podíl dosahoval 4 % obyvatel. Lze předpokládat, že na většině míst s velkou romskou komunitou se prosadila tendence k další koncentraci a tyto podíly se v průběhu let stále zvyšují.

Za vznik některých enkláv (mnohdy se pro vysokou vyloučenost od okolního společenství, chudobu a problémovost lokalit hovoří dokonce o ghettech) mohou z části samy obce lokálně soustředěnou výstavbou nízkonájmových ubytoven či holobytů. V okamžiku, kdy se začne zvyšovat koncentrace Romů, neromští sousedé začnou potencionálně problémovou lokalitu rychle opouštět. Do uvolněných bytů se stěhují další Romové, např. příbuzní starousedlíků. Tak dochází ke koncentraci osob ve stejně špatné životní situaci na jednom prostoru.

Situace se začne spirálovitě opakovat a dochází k vzniku sociálně vyloučeného ghetta s faktory, které zabraňují tento prostor opustit. Rozšiřování a prohlubování (ve smyslu propadu do chudoby) těchto enkláv posiluje také migrace stejné sociální skupiny. Upadající oblasti totiž nabízejí levnější a tím i přístupnější bydlení.

3.3 Vztah české společnosti k romské komunitě

O současné české společnosti se často hovoří jako o společnosti xenofobní. Lidé sice odsuzují viditelné známky diskriminace a rasismus, ale jejich příčiny mnohdy nevidí v nedostatku tolerance většinové společnosti. Naopak, příčiny jsou mnohdy hledány v neakceptovatelném chování etnicky, kulturně, či národnostně odlišných menšin. Řešení celé problematiky pak příslušníci majority nenacházejí ve změně svých netolerantních postojů, ale pouze v důsledněji uplatňované povinnosti odlišných lidí přizpůsobit se hodnotám, které většina vyznává a považuje je za jediné možné a správné.

Většina veřejnosti vnímá Romy jako jednolitý celek, který si pro své špatné chování zaslouží odmítání. Romové a jejich problémy nevzbuzují u

majoritní české společnosti zájem nebo soucit, protože za svůj osud si přece mohou sami. Zajímavé jsou údaje průzkumu CVVM⁵⁹, ze kterého vyplývá, že soužití Romů a ostatních obyvatel je velkou částí veřejnosti vnímáno jako značně problematické. Zatímco obecně vztahy mezi lidmi v místě svého bydliště za špatné označilo jen 16,4 % dotázaných, v případě soužití s Romy se kriticky vyjádřila polovina (50,5 %) respondentů z těch, kteří předtím uvedli, že v blízkosti místa, kde bydlí, žijí nějakí Romové.

V ještě horším světle pak občané vnímají soužití Romů a ostatních obyvatel v rámci České republiky jako celku, když za špatné jej označily více než tři čtvrtiny (78,2 %), zatímco za dobré méně než jedna pětina (17,6 %) dotázaných. Domnívám se, že tyto postoje jsou způsobeny vysokou mírou generalizace ve společnosti, kdy na základě negativní zkušenosti s jedním nebo několika Romy dochází k stigmatizaci celého romského etnika. Toto negativní nahlížení spolu s xenofobními pocity se v rovině individuálních mezilidských kontaktů nemusí zdaleka projevovat jako otevřené nepřátelství, ale spíše se projevuje jako sociální distance (tzn. vědomé se vyhýbání kontaktům a vztahům s Romy).

Takovýto distanc znamená nepřijetí, nepřijetí mezi sebe, nepřijetí do sousedských vztahů. Sami Romové se pak logicky ptají, proč je členové většinové společnosti mezi sebe nepřijímají, když se od nich ničím neliší – jen barvou pleti. Incidenty rasového násilí, jež se ve velké míře objevily vzápětí po roce 1989, svědčí o tom, v jaké intenzitě a dlouhé době doutnal tento interetnický konflikt mezi majoritní společností a romskými komunitami pod povrchem společenského života v někdejší komunistickém režimu. Ten přísně bránil rasovému násilí v podobě zjevných útoků fyzického napadení, ublížení na zdraví, či dokonce zabití. Z tohoto pohledu se příslušníci romské etnické skupiny v nedávné minulosti totalitního režimu cítili bezpečněji. Avšak protiromské nálady byly za komunistické totality transformovány do otevřeně tolerované (a mnohdy státním aparátem uplatňované) diskriminace.

Zakořeněnost těchto antiromských nálad ve společnosti se v plné míře ukázala právě po pádu totalitního režimu v roce 1989. Četnost incidentů rasového násilí počátkem 90. let minulého století zaskočila nejen českou

⁵⁹ www.cvvm.cas.cz

veřejnost, samotné Romy, ale především státní aparát, policii a soudy. Adekvátní reakce represivních složek státu na nečekané množství projevů rasismu a etnického násilí se proto objevily prakticky až v roce 1995.

Teprve v té době vláda zvýšila sazbu odnětí svobody jako trest za útoky s rasovým motivem, byly zřízeny zvláštní útvary policie, zrychlila a zlepšila se práce soudů a státních zástupců při řešení těchto případů a usnadnilo se dokazování skutkové podstaty rasových útoků. Celá situace kolem rasového násilí v polovině devadesátých let dosáhla tak vysoké úrovně, že to přimělo Ministerstvo vnitra a spravedlnosti učinit razantní opatření jak v oblasti dohledu represivních orgánů nad touto problematikou, tak účinnější postih těchto trestných činů. Ještě váhavěji než v oblasti represe, byly činěny opatření směřující k prevenci rasismu v oblasti výchovy, vzdělávání a společenského života. A tato preventivní opatření jsou dodnes nedostatečná a málo efektivní.

Je evidentní, že nedostatečná reakce státní moci na tyto velmi nebezpečné jevy rasového násilí zapříčinila jejich rychlý a dodnes nezvládnutý vývoj. 44 Procesu zevšeobecňování špatných zkušeností s jedincem národnostní menšiny a následný přenos těchto negativ na celé společenství si všímá ve své knize Pavel Říčan. Ono pověstné “házení všech Romů do jednoho pytle“ je velmi špatný vklad pro následné vzájemné soužití. Říčan přisuzuje nepopiratelný vliv na negativní zobecněný názor na Romy rovněž médiím, jejichž vliv v celospolečenské dimenzi ovlivňuje smýšlení většiny.

Pro média je pochopitelně z hlediska sledovanosti a marketingu účelnější ukazovat Romy v zajímavých a konfrontačních situacích. Romská kriminalita dosáhla v médiích takových rozměrů, že průměrný Čech při spatření Roma takřka reflexivně sáhne ochranným pohybem po své peněženke⁶⁰. Při takovém způsobu pojetí zpráv se ale předsudky jen a jen zvětšují. Je proto třeba, aby se Romové stále více objevovali na televizních obrazovkách v běžných životních situacích, ne pouze v “černé kronice“.

První takový krok učinila veřejnoprávní Česká televize, která zařadila do svého vysílacího programu pořady o Romech (ať už se jednalo o pořad

⁶⁰ Říčan, P.: S Romy žít budeme – jde o to jak, Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-410-9, str. 70.

Amare Roma, nebo dokument Cikáni a Romové) a na její obrazovce se objevil první romský moderátor zpravodajství.

3.4 Skupiny Romů žijících na našem území

a) **čeští Romové** – etnikum, které přestalo jako celek existovat po 2. Světové válce z důvodu hromadné deportace do koncentračních táborů. Několik rodin u nás žije doposud.

b) **moravští Romové** – etnikum, které se začalo usazovat v Českých zemích od 16. století. Do 2. světové války žilo na území Moravy a v posledním půlstoletí u nás představují nejmenší skupinu Romů. Většině českých a moravských Romů se nepodařilo uniknout válečným útrapám. Byli soustředěni do sběrných táborů v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu a následně pak deportováni do koncentračních táborů, převážně do Osvětimi.

Po 2. světové válce se jich vrátilo do vlasti pouze 583. Oni a jejich potomci dnes tvoří skupinu tzv. moravských Romů, která je do značné míry i jádrem současné romské inteligence⁶¹.

c) **maďarští Romové** – etnikum, které žilo do 2. světové války na území Maďarska a na území jižního Slovenska v oblasti obývané maďarskou národnostní menšinou.

d) **slovenští Romové** – etnikum, které žilo do roku 1945 na Slovensku, poté došlo k hromadné migraci do českých průmyslových aglomerací a měst. V současné době jsou nejpočetnější skupinou Romů žijících na našem území.

e) **olašští Romové** – etnikum, které kočovalo ve střední Evropě až do roku 1959, kdy bylo násilně centralizováno. Specifická skupina Romů, kteří vnímají svoji odlišnost od ostatních Cikánů a jejich identita se opírá o dodnes živé tradice, jejich jazyk, zvyky a hodnoty, které uznávají všechny generace.

f) **Sintí** – potomci německých Romů, žijící rozptýleně v západní Evropě. Až do 2. světové války žili Sintí v pohraničních oblastech Čech a v Praze. Dnes jsou u nás početně malou, ale výraznou skupinou, která udržuje svůj jazyk, svou sociálně-společenskou hierarchii a hodnotový systém.

⁶¹ RAICHOVÁ, Irena. Romové a nacionalismus? První vydání. Brno: Muzeum romské kultury, Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2001, ISBN 80-7330-001-X, str.59

g) **Cikáni** – apelativum Romů a Sintů, kterým je označovaly slovanské a germánské národy. Romové vnímají toto označení jako hanlivé a neztotožňují se s ním⁶². Přestože v České republice tvoří Romové jednu z početně nejvýznamnějších etnických menšin, jejich obecná sociální pozice se od listopadu 1989 začala zhoršovat a patří k obyvatelům s nejhorsšími sociálními podmínkami.

V současné době se Romové potýkají hlavně s těmito problémy: sociální vyloučení, vysoká míra nezaměstnanosti, závislost na sociálních dávkách, vyloučení romských dětí do speciálních škol, špatná kvalita bydlení, vysoká míra trestné činnosti, gamblerství, drogy, prostituce a alkohol. Svoboda slova jakkoliv společensky velice užitečná také umožnila propagaci xenofobních a rasistických názorů.

Romská menšina má v soužití s Čechy mnoho problémů. Romové se v naší společnosti cítí jako cizinci, vnímají českou společnost jako nepřátelskou a odmítají i její pozitivní hodnoty. Romská menšina vyčítá české společnosti citový chlad, nepřátelství, vypočítavost, nadřazené chování a zejména diskriminaci, xenofobii a rasismus. Z české strany je vytýkána hlavně hlučnost, nevzdělanost, lenost, špatná pracovní morálka, kriminalita apod.⁶³. Všeobecně by se daly vztahy mezi neromy a Romy v naší republice charakterizovat jako chronické napětí, které občas propuká v projevy otevřeného nepřátelství a jehož důsledkem bývá segregace. Ta se ve společnosti odráží uzavřenými romskými komunitami, které si vytvářejí vlastní normy přežití, ty jsou však často nelegální⁶⁴.

Chování obou skupin do značné míry determinují předsudky z dávné i nedávné minulosti a také nevyřešené křivdy především z období druhé světové války, kdy došlo k hromadnému vyvražďování českých a moravských Romů⁶⁵. Většinová společnost se mylně domnívá, že nedostatky ve vzájemném soužití způsobují právě Romové. Ve skutečnosti jsou však problémy oboustranné,

⁶² PŘIBÁŇ, Jiří. Hranice práva a tolerance : úvahy o liberálnosti a právním státě v postmoderní situaci. První vydání.

Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, ISBN 80-85850-28-1, str. 79

⁶³ MARADA, Radim. Etnická různost a občanská jednota. První vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006, ISBN80-7325-111 str. 310 s.

⁶⁴ MAREŠ, Petr. Nezaměstnanost jako sociální problém. Pr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. ISBN80-01424-9-4, str. 151

⁶⁵ MARADA, Radim. Etnická různost a občanská jednota. První vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006, ISBN80-7325-111 str. 310 s

protože „Romové nezřídka narážejí na bariéry, které jim neumožní žít důstojný a spokojený život v české společnosti, a současně jsou pro většinu obyvatel způsob života a kultura Romů tak nesrozumitelné, že ve výsledku se vzájemné vztahy stále udržují na velmi chladné úrovni.“⁶⁶. Trvalé napětí mezi Romy a neromy velmi poznamenává všechny stránky vzájemného soužití příslušníků většiny a menšiny.

Majorita podsouvá romskému etniku nekalé úmysly ještě dříve, než byly nějakým projevem vyjádřeny. Chyba majority spočívá i v tom, že při společném soužití s Romy neprojevila nikdy snahu hodnotit jejich činy jinak, než podle svých zkušeností a přání. Např. úředník při výkonu samosprávy či státní správy, nebo policejní úředník, je těmito hodnotami většinové společnosti ovlivněn do té míry, že se nedokáže oprostít od stereotypního myšlení v jednání s příslušníky minority⁶⁷.

Přes staletou přítomnost Romů v České republice, přes jejich nesporný přínos jak v oblasti kultury, tak i v oblasti materiální (výstavba silnic, železnic, telekomunikačních sítí), zaujímá majoritní společnost vůči romskému etniku stereotypní a nediferencované postoje, které se projevují i v diskriminačních tendencích v nejrůznějších oblastech společenského života, oblasti vzdělávání, zaměstnání, ale i v přístupu do veřejných zařízení. Romové jsou naší společností stále vnímáni jako celek, a to celek negativně se chovající, aniž by byla sebemenší snaha či chuť o jejich hlubší poznání. To, že je postoj majority ovlivněn řadou předsudků dokazují i výsledky výzkumu agentury STAM, které se zaměřily na to, koho by Češi snesli za souseda.

Podle průzkumu této agentury by Češi měli velký problém bydlet vedle Roma a třetina obyvatel to dokonce pokládá za zcela nepřijatelné. Jen každý desátý Čech by neměl námitky proti tomu, aby v jeho sousedství žil Rom⁶⁸.

⁶⁶ NAVRÁTIL, Pavel a kolektiv. Romové v české společnosti : jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky. První vydání. Praha : Portál, 2003, ISBN 80-7178-741-8, str. 223

⁶⁷ RAICHOVÁ, Irena. Romové a nacionalismus? První vydání. Brno: Muzeum romské kultury, Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2001, ISBN 80-7330-001-X, str.59

⁶⁸ RAICHOVÁ, Irena. Romové a nacionalismus? První vydání. Brno: Muzeum romské kultury, Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2001, ISBN 80-7330-001-X, str.59

4 Vzdělání jako možné řešení začlenění do společnosti

Domnívám se, že sociální integrace Romů bez řešení vzdělanostního deficitu většiny příslušníků tohoto společenství není možná. Nutnosti vzdělávání Romů si byla ostatně vědoma každá státní moc po roce 1945, ale zatím žádná příliš úspěšná nebyla. Toto opatření v minulosti často provázal jeden z předsudků, vztahující se k soužití s Romy a to, že dospělé Romy již nelze změnit, je třeba zaměřit se proto na výchovu dětí. Ze současného stavu vzdělanosti romské komunity vidíme, že tak jednoduché to ale není. Vliv romské rodiny na dítě je za všech okolností silnější, než vliv většinového školského systému. To je zcela pochopitelné.

V současné době chodí do školy zhruba čtvrtá či pátá generace Romů, kteří se museli po roce 1948 podrobit povinné školní docházce a snaze o jejich převýchovu. Řada těchto Romů je však pologramotných a vcelku bez zájmu o vzdělání svých potomků. Jak jsem již uvedl, výsledky Romů v oblasti vzdělanosti nejsou dobré. Z výzkumu, který provedl tým Pavla Nečase v roce 2001, vyplývá, že plné dvě třetiny romských mužů (66 %) a tři čtvrtiny romských žen (75 %) dokončilo ve školním systému nejvýše základní stupeň vzdělání. Z tohoto počtu má nedokončené vzdělání 10 % Romů, zvláštní školu navštěvovalo 16 % romských respondentů, více jak 40 % Romů pak má pouze základní vzdělání, protože nedokončili učňovský stupeň! Vyučení bez maturity získala pětina Romů (21 %), maturitní výkaz získalo jen necelých 5 % Romů a na vysokých školách promovala necelá 2 % dotázaných Romů.⁶⁹ Na těchto číslech je zcela zjevné, že nízká až minimální úroveň školního vzdělání limituje Romy v jejich profesní budoucnosti. Deficit ve vzdělání je klíčovým faktorem vedoucím k vyloučení Romů z řady oblastí sociálního, ekonomického i kulturního života. Nízká kvalifikace znamená, že Romové získávají podřadná a špatně placená pracovní místa, nebo dokonce nenajdou na trhu práce uplatnění žádné a zůstávají dlouhodobě nezaměstnaní. V mnohých případech je tato situace uvrhne do finančních nesnází, peripetií s úvěry či dokonce lichvou, často pak tito Romové končí na pokraji bída.

Vzdělání tedy hraje důležitou roli v sociálně-ekonomickém postavení (nejen) Romů. Zdá se však, že Romové vyšším vzděláním a sociálním

⁶⁹ Nečas, C.: Romové v České republice včera a dnes, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9, str. 134-136.

vzestupem ztrácejí vztahy ke svému romskému společenství. Milena Hübschmannová si všímá, že řada profesí závislých na vzdělání je pro Romy uzavřena. Romové nesplňují požadavky a na podobné profese ani neaspirují. A pokud se některým výjimečným jedinců podařil posun mezi “raja“ (vzdělané pány), přestali existovat jako “cikáni“⁷⁰. Avšak problém tkví v tom, že tito Romové svým sociálním přestupem nezískávají nové vztahy a akceptaci v rámci většinové společnosti. To je velmi závažná skutečnost integračního procesu. Nazval bych to “odvrácenou stranou mince“ některých romských emancipačních snah, což jenom potvrzuje nutnost zcela individuálního přístupu ke každé romské rodině či jedinci jako opak běžného zevšeobecňování.

4.1 Chyby škol a vzdělávacího systému

Mnoho studií bylo napsáno o důvodech neúspěchu romských dětí ve škole. Za jednu z hlavních příčin lze označit i samotný školský systém, jeho nastavení a zaměření na standard, na průměr. Systém neumí akceptovat odlišnost, jedinečnost. Naše školství je stále ještě příliš etnocentrické, nahlíží na některá fakta pouze pohledem Čecha a jeho historických zkušeností. Změnit by se to mělo zavedením Rámcového vzdělávacího programu do škol, který by měl vést žáky k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit je žít společně s ostatními lidmi⁷¹. Tomuto záměru odpovídá i zařazení průřezového tématu Multikulturní výchova, která umožňuje žákům seznamovat se s rozmanitostí různých kultur, s jejich tradicemi a hodnotami.

Na pozadí této rozmanitosti si pak žáci mohou lépe uvědomovat i svoji vlastní kulturní identitu. Multikulturní výchova zprostředkovává školákům poznání vlastního kulturního zakotvení, rozvíjí smysl pro spravedlnost, pro vzájemné respektování, vede k chápání sociokulturní různorodosti. U menšinového etnika by měla multikulturní výchova v RVP rozvíjet jeho kulturní specifika a současně usnadnit jeho orientaci v majoritní společnosti, poznání jejich hodnot a vzorců. Vedle zkonstatěného vzdělávacího systému se na neúspěchu romských dětí ve škole také významně podílí odlišná výchova v rodině. V romské velkorodině se (na rozdíl od našeho rodinného prostředí)

⁷⁰ Hübschmannová, M.: Můžeme se domluvit (Šaj pes dovakeras), 1998, ISBN 80-7067-905-0, str. 38.

⁷¹ Marádová, E.: Multikulturní porozumění, Praha ISBN 80-86991-82-2, str. 35.

neočekává, že dítě bude individualita a že bude samo za sebe bojovat v konkurenčním prostředí, jaké je v neromské společnosti.

Romské společenství totiž jednotlivci a jeho rozvoji nepřikládá takový význam, jako to dělá neromská společnost v případě svých členů. Pro Romy stále platí staré pravidlo, že jednatelce a jeho zájmy nejsou tak důležité jako celek – rodina (famélija). Způsob života v romské rodině, její ochrana a současně ritualizované role jejích členů nenutí dítě (ale vlastně ani dospělého) převzít plně odpovědnost za sebe sama, probít se na výsluní, jít za výzvou, za svým cílem a něco dokázat.

Výchova dítěte v romské rodině není příliš autoritativní, dítě zde není vedeno ke stálému a vytrvalému plnění nepřijemných povinností, což však je dovednost při školní výchově nezbytná⁷². Výchova naší společnosti, ale vlastně i ve většině států Evropy, je založena na určitém systému zákazů, příkazů, plnění povinností, za jejichž úspěšné splnění je dítě odměněno. V romské rodině však panuje mnohem uvolněnější systém, výchova dětí je mnohem benevolentnější a děti mají více svobody a prostoru projevit se. Proto je pro Romské děti obtížnější přivyknout na kázeň, jež je po nich ve školních lavicích vyžadována učiteli.

Počátky problémů Romských dětí ve škole vidím právě již v období jejich dětství. Velmi málo romských dětí totiž navštěvuje mateřskou školu a výchova v romské rodině není tak zaměřena na přípravu pro školní práci. Této problematice si všímá i Pavel Říčan, který píše, že Romské děti jsou od malička stimulovány jinak než děti neromské, jejich inteligence se proto rozvine jiným směrem, méně užitečným pro systém českého školství. Výchova ve velké romské rodině je zaměřena na praktický život, na rozvoj citového života, sociální inteligence a mezilidských vztahů⁷³. Rovněž koordinátor Slivka považuje za velkou chybu romských rodičů, že své děti nepošílají do mateřských škol, které jsou optimální přípravou dětí na následnou školní docházku. Romské dítě přijde do nového prostředí, zcela odlišného od jeho rodinného zázemí. Adaptační proces na toto prostředí začne dříve, než je tomu při nástupu do první třídy.

⁷² Dopita, M. a Staněk, A.: RVP v praxi učitele výchovy k občanství, Olomouc, 2005, ISBN 80-244-1250-0, str. 113.

⁷³ Říčan, P.: S Romy žít budeme – jde o to jak, Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-410-9, str. 115.

Mnohem podstatnější však v rozvoji dítěte v mateřské škole znamená interakce s ostatními dětmi. Romské dítě přichází do kontaktu s dětmi z majoritní společnosti, případně s dětmi z dalších etnických skupin. Za působení pedagogického vychovatele u něho dochází k rozvoji dovedností potřebných pro úspěšný nástup na základní školu, zejména k osvojení správné podoby českého jazyka. Slivka považuje docházku romských dětí do mateřské školy za tak důležitý prvek v jejich vzdělávání, že by ji zákonně zařadil mezi povinnou školní docházku.

S jasnými důkazy, že předškolní vzdělávání v mateřských školách mělo úspěch při přípravě romských dětí na školní docházku, přichází Petr Víšek, jenž porovnává počty romských středoškoláků z let 1982 a 2005⁷⁴. V roce 1982 bylo na našem území 32 romských středoškoláků, kdežto v roce 2005 jich máme 1 600 podporovaných, mimo ně ještě mnoho nepodporovaných studijními příspěvky. To je velice povzbuzující číslo, které není zásluhou jen změn ve vzdělávacím systému, ale především je to zásluhou rodičů těchto středoškoláků. Víšek jde za kořeny tohoto pokroku dále do historie a uvádí, že rodičům těchto romských středoškoláků je dnes zhruba 35 let, takže pro nalezení příčin je třeba se podívat do doby, kdy oni chodili do školy. Za klíčový v této oblasti pak Víšek označil usnesení vlády z roku 1972 – Zásady celostátních politických opatření v péči společnosti o cikánské obyvatelstvo, ve kterém bylo uloženo zařadit romské děti do mateřských škol. V roce 1977 bylo 30 % romských dětí v mateřských školách a v roce 1985 to bylo dokonce 75 % všech romských dětí, které byly v mateřských školách. Zdá se tedy, že mateřská škola tehdy měla úspěch, jehož výsledky se projevují i nyní, na druhé generaci, na dětech těch Romů, kteří v 70. letech 20. století navštěvovali mateřskou školku.

Dnes se však situace podle mého názoru obrací zpět a mezi romskými rodiči je důležitost přípravy v mateřské škole přehlížena, školky navštěvuje jen minimum jejich dětí. Přitom umístění dětí v mateřských školách nebrání ani ekonomická situace romských rodin, což je dáno ustanovením § 2 odst. 1, písm. d) v zákoně č. 561/2004 Sb. dále jen školský zákon, kde je uvedeno, že vzdělávání je založeno na zásadách bezplatného základního a středního

⁷⁴ Víšek, P.: 60 let řešení Romské problematiky, in. Romové v osidlech sociálního vyloučení, 2006, str. 190.

vzdělávání státních občanů České republiky nebo jiného členského státu Evropské unie ve školách, které zřizuje stát, kraj, obec nebo svazek obcí⁷⁵. Pro děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí je možno poskytnout sociální dávku dokonce i na předchozí roky, je to však podmíněno řádnou docházkou dětí do mateřské školy. Romské matky však dávají přesto raději přednost výchově svých dětí v domácím prostředí.

4.2 Romové a česká škola

V první řadě, je třeba předeslat, že děti gádžovské mají oproti dětem romským skutečně lepší předpoklady stát se úspěšnými žáky na českých školách. Tyto rozdílné školní úspěchy však ani zdaleka nevyplývají pouze z intelektu dítěte, ale je třeba poukázat na podstatnější vlivy vycházející především z odlišností obou etnik. Česká škola je zkrátka v české republice určena českým dětem. V minulosti měla tato striktní definice jistě svůj význam. Česká republika byla díky komunistické vládě skutečně státem jednoho národa. Jistě i před rokem 1989 zde žily početné menšiny, samozřejmě i Romové, o kterých je tady řeč, ale díky asimilační politice státu, na ně nemohl a také nebyl při vzdělávání brán zřetel.

V současné integrační politice se sice již objevují pokusy o „řešení romské otázky“ i prostřednictvím vzdělávání, ale jelikož jsou aplikovány velice opatrně a střídmě, na její výsledky si budeme muset ještě počkat.

⁷⁵ § 2 z.č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání

4.3 Romové a vzdělání

Podle statistických dat mělo v roce 1991 (z počtu 132 903 občanů hlásících se k romské národnosti) 78,4 % Romů základní vzdělání (včetně neukončeného), 9,7% vyučení bez maturity, 0,3% střední odborné bez maturity, 0,1% učební obory s maturitou, 0,2 úplné střední všeobecné s maturitou, 0,7% úplné střední odborné s maturitou, 0,3% vysokoškolské, a 5,5% bez vzdělání.

V roce 2001 (z počtu 11 746 občanů hlásících se k romské národnosti) byly výsledky následující: 65,4% základní (včetně neukončeného), 10% vyučení bez maturity, 7,2% střední odborné bez maturity, 0,5% učební obory s maturitou, 1% úplné střední všeobecné s maturitou, 2,8% úplné střední odborné s maturitou, 0,7% nástavbové studium, 1,6% vysokoškolské a 8,3% bez vzdělání. S největší pravděpodobností bude obdobné procento nekvalifikovaných i ve skupině lidí příslušejících k romskému etniku, kteří romskou národnost úředně nedeklarovali (český statistický úřad: Sčítání lidu, domů a bytů (1991, 2001)⁷⁶.

4.4 Bariéry při vstupu na základní školu

Hned v úvodu je třeba předeslat, že vzdělávací předpoklady romských dětí se liší od těch neromských, především z důvodu naprosto rozdílného pojetí výchovy. Romské dítě je po příchodu do české školy zasazeno do cizího prostředí, kde se používají jiné metody výuky a výchovy, než na jaké je dítě zvyklé z romské rodiny. S tím jsou spojeny další problémy, kvůli kterým na základní škole neobstojí. Mezi jeden z nich patří odlišná předškolní výchova. Zatímco dítě v české rodině se učí školnímu řádu takřka od narození, romské dítě je vychováváno daleko volněji, tak aby rozvinulo svůj talent a osobnost.

Rozdíly v inteligenci mezi romskými a neromskými dětmi nejsou zjistitelné nebo, oba „typy těchto dětí jsou rozvíjeny zcela odlišnými směry. Takže zatímco české dítě předškolního věku zná názvy barev, dítě romské se perfektně orientuje v cenách potravin. Aby byly tyto rozdíly alespoň částečně smazány, bylo by třeba, aby romské děti navštěvovaly mateřské školy, kde by získaly základní návyky potřebné pro zvládnutí základní školy. To se ale v současné době děje jen v malém množství případů.

⁷⁶ www.czso.cz

Romské děti proto nemají často žádné zkušenosti s tužkou a papírem, nesetkaly se s knihou či hračkami, a nejsou tedy dostatečně připraveny pro základní školu. Jejich volná výchova zapříčiňuje nedostatek disciplíny, děti nezvládají učení z paměti, navíc neumí komunikovat s dospělým gádžem. Romské děti jsou v české škole temperamentnější, živější, hůře se ukáznují, vykřikují, mají potíže s udržením pozornosti. Potřebují delší přestávky, kde je dobré využít jejich vrozeného nadání pro zpěv a tanec pro uvolnění ⁷⁷.

Odlišný je však nejen způsob výchovy romských dětí, ale celkové pojetí vztahu člověka k člověku, když se jedná o dítě (romská PATIV-to je úcta, má to však mnohem hlubší význam než v češtině). Romská společnost klade větší důraz na sounáležitost se skupinou a úctu k autoritám ve skupině. Evropská kultura sází na individualismus, zatímco v romské rodině se setkáváme s kolektivismem. V české škole však romské dítě pocit sounáležitosti a důležitosti nemá. Naše škola staví na individualismu, který je romským žákům cizí. Od malička jsou zvyklí vše dělat v kolektivu, o všechno se dělit, není pak divu, že jsou ve škole nesamostatní, nezvládají individuální řešení úkolů, opisují.

Romové mají odlišné životní cíle a morální hodnoty. Jsou vychováni pro život v těžkých podmínkách. Ve výchově je kladen důraz na to, že sám nejsi nic. Romské dítě tedy potřebuje krátkodobé cíle a pochvaly, které mu dávají pocit důležitosti a vážnosti ve společnosti, ve které právě žije. Ale hlavně co nejrychlejší efekt svého snažení nebo činnosti. Romská komunita uznává pouze přirozenou autoritu, je tedy potřeba vytvořit ve škole bezpečné prostředí, kde dítě cítí osobní zájem a blízkost, na kterou je zvyklé z domova. K tomu je však nutné obrnit se notnou dávkou tolerance a trpělivosti. Mezi další potíže, se kterými se setkává romské dítě při vstupu do české školy, se řadí jazyková bariéra. V rámci asimilace se Romové měli co nejrychleji odnaučit svůj vlastní jazyk. Mnoho Romů pod dlouholetým tlakem začalo při komunikaci s dětmi používat češtinu, aby děti neměly ve škole problémy. Jejich jazyk, ale logicky nebyl normativní, je to romský etnolekt⁷⁸ češtiny, ovlivněný jednak romštinou,

⁷⁷ ŘÍČAN, P.: S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-410-9, str. 115

⁷⁸ Etnolekt - neustálená forma nemateřského jazyka, např. specifická romská podoba mluvené češtiny, slovenštiny a dalších jazyků, definici formuloval prof.PhDr.Rudolf Kohoutek,CSc

jednak nespisovnou češtinou, kterou se neučily ve škole, ale od svého okolí, tzn. často také od sociálních vrstev, které spisovný jazyk nepoužívají.

Dnes mluví romské děti většinou dobře česky, nicméně čeština není jejich mateřský jazyk a od romštiny se velmi liší, proto jim mohou unikat některé drobnosti, které ovšem mohou v praxi vést k nedorozuměním mezi romským žákem a pedagogem. Používání etnolektu se neinformovanému pedagogovi může jevit jako mentální retardace – příkladem jsou výrazy typu: „já se bojím od psa, pustil mne vlak, babička mne nosí do školy“ apod. Postavení romského dítěte v českém kolektivu, kde se často stává obětí xenofobie a diskriminace, také příliš nenapomáhá jeho bezproblémovému začlenění na základní škole. Ty v řadě případů vedou k dobrovolnému přestupu romských dětí do zvláštních škol, jen aby se vyhnuly diskriminaci ze stran českých spolužáků. Gádžovská rodina často vede své děti k tomu, aby se od Romů distancovaly a to nejen z důvodu rasových předsudků, ale také z obavy z různých nežádoucích vlivů.

Hlavním problémem je v tomto případě řeč romských dětí, kterou jejich rodiče pochytili od deklasovaných gádžovských spolupracovníků nebo z podřadných hospod a často ani nevědí, že některá slova jsou ve slušné společnosti tabu. Ve třídě jsou tedy romské děti spíše neoblíbené. Pokud bývají přijímány, tak většinou svými agresivnějšími a neukázněnými spolužáky. Přestože je tedy mezi romskými žáky gádžovský spolužák prestižní, není snadné ho získat, a proto také tvoří Romové ve škole izolované skupinky bez ohledu na příslušnost ve třídě⁷⁹. Při vzdělávání romských dětí je také třeba vzít v potaz, že potřebují odlišnou motivaci pro dosahování cílů, odlišně vnímají čas, prostor a vzdálenosti.

Pokud pedagogové tyto odlišnosti neznají, mohou tím nechtěně romským žákům znemožnit dosažení dobrých výsledků. Z výše uvedených bodů tedy jasně vyplývá, že neznalost romské kultury, tradic a zvyků může vést k mnohým nedorozuměním a nepochopením, což může mít za důsledek nepřímou diskriminaci.

⁷⁹ ŘÍČAN, P.: S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-410-9, str. 121

4.5 Výchova romského dítěte v rodině

V průběhu minulého století se v romské rodině změnila životní podmínky dítěte. Zatímco dříve mělo romské dítě těžký život, často hladovělo, mrzlo, trpělo bolestí, nedostávalo se mu odpovídající péče a jeho vzdělání bylo bídne, dnes má mnohem větší pohodlí, lepší stravování, lékařskou péči a vzdělání. Zásadním problémem však zůstává nevyhovující bydlení a životospráva u romských dětí. Dítě bývá nuceno trávit čas v přeplněných, vlhkých, nevětraných prostorách, stravu mívá nevhodnou a nepravidelnou, také spánek bývá nepravidelný. To narušuje jeho duševní kondici a jeho zdravotní stav. Stále více dětí je rodičům odebíráno a umístováno do dětských domovů. Tento negativní „trend“ nabyl už takových rozměrů, že dnes tvoří 60% dětských domovů romské děti. Ty pak nezískají sociální citění ve vztahu k dětem vlastním, které nakonec také končí v dětských domovech. „Dnes víme, že i „poměrně špatná“ rodina zajistí dítěti obvykle lepší duševní vývoj než „poměrně dobrý“ dětský domov“⁸⁰.

Jak již bylo zmíněno, výchova romského dítěte se zásadně liší od výchovy dětí západoevropské kultury. V romské rodině pociťuje dítě daleko více volnosti, přístup k němu je mnohem více demokratický. Romské dítě je zvyklé účastnit se rozhodování spolu s ostatními, ale v našem školském systému se vyžaduje spíše pravý opak. Dítě vychované ke společnému životu je pak ve škole značně zmateno. Výchova v romské rodině je charakteristická svou emocionalitou. Tento způsob výchovy nechává vyniknout přirozený talent dítěte a rozvíjí jeho fantazii. Na druhé straně však nijak nepodporuje jeho nadání, neučí ho nic víc, než by ve svém životě potřeboval.

Typickým znakem romské výchovy je kolektivismus, ten souvisí s celkovým pojetím romské velkorodiny, kde je všechno všech, všichni si pomáhají, kde převládá pocit solidarity, což zcela odporuje našemu individualistickému chápání vztahů.

4.6 Vztah mezi školou a Romskou rodinou

Vztah romských dětí ke škole pramení ze vztahu ke vzdělání jejich rodičů. Romové chápou školu jako „bílou“ víceméně represivní instituci. Mají k

⁸⁰ ŘÍČAN, P.: S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-410-9, str. 111

ní a priori nedůvěru a ta se přirozeně přenáší na dítě. Tuto nedůvěru je třeba prolomit nebo alespoň oslabit. Bez podpory rodičů nemá učitel romských dětí valnou naději na úspěch. Navíc si Romové cení vzdělání mnohem méně než „gádžové“. Jsou orientováni hmotně, ve snaze vyrovnat se co nejrychleji po vnější stránce ostatnímu obyvatelstvu. K tomu vzdělání nepotřebují. V době komunismu zjistili, že manuální práce, k níž nepotřebují žádné vzdělání, byla často lépe ohodnocena, než práce učitele nebo lékaře. V současné době, kdy je situace na trhu práce odlišná a o nekvalifikovaná místa se vede boj, si již zvykli na příjem v podobě sociálních dávek a podpor.

Ve vzdělání svých dětí vidí Romové dokonce nebezpečí: mohlo by jim děti odcizit. Proto se často spokojují s tím, že děti absolvují několik prvních ročníků základní či zvláštní školy⁸¹. Hlavní problémy, se kterými se začne dítě potýkat po příchodu do školy, jsou způsobeny přístupem rodičů ke vzdělání. Nezajišťují totiž dětem dostatek času a prostoru na domácí přípravu, nejsou ochotní pořídit základní školní pomůcky, nedbají o pravidelnou školní docházku dítěte. Pokud chce škola úspěšně vzdělávat romské děti, musí si najít cestu k jejich rodičům a přesvědčit je, že vzdělání je pro jejich dítě opravdu důležité.

Pozitivní vztah je dobré navázat hned při prvním kontaktu s rodiči, je třeba chovat se k nim vlídně, trpělivě, pozorně, jednat s nimi jako s partnery, mluvit s nimi nejen o školních problémech, ale zajímat se o celou rodinu, pomoci jim ve věcech, kde si sami nevědí rady (např. při jednání s úřady). Učitel by měl při komunikaci s rodiči hlavně chválit, výtky sdělovat opatrně, jednat s nimi s respektem, ale neústupně. Učitelé by se měli snažit poznat žákovu rodinu, respektovat jejich zvyky, popř. ji někdy navštívit, aby přesvědčili rodiče o tom, že škola není nepřátelská instituce. Takový přístup učitele je sice pracnější a náročnější, je však investicí, která se v dlouhodobém horizontu vyplatí.

⁸¹ ŘÍČAN, P.: S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-410-9, str. 111

5 Současná koncepce romské komunity v České republice

Odhaduje se, že v současnosti žije v Evropě 8 miliónů Romů. V západní Evropě kolem 1,5 milionů Romů a ve východní dokonce až 3 milióny. V České republice žije podle posledního sčítání lidu v roce 2011 300 tisíc Romů, což jsou zhruba 3 procenta z celkového počtu obyvatel v naší zemi. Identifikačním paradoxem je však fakt, že při posledním sčítání lidu (1991, 2001) se přihlásilo k romské národnosti pouze 32 tisíc, resp. 12 tisíc osob. Analýzy statistického úřadu udávají, že k romské národnosti se na základě vlastního vyjádření při sčítání v roce 2001 přihlásilo necelých 12 tisíc, tj. pouze 0,1% všech obyvatel.

Ve srovnání s rokem 1991 je počet téměř trojnásobně nižší. Za těmito čísly se skrývají nejrůznější romské skupiny, lišící se od sebe nejenom společenským postavením, ale také kulturně, historicky, jazykově či žebříčkem svých hodnot. Tyto rozdíly jsou tak obrovské, že není možné tuto pravdu zastírat zdánlivou antropologickou podobností. V našich zemích se za Romy považují (přestože si mnozí mezi sebou říkají i cikáni/cigáni) především Romové tzv. slovenští a maďarští, kteří přišli do prostředí Čech a Moravy ze Slovenska po druhé světové válce.

5.1 Vládní opatření, spolupráce místních a centrálních orgánů

Současná situace romských dětí ve vzdělávání v České republice je dána dlouhodobým vývojem a problémy z ní vyplývající jsou hluboce zakořeněné. Přes absenci etnicky podmíněných statistických údajů lze z jednotlivých odhadů neziskových organizací a konkrétních kazuistik některých dětí či mladých lidí, kteří absolvovali základní vzdělání, usuzovat na častou nízkou školní úspěšnost romských dětí. Z uvedených zdrojů lze také vyvodit, že nízkou školní úspěšností jsou postiženy především ty romské děti, které žijí v prostředí sociálně vyloučených lokalit či v prostředí sociálním vyloučením ohroženém. Snahou resortu školství a vlády je tuto situaci řešit i bez přímé souvislosti s rozsudkem Evropského soudu pro lidská práva ve věci D. H. a ostatní proti České republice.

V období od roku 1999 do současnosti již také byla realizována řada opatření vedená snahou zvýšit otevřenost českého školství a nastavit podpůrné mechanismy ke zvýšení školní úspěšnosti romských dětí. Ze systémových

opatření máme na mysli především kurikulární reformu⁸² zahájenou v roce 2005, která vytváří jednotlivým školám možnost nastavit vzdělávací program podle potřeb dětí a komunity, ze které děti do školy přicházejí. Další opatření mají spíše afirmativní charakter směrem k romské populaci či k dětem se sociálním znevýhodněním.

Česká republika je jednou ze zemí zapojených do realizace Dekády romské inkluze (2005 – 2015) - iniciativy dvanácti zemí střední a jihovýchodní Evropy, která spojuje zúčastněné vlády, mezinárodní instituce a romskou občanskou společnost v procesu zahájení aktivit na posílení sociálního začlenění Romů jako priority regionální a evropské politické agendy; výměny zkušeností; zapojení Romů do rozhodování, která se jich týkají; využití mezinárodních zkušeností a odborných znalostí s cílem urychlit řešení náročných otázek romské integrace a zvyšování povědomí veřejnosti o situaci Romů žijících v podmínkách sociálního vyloučení prostřednictvím celospolečenského diskursu.

Cíle Dekády jsou plněny v oblasti vzdělání, zaměstnanosti, zdravotní péče a bydlení. Vzdělávání Romů je také předmětem meziresortního dokumentu Koncepce integrace romské komunity schváleného vládou ČR, ze kterého vyplývají úkoly pro všechny resorty včetně školství. Cíle koncepcí v oblasti vzdělávání jsou zaměřeny na podporu školní úspěšnosti sociálně znevýhodněných romských dětí v hlavním vzdělávacím proudu, podporu při dosahování kvalifikace a tím vytvoření podmínek pro lepší uplatnění na trhu práce.

Konkrétní opatření jsou směřována do oblasti předškolního, základního a středního vzdělávání, do oblasti pregraduálního a postgraduálního vzdělávání pedagogických pracovníků a zvyšování informovanosti rodičů romských dětí v oblasti vzdělávání. V návaznosti na skutečnosti zjištěné v analýzách a statistickém šetření pak budou realizovány kroky zaměřené na zvýšení prostupnosti škol, které pracují podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, upraveného pro žáky s lehkým mentálním postižením, eventuálně realizují dobíhající vzdělávací program Zvláštní škola,

⁸² Kurikulární reformu je možné charakterizovat jako zásadní změnu vzdělávání i vzdělávací politiky pro zvýšení a zlepšení kvality vzdělávání a efektivitu výsledků vzdělávání – www.wikipedie.cz

a vzdělávacích programů využívaných v rámci hlavního vzdělávacího proudu. Jelikož připravovaná opatření s ohledem na existující sociální a kulturní rozdíly mezi většinovou společností a romským etnikem vyžadují zvláště citlivý přístup a nelze spoléhat jen na jednostranná opatření, jsou tato opatření realizována ve spolupráci s partnery na mezioblastní, krajské a lokální úrovni, s neziskovým sektorem včetně romských organizací, jejichž stěžejní činnost je zaměřena do oblasti sociální integrace Romů.

Podpora je směřována na projekty rozvíjející komplexní péči zahrnující terénní sociální práci, předškolní kluby a centra, nízkoprahové programy, podporu školní a mimoškolní přípravy atp. Jsou rozvíjeny také programy zaměřené na vyrovnání znevýhodnění v průběhu povinné školní docházky s cílem integrovat žákyně a žáky do hlavního proudu vzdělávání. V oblasti přípravy pedagogických pracovníků a pracovníků byly v minulém období zahájeny programy směřující do pregraduální přípravy. Většina veřejných vysokých škol zařadila do akreditovaných programů témata zaměřená na podporu integrace dětí z romských sociálně vyloučených lokalit.

Dalším záměrem je příprava a realizace dalšího vzdělávání pro pracovníce a pracovníky škol a školských poradenských zařízení, orientovaného na specifika v oblasti vzdělávání těchto žákyň a žáků a na poradenské intervence a diagnostiky ve vztahu k dětem socializujícím se ve specifických podmínkách sociálního vyloučení. Ve všech plánovaných programech je zaměřena pozornost na spolupráci s rodiči a rodinami romských dětí.

5.2 Základní formy spolupráce s romskou komunitou v současnosti

- **Provedení analýz a statistických šetření** směrem ke zmapování zastoupení romských dětí v segmentu škol pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a definování míry individualizace pedagogického přístupu k dětem se speciálními vzdělávacími potřebami. Analýzy byly realizovány v období říjen 2008 až březen 2009. Výsledky šetření jsou kvalitativním a kvantitativním podkladem pro přesnější zacílení následujících opatření.

- **Transformace poradenského systému ČR** – nastavení procesu sociokulturně citlivého poradenství, diagnostikování a intervenční péče zaměřené zejména na identifikaci speciálních vzdělávacích potřeb a podporu pedagogických pracovníků a pracovníků při využívání vhodných vyrovnávacích opatření, nástrojů a metodik. Nově byl nastaven způsob činnosti poradenských pracovišť směrem ke zvýšení jejich mobility, pružnosti a multidisciplinárního způsobu práce. Jsou definovány nově standardy poradenských služeb a nastaven funkční nezávislý systém revizí závěrů z poradenských vyšetření. Byl vytvořen standardizovaný postup pro informování zákonných zástupců dítěte o všech aspektech vyplývajících z dílčích závěrů šetření poradenských pracovišť, který zajišťuje skutečně informovaný souhlas se závěry poradenského šetření a jasně definuje důsledky vyplývající z realizace doporučených opatření.

- **Vypracování Národního akčního plánu inkluzivního vzdělávání**, ve kterém je věnována zvýšená pozornost výchově a vzdělávání romských dětí ze sociálně vyloučených lokalit a vytvoření inkluzivních mechanismů směrem k dětem se speciálními vzdělávacími potřebami. Řada dílčích opatření je realizována v součinnosti s dalšími resorty, samosprávou a neziskovým sektorem. Realizací úkolu se na Ministerstvu školství zabývá ustanovená skupina a spolupracující širší tým odborníků z neziskového sektoru, romských organizací, dalších institucí státní správy, akademické obce, zástupců škol a samosprávy.

- **Nastavení procesu další transformace škol, které vzdělávají podle školních vzdělávacích programů** vytvořených na základě přílohy k rámcovému vzdělávacímu programu pro základní vzdělávání **pro děti s lehkým mentálním postižením**. Nízká školní úspěšnost určitého procenta žáků vzdělávaných na těchto školách nemusí být ve skutečnosti zapříčiněna sníženými rozumovými schopnostmi, nýbrž může být důsledkem jiných okolností, např. sociálním znevýhodněním, či poruchami chování atd. Vzdělávání v takové škole by potom nepřispívalo k vyrovnávání znevýhodnění žákyň a žáků s cílem jejich co nejrychlejšího

zařazení do hlavního vzdělávacího proudu, neboť se soustřeďuje spíše na vytvoření specifického vzdělávacího prostředí pro tyto žákyně a žáky. V takovém případě by nedocházelo k plnému možnému rozvoji jejich schopností a dovedností. V rámci procesu je věnována zvýšená pozornost romským žákyním a žákům vzdělávaných v tomto typu škol.

- **Vytvoření Konceptu rané péče** pro děti ohrožené sociálním vyloučením ve věku od 0 do 3 let. Zvýšená pozornost je při přípravě a realizaci konceptu věnována romským dětem a jejich rodinám. Cílem Konceptu je zajistit včasnou komplexní péči směřující k podpoře plného rozvoje potenciálu dětí, a to jak na úrovni rozvoje jejich osobnosti, tak kognitivně behaviorálních funkcí. V oblasti výchovy a vzdělávání dětí ohrožených sociálním vyloučením je jednou z nezbytných podmínek budoucí školní úspěšnosti včasné a kontinuální provázání pedagogické intervence s intervencí sociální. Konkrétní opatření je součástí Národního akčního plánu inkluzivního vzdělávání.

- **Kontinuální rozvíjení Koncepce včasné péče cílené zejména na zlepšení podmínek** předškolní přípravy dětí ohrožených sociálním vyloučením od 3 let do zahájení povinné školní docházky. V rámci Koncepce je věnována zvýšená pozornost předškolní přípravě romských dětí. Koncepce je zaměřena zejména na vytvoření podmínek pro kvalitní předškolní přípravu dětí ohrožených sociálním vyloučením a to směrem k vyrovnávání jejich případného znevýhodnění ještě před zahájením povinné školní docházky. Navrhovaná opatření jsou směřována také ke zvýšení počtu romských dětí, žákyně a žáků v hlavním vzdělávacím proudu a k podpoře jejich školní úspěšnosti na všech úrovních vzdělávání. Současně je velká pozornost věnována práci s rodinou těchto žáků tak, aby rodiče dokázali vytvářet podporu pro vzdělávání svých dětí (sociální služby, služby učitelů-didaktiků, tutorů).

- **Pregraduální a postgraduální vzdělávání pedagogických pracovníků a pracovníků** ve všech oblastech vzdělávacího systému zaměřené na posilování jejich kompetencí k vytváření inkluzivního školního prostředí.
- **Vytváření a rozvíjení vyrovnávacích opatření** zaměřených na kompenzaci znevýhodnění dětí ohrožených sociálním vyloučením a to zejména: zařazení kvalifikovaných asistentek a asistentů pedagoga do vzdělávacího procesu na všech úrovních a typech škol, rozvíjení specifických programů zaměřených na přímou podporu dětí formou mentoringu a tutoringu, programy zaměřené na podporu pedagogických pracovníků a pracovníků, vytvoření standardů práce asistenta pedagoga a systému jejich metodické podpory.
- Zahájení **národního projektu CPIV** – Centra podpory inkluzivního vzdělávání. V rámci projektu jsou vybudovány odborné týmy ve všech krajích ČR, které poskytují metodickou podporu pedagogickým pracovníkům a pracovníkům na všech úrovních vzdělávacího systému zaměřenou na specifika pedagogické práce s dětmi se speciálními vzdělávacími potřebami, posílení regionálních zdrojů, vytvoření sítě odborníků, vytvoření multidisciplinárních týmů poskytujících podporu pedagogickým pracovníkům a pracovníkům, žákyním, žákům a jejich rodinám. Jedním z cílů projektu je rozvíjení aktivit zaměřených na pedagogizaci rodinného prostředí. Romské děti jsou významnou cílovou skupinou projektu, který byl zahájen v červenci roku 2009.
- **Zdůraznění principu respektu k diverzitě** v rámcových a školních vzdělávacích programech především v oblasti průřezového tématu multikulturní výchovy, nastavení principu sociálně-inkluzivních hodnot také při vytváření metodických materiálů a učebnic. Součástí opatření je též zařazení kapitol o historii a kultuře Romů do vzdělávacích programů škol. Cílem opatření je vytvořit podmínky pro posílení kulturní identity romských žákyň a žáků a zvýšit úroveň informovanosti v dané oblasti.

- **Zaměření dotačních programů Ministerstva školství na rozvoj inkluzivního modelu vzdělávání, využití Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost (2007 – 2013) k podpoře aktivit zaměřených na rovné příležitosti ve školství.**

- **Vytvoření platformy** umožňující celospolečenskou diskusi, sdílení příkladů dobré praxe, „**know-how**“, efektivních postupů při vzdělávání dětí ohrožených sociálním vyloučením, dětí, žákyň a žáků a romského etnika, a to na národní a mezinárodní úrovni. **Naplňování principu partnerské spolupráce za účelem sjednocení politik jednotlivých aktérů na poli sociálního začleňování** na všech úrovních (zahrnující státní správu, poradní orgány vlády, Agenturu pro sociální začleňování, akademickou obec, samosprávu, neziskový sektor, mateřské, základní a střední školy, pedagogické pracovnice a pracovníky)

Opatření jsou koncipována se záměrem nastavit v ČR systém inkluzivního vzdělávání, ve kterém budou vytvořeny rovné podmínky pro vzdělávání všech dětí s ohledem na jejich speciální vzdělávací potřeby, kulturní a sociální zázemí a mají nabídnout efektivní systémovou podporu pro rozvinutí jejich plného vzdělávacího potenciálu.⁸³

⁸³ www.msmt.cz/socialni-programy/zprava-vlady-ceske-republiky-o-obecných-opatřeních

5.3 Romové musí změnit sami sebe

Zatím se o rasových konfliktech mluvilo především v případě, že skupina bílých přepadla Romy, zabila je, nebo jim způsobila zranění. Také se mluví o diskriminaci, která na sebe bere různou, ne zcela zjevnou podobu, třebaže romské děti jsou umísťovány nadprůměrně často do takzvaných speciálních (zvláštních) škol. Najednou se stává, že je to naopak. Romové přepadají bílé a ti se cítí ohroženi. Už tu nemáme jednoduchý model většinové společnosti, která někoho diskriminuje, ale rasový konflikt, na kterém se podílejí obě strany. Kdo je tedy viníkem dnešního stavu?

Předně je třeba si říci, že v každém konkrétním případě je viníkem ten, "kdo si začal". Můžeme sice mluvit o sociálních příčinách konfliktů, o sociálních okluzích, vyloučení celých skupin, diskriminaci a deklasovaných vrstvách, ale nakonec je stejně viníkem každého zločinu především zločinec. Bílý nebo Rom nebo jinak barevný, zákony platí pro všechny.

Další věc je však ta, že existuje něco jako sociální zákonitosti. Když navodíme určité sociální podmínky, lidé se s nejvyšší pravděpodobností začnou nějak chovat. Například když v USA zavedli prohibici a zadrželi alkohol, nevedlo to v žádném případě k povznesení obecné morálky, ale k růstu organizované zločinnosti. Právě to se podle mého názoru děje s romskou populací u nás. Původní Romové byli do značné části vyvražděni nacisty, přičemž do českých zemí pak přišli Romové, kteří tu neměli žádné kořeny a zakotvili často v oblastech, kde bylo těžké zakotvit – severní Čechy, bývalé Sudety, kraje zlatokopů a místa kam se chodilo buď za trest, nebo si honem něco nakrást, co tu ještě zbylo po Němcích. Dá se říci, že v takovémto podhoubí je rázem zaděláno na případný konflikt.

Samozřejmě že se už léta vede spor o tom, zda naše potíže mezi Romy a bílými jsou rasový konflikt, nebo konflikt sociální. Dle mého názoru je to přinejmenším trochu umělé dělení. Kdybychom si však museli za každou cenu vybrat a to především s ohledem na mezinárodní instituce, které se pochopitelně brzy začnou ptát, co se to vlastně u nás děje, musíme zvolit variantu, že je to konflikt sociální.

Naše země dává podle ústavy všem rovná práva, nemáme u nás speciální zákony pro konkrétní rasové skupiny, neexistuje ani žádná oficiální

evidence, kdo je jaké národnosti. Ani by to nebylo mnoho platné, protože třeba zrovna Romové se ke své národnosti v průzkumech a při sčítání lidu často nehlásí. Jak se pak pozná, že je někdo Rom? Jistě, je tmavší a mluví romsky, ale jsme přeci země založená na občanském principu – buď někdo je český občan, nebo není, na národnosti nezáleží. Roma prakticky každý pozná, ale stát musí být “barvoslepý” nebo-li, „padni komu padni“. Potíž Romů není v tom, že jsou Romové, ale že se dostali do sociální pasti, ze které už se nejspíš v dohledné době nedostanou. Kdysi byli vytrženi ze svého životního stylu, jejich způsob existence pak považuje většinová společnost za parazitující, berou ze systému a ničím do něj nepřispívají, jejich sociální strategie už se dědí po generace, nerozumějí bílé společnosti a ona nerozumí jim.

To všechno by se dalo přežít, kdyby důsledkem nebyl vznik deklasované vrstvy lidí, kteří jsou už přímým fyzickým ohrožením pro naše spoluobčany.

5.4 Udělat něco sami - cesta z ghetta

Existuje tedy nějaké řešení tohoto tristního stavu? Podle mého názoru nejupřímnější by bylo konstatovat, že nikoli. O romské problematice se tu mluví desítky, desítky let, přičemž už za komunistů se to řešilo a nic se nevyřešilo. Je potřeba bez ohledu na politickou korektnost říci, že bez aktivity ze strany Romů se nestane nic. Nestačí pokropit všechny vodními děly a někoho zavřít, nestačí ani mluvit o tom, že problémy s Romy nejsou a že je všude samý rasista.

Romové musí něco udělat sami. Existují přece mezi nimi inteligentní lidé, kterým současná situace nevyhovuje, protože kompromituje i je. Státu na druhou stranu nezbude nic jiného, než se chovat vůči nepřizpůsobeným (nikoli, jak se mylně říká, nepřizpůsobivým) lidem trochu patriarchálně. Tedy vynutit si třeba i silou, aby děti chodily do školy, trvat na tom, aby nikdo nezneužíval sociální dávky, tlačit na to, aby neexistovala vrstva třicetiletých lidí, kteří nikdy nechodili do práce, zlikvidovat narkomanství, které z celé jedné generace dělá trosky. Pochopitelně toto všechno ustojí jen silný stát se silnou a důvěryhodnou politickou reprezentací.

6 Kriminalita

Úvodem je třeba zdůraznit, že romská kriminalita v podstatě neexistuje. Existuje kriminalita páchaná na území České republiky, přičemž žádná policejní ani jiná statistika ale nevede odděleně evidenci trestných činů nebo přestupků či jiných deliktů spáchaných právě Romy. Pokud by tak činila, porušila by zákon. Přesto je právě trestná činnost tím, co u většinové společnosti vzbuzuje vůči Romům tak negativní postoje.

Romové jsou ze strany většinové společnosti vnímáni v mnoha případech jako zloději, dealeri drog nebo osoby, které se ve vysoké míře podílí na násilné trestné činnosti. Odkud se tyto postoje berou? Kde lidé z majoritní části společnosti berou informace, které by je opravňovaly k označení celého etnika za mírně řečeno bezpečnostně rizikové? Proč se lidé z majoritní části společnosti obávají Romů a v mnoha průzkumech vyjadřují k tomuto etniku silně negativní vztah? Obecné povědomí lidí říká, že romská kriminalita existuje, že romská kriminalita je mnohonásobně vyšší než kriminalita většinové společnosti. Byť, jak jsem uvedl výše, oddělené statistiky, které by evidovaly kriminalitu páchanou Romy (ale i jinými národnostmi), neexistují, odhady odborníků obavy majority více méně potvrzují.

Kriminalita páchaná Romy je také oblíbeným mediální tématem. Nečas⁸⁴ konstatuje, že články publikované v periodických, v rozhlasových a televizních stanicích postrádají potřebnou míru vyrovnanosti a objektivitu. V mediálním zpravodajství převládají o Romech zprávy týkající se právě kriminality a slova Rom nebo Romové se tak často objevují zejména v titulcích té části novin nazvané černá kronika, ve kterých je novináři pravidelně zdůrazňován nebo alespoň viditelně naznačován romský původ pachatelů trestných činů a narušovatelů dobrých sousedských vztahů. Na druhou stranu je v médiích věnováno až příliš málo prostoru sociálním problémům romské menšiny a naprosté minimum pozornosti rasovému násilí páchanému na Romech.

Mediální obraz Romů tak vyznívá ve větší míře spíše negativně. Nutno ovšem podotknout, že média v této souvislosti plní pouze společenskou poptávku a poškozování Romů není jejich prioritním cílem. Zprávy o Romech

⁸⁴ NEČAS, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. ISBN 80-7067-952-2. s. 17

pouze přitahují čtenáře, kterým negativní zprávy pouze dokreslují jejich představy o Romech coby lidech, kteří se pohybují téměř výhradně v kriminálním prostředí, v lepším případě na hraně zákona, tedy lidech, před kterými se mají mít na pozoru. Důsledkem jsou pak samozřejmě vyjádření v průzkumech, kdy se lidé mohou o Romech vyjádřit negativně ne na základě vlastní zkušenosti, ale na základě obrazu vytvořeného a zprostředkovaného právě médii. Navíc v době rozmachu elektronických médií nelze předpokládat přílišnou změnu už jen z toho důvodu, že právě elektronická média jsou prakticky nekontrolovatelná a publikování textů je záležitostí snadnou i pro naprosté laiky. S neobjektivitou informací zveřejňovaných o Romech lze tak bojovat pouze velmi omezeně a možnost internetové anonymity tomu zcela jistě napomáhá.

6.1 Odhady kriminality

Při posuzování míry kriminality Romů je potřeba vycházet prakticky pouze z kvalifikovaných odhadů. Je zjevně třeba se zamyslet nad tím, zda nedostatek informací o tak citlivém problému je ku prospěchu věci nebo naopak. Nelze pominout fakt, že mlčení o kriminalitě určité skupiny může u majoritní části společnosti vyvolat dojem, že je co skrývat a v konečném důsledku může toto vést k posilování názoru o přehnaně velké kriminalitě Romů. Data o romské kriminalitě by byla využitelná i odborníky v této oblasti, neboť pouze detailní znalost určitého problému může být základem pro nalezení jeho řešení. Pominout ovšem nelze ani obavu, že případné informace o romské kriminalitě by byly zneužitelné a v českém politickém prostředí by toto zneužití bylo podle mého názoru více než reálné. Stačí vzpomenout soudem nedávno zrušenou Dělnickou stanu, pro kterou by tyto informace byly vítaným argumentem pro její činnost, pokud by se vyšší kriminalita určité etnické skupiny skutečně prokázala.

S největším nárůstem kriminality páchané Romy se česká společnost začala potýkat krátce po společenských změnách v roce 1989. Moulisová⁸⁵ uvádí, že do roku 1991 dosáhl podíl romských pachatelů na celkovém počtu

⁸⁵ MOULISOVÁ, M. Problémová stránka života Romů. In *Výchova k toleranci a proti rasismu: Sborník*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-285-8, s. 159

trestně stíhaných občanů České republiky téměř patnácti procent, kdy po tomto datu nastal pokles a podle kvalifikovaného odhadu se počet Romů z celkového počtu stíhaných pachatelů pohybuje v současnosti kolem deseti procent, což Moulisová hodnotí jako jev nijak nepříznivý s ohledem na to, že romskou kriminalitu páchají z více než ze dvou pětin recidivisté, zatímco ve většinové populaci je mnohem větší procento prvopachatelů.

Velmi nepříznivě lze ovšem hodnotit kriminalitu mládeže (tj. dětí do 15 let a mladistvých od 15 do 18 let), kdy ze všech dětských pachatelů je přibližně každé třetí až čtvrté dítě romského původu, v případě mladistvých pak romští pachatelé tvoří jedenáct až čtrnáct procent stíhaných. Zvýšená míra kriminality může být ovlivněna řadou faktorů, z nichž jistě významný bude výrazný podíl dětí a mládeže na romské populaci. Dalším faktorem je trestní odpovědnost mládeže až od patnácti let věku čehož mohou některé romské rodiny z kriminálního prostředí (a nejen romské) zneužívat tím, že k páchání trestné činnosti využívají právě trestně neodpovědné děti. Významným faktorem je i drogová závislost, se kterou se romská populace v České republice potýká. S drogami souvisí zejména majetková kriminalita, jejímž cílem je okamžité opatření prostředků na drogu. Typicky se jedná o drobné krádeže, kapesní krádeže nebo loupeže.

Výrazně vyšší míru kriminality uvádí Nečas⁸⁶, který na základě odhadů odborníků předpokládá, že dvacet až třicet procent ekonomicky aktivní romské populace získává prostředky k obživě nelegálně. Jako příklad uvádí okres Teplice, kde se na celkovém počtu obyvatel Romové podílejí sedmi procenty, podíl na deliktech je ovšem až šedesátiprocentní.

Nelze s přesností uvést, které trestné činy páchají Romové častěji než členové majoritní části společnosti, přesto podle odhadů převládá u romských pachatelů jeden druh trestných činů z oblasti majetkové kriminality, a to kapesní krádeže. Podle Moulisové⁸⁷ mají Romové na kapesních krádežích největší podíl, kdy podle odhadů tvoří až čtyřicet procent stíhaných pachatelů za tento druh trestné činnosti. K dalším často zmiňovaným druhům kriminality v souvislosti s Romskou menšinou patří krádeže prosté a krádeže

⁸⁶ NEČAS, C. Romové v České republice vč. a dnes. Olomouc: Univerzita Palackého, 1999. ISBN 80-7067-952-2. s. 113

⁸⁷ MOULISOVÁ, M. Problémová stránka života Romů. In *Výchova k toleranci a proti rasismu: Sborník*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-285-8, s. 163

vloupáním, násilná kriminalita, z níž největší podíl v případě romských pachatelů tvoří loupeže, kdy u tohoto trestného činu tvoří Romové až čtvrtinu všech stíhaných pachatelů. Alarmující je v této souvislosti podíl dětí a mladistvých.

Výše uvedené druhy kriminality korespondují s faktory, které jsem uvedl výše. A sice, že jde o kriminalitu v naprosté většině důkladněji neplánovanou, ale vyplývající z určitých situačních faktorů, kam lze zahrnout zejména potřeba opatření finančních prostředků na pořízení drog nebo hru na výherních hracích přístrojích. Opomenout nelze v tomto případě kriminalitu mravnostní, kde dominuje problém prostituce. Ta sice sama o sobě není trestná podle českého právního řádu, trestné je ale její organizování a využívání k prostituci jiných, zejména dětí. Na prostituci, zejména na její méně organizované (tzv. pouliční) formě, se právě Romové podílejí větším dílem, než by odpovídalo jejich početnímu zastoupení v populaci České republiky.⁸⁸

6.2 Příčiny kriminality Romů

Odpovědět na otázku, jaké jsou příčiny zvýšené romské kriminality, není snadné. Faktorů, které tento negativní jev ovlivňují, je celá řada. Nejčastěji bývá zmiňováno prostředí, ve kterém Romové žijí a které vede k patologickému chování. V souvislosti s Romy se často mluví o životě v tzv. sociálně vyloučených lokalitách, které se vyznačují prostorovým oddělením v rámci měst, soustředěním obyvatel ze sociálně slabého prostředí, vysokou mírou nezaměstnanosti, závislostí na sociální pomoci státu a životní orientací obyvatel těchto lokalit na přítomnost. V souvislosti s romskou minoritou se hovoří o sociální exkluzi neboli vyloučení ze společnosti. Typickým obrazem je život v ghettech, z nichž nechvalně proslulé je již zmíněné sídliště Chánov v severočeském městě Most.

Mezi často opakované příčiny romské kriminality patří chudoba, zaviněná mimo jiné vysokou nezaměstnaností. Ta razantním způsobem narostla právě po roce 1989, kdy skončila povinnost pracovat a právo mít práci. Romové se nedokázali novým společenským podmínkám na trhu práce

⁸⁸ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2. s.142

přízpusobit a dnes patří s ohledem na nízkou kvalifikaci mezi skupiny nejvíce ohrožené nezaměstnaností. Na zvýšené nezaměstnanosti se projevuje i neochota majority Romy zaměstnávat. Zde se lze pouze domnívat, nakolik se jedná o předsudky majority a nakolik o chování vyplývající z opakovaných negativních zkušeností s romskými zaměstnanci. Průvodním jevem romské chudoby je život závislý na sociálních dávkách, často neschopnost hospodařit s financemi a potřeba opatřovat si bez zvážení důsledků další finance například i v poslední době tolik rozšířenými půjčkami.

Velkým problémem Romů se tak stává lichva, jejíž vinou se stále více zadlužují a ocitají v bludném kruhu. Mareš⁸⁹ upozorňuje, že chudoba založená na rasovém, respektive etnickém základě, se může stát v České republice v krátké době zdrojem konfliktu mezi Romy a majoritní populací. Faktorem ovlivňující výši kriminality je i frustrace Romů z odporu většiny majority a z neustálého podezírání ze špatných úmyslů. Odpor majority vyvolává nespokojenost, beznaděj a agresi, které mohou vést k sociálně patologickému chování.

6.3 Možnosti změn

Opatření, které by vedly k zlepšení životních podmínek Romů a ke snížení jejich kriminality, byla v minulosti navržena již celá řada. O tom, s jakým úspěchem se tato opatření setkala, svědčí stále poměrně negativní trend vývoje v této oblasti. Odborníci se víceméně shodují na několika bodech, které by měly vést k zlepšení současného stavu. Moulisová⁹⁰ poukazuje na nutnost věnovat zvýšenou pozornost romské mládeži, zvláště dětem. Současná situace vyžaduje kvalitní výchovné a vzdělávací úsilí, dobře promyšlené preventivní aktivity cílené na romskou minoritu, zejména na děti a dále na romské pachatele trestných činů.

Za zásadní považuje i lepší informovanost zejména o romské kriminalitě, kdy je třeba veřejnosti trpělivě vysvětlovat, že romská kriminalita není něco mimořádného a neznamena výrazné ohrožení pro společnost. V tomto musí sehrát roli především média, která v současnosti přispívají spíše

⁸⁹ MAREŠ, P. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-61-3. s. 56

⁹⁰ MOULISOVÁ, M. Problémová stránka života Romů. In Výchova k toleranci a proti rasismu: Sborník. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-285-8, s. 163

k opaku. Průcha⁹¹ zmiňuje nezbytnost multikulturní výchovy, která vytváří prostřednictvím vzdělávacích programů způsobilost lidí chápat a zejména respektovat i jiné kultury než svou vlastní.

Většina odborníků se pak jednoznačně shoduje na tom, že cesta ke zlepšení podmínek romské minority vede přes vzdělávání. To může poskytnout Romům nezbytný základ pro uplatnění na trhu práce i na kvalifikovanějších pozicích, než jaké Romové v současné době v drtivé většině zastávají.

⁹¹ PRŮCHA, J. Multikulturní výchova. Praha: ISV nakladatelství, 2000. ISBN 80-85866-72-2.

7 Výzkumná část

7.1 Cíl práce a stanovení předpokladů

Cílem mé práce je odhalení přímé souvislosti mezi nízkou úrovní vzdělání, vysokou mírou nezaměstnanosti, pobytem ve výchovných ústavech, samotné míry asimilace k majoritní společnosti, zvyšujícími se tendencemi k sociálnímu vyloučení a mírou páchané trestné činnosti romské komunity, se zaměřením, na odhalení hlavních příčin problémů v jednotlivých oblastech a zároveň zhodnocením možností nápravy a způsobů řešení, případně porovnání kladů a záporů jednotlivých koncepčních variant. Mým cílem není zaobírat se konkrétními jednotlivými případy, ale pohybovat se spíše v obecně platné rovině dané problematiky.

V celé linii bakalářské práce se snažím vycházet z vědomí, že otázka romského etnika a jeho problematiky je otázkou interakce dvou odlišných kultur, majoritní české a minoritní romské. Proto chci věnovat významnou část zhodnocení vzájemného soužití těchto dvou společenství, zaměřit se na odhalení nejpálčivějších problémů sousedských vztahů a pokusit se nastínit způsoby řešení z různých úhlů pohledů obou společenství.

7.2 Použité metody a techniky výzkumu

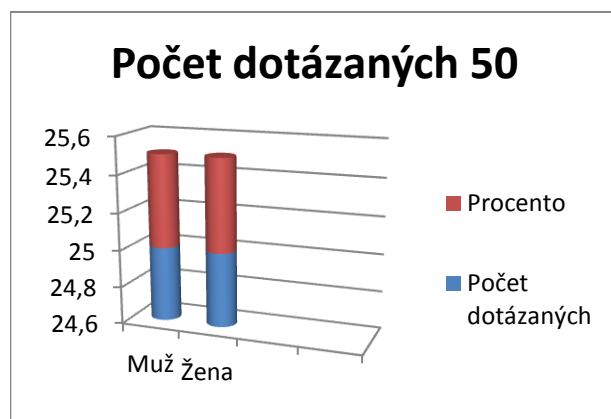
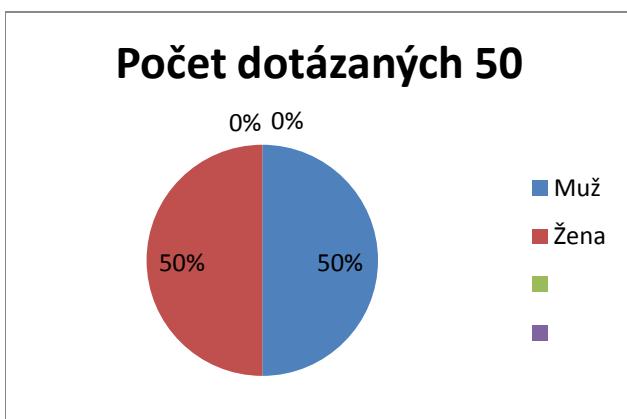
Naše názory a postoje vyjádřené v teoretické části chceme podložit empirickým výzkumem. Pro shromažďování objektivních informací jsme zvolili dotazníkovou metodu pro dvě skupiny respondentů jednak proporcionální (názorová hladin), jednak s náhodným výběrem u romské komunity. Administrace byla provedena osobně v prvním případě přímým předáním výzkumu názorové hladiny na romskou komunitu, ve druhém případě, rozhovorem s romskými spoluobčany a záznamem do dotazníku. Důvodem rozhovoru bylo získání podkladů podle otázek použitého dotazníku. Byly použity strukturované, otevřené otázky, s víceúrovňovou škálou a bipolární škálou.

7.3 Kvantitativní a kvalitativní vyhodnocení

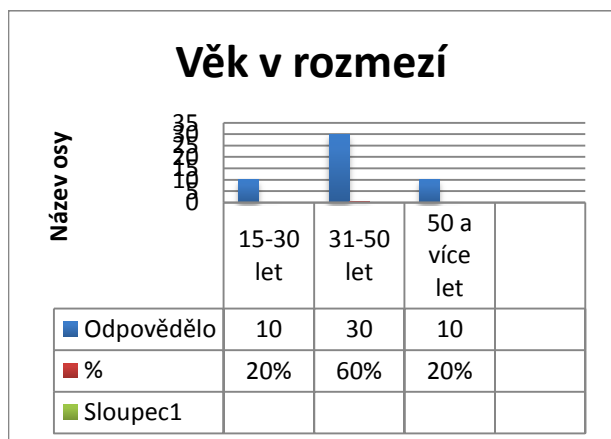
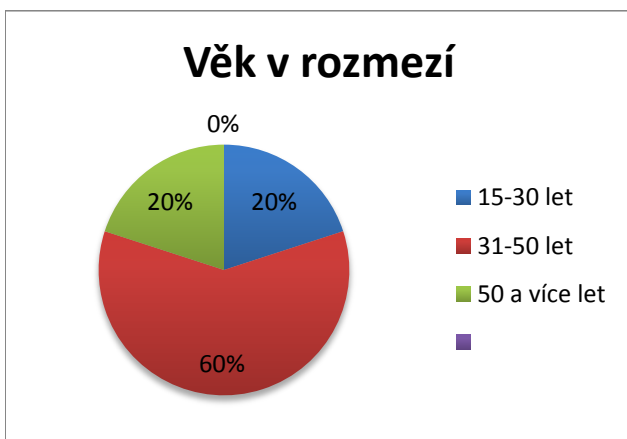
Vyhodnocení dotazníku - majorita

Otázky ke zjištění názorové hladiny majority na romskou komunitu jsme pracovali s proporcionálním rozvržením vzorku podle pohlaví a jeho specifikací podle pohlaví, věku a vzdělání.

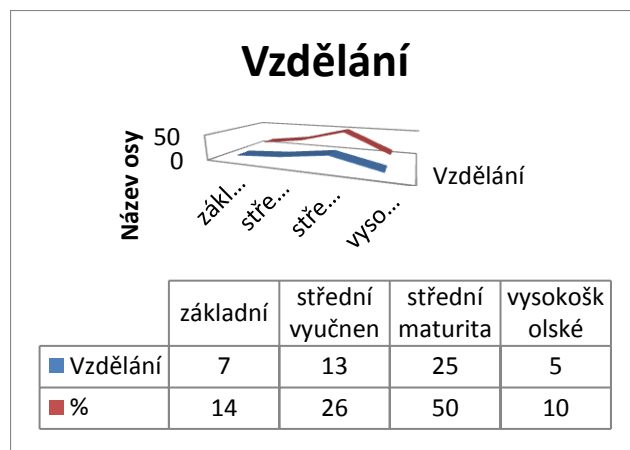
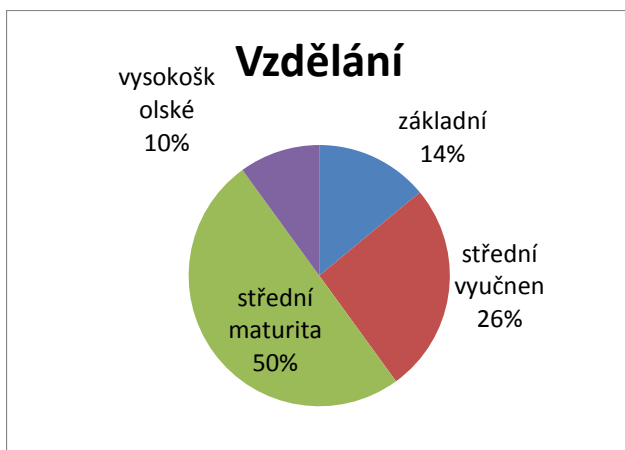
Přehled dle pohlaví otázka č. 1:

Přehled dle věku otázka č. 2:

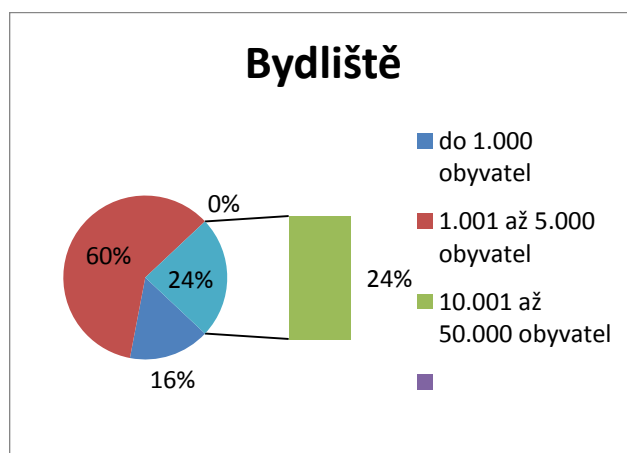
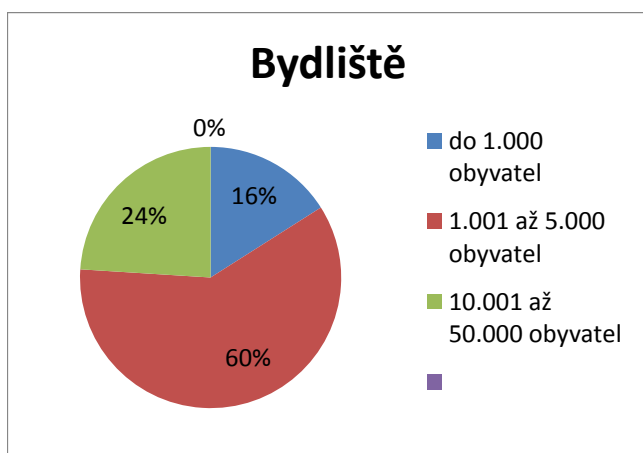

Přehled dle dosaženého vzdělání otázka č. 3:

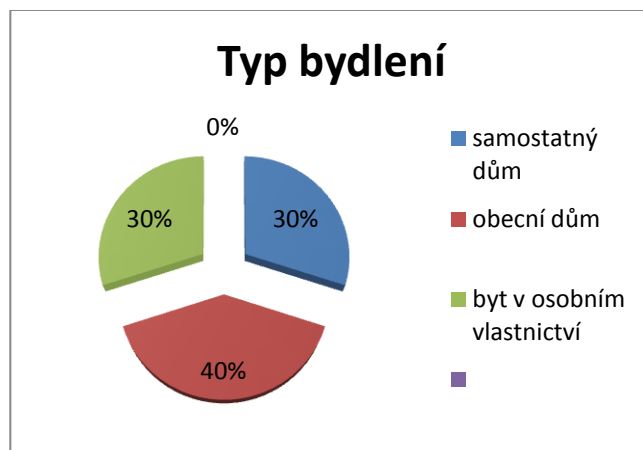
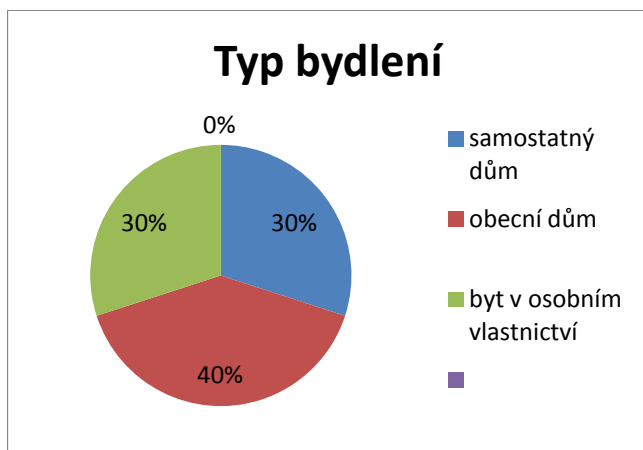

Rovnoměrné zastoupení respondentů z genderového hlediska má svoje opodstatnění stejně jako podle věkové struktury a dosaženého stupně vzdělání. Použité rozvrstvení může v našem případě objektivizovat naše výsledky v návaznosti na další otázky z hlediska určité lokality a typu bydlení. Respondenti z tohoto hlediska (malé, střední a větší lokality 50 tis. obyvatel). Pro získání objektivních údajů a bezprostředního styku s romskou komunitou má i typ bydlení, v našem případě většina respondentů v obecních a panelových bytech.

Přehled dle bydliště s počtem obyvatel otázka č. 4:

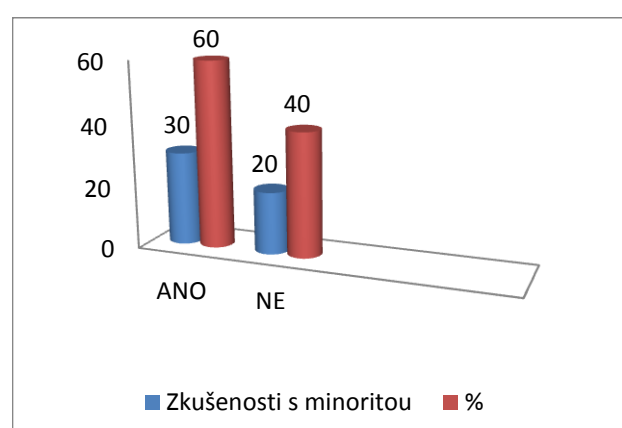
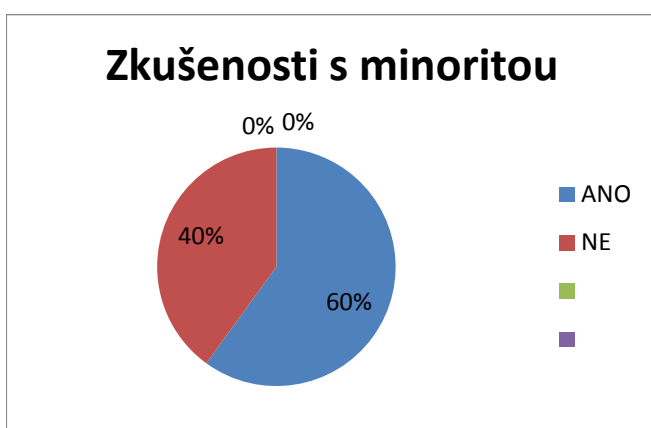

Přehled dle bytu bydlení otázka č. 5:

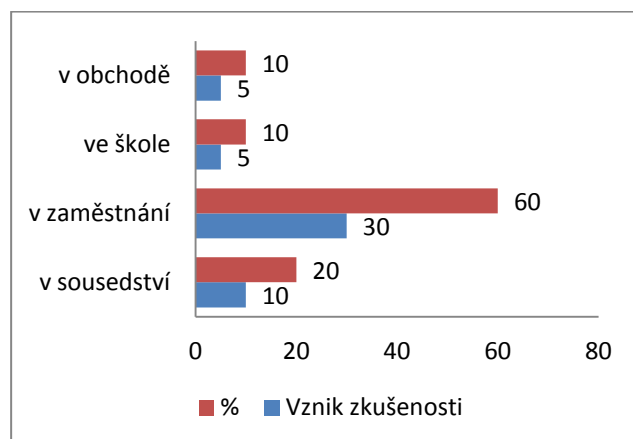
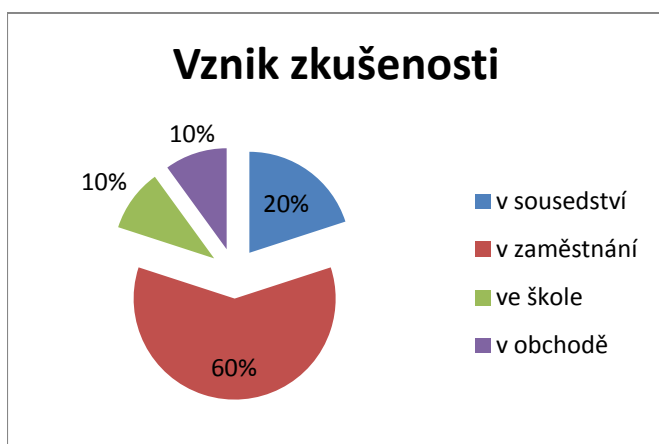

Další otázky se týkají bezprostřední zkušenosti s romskou komunitou, příčiny jejího vzniku a podle škálové stupnice hodnocení jejich úrovně od pozitivní hodnoty až k hodnotě záporné. Společně se zápornými hodnotami (spíše zápornou a zápornou) tvoří odpovědi 96% ve srovnání s kladnou (pouze 4%) je zkušenost, která vznikla zejména v rámci zaměstnání (60%) odrazem společenské atmosféry v otázce majority k romské minoritě.

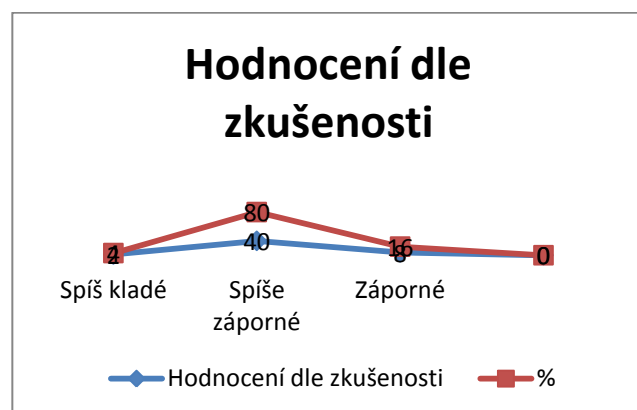
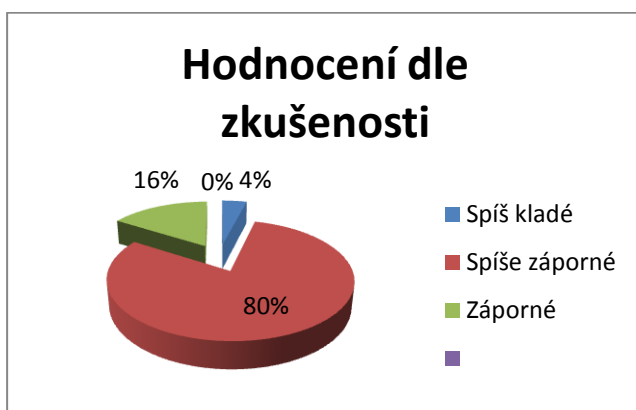
Přehled dle zkušenosti s minoritou otázka č. 6:

Přehled dle vzniku zkušenosti otázka č. 7:

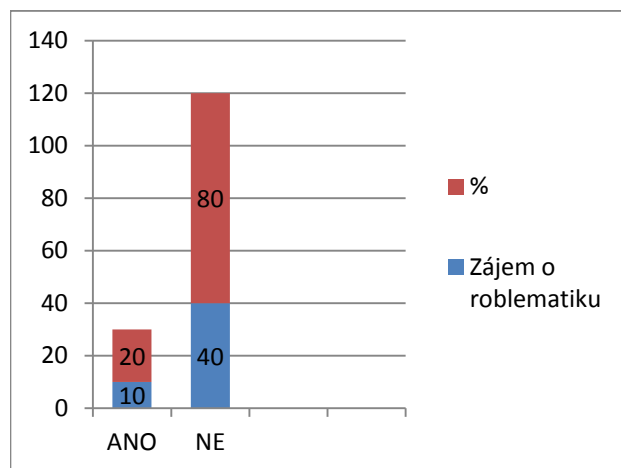
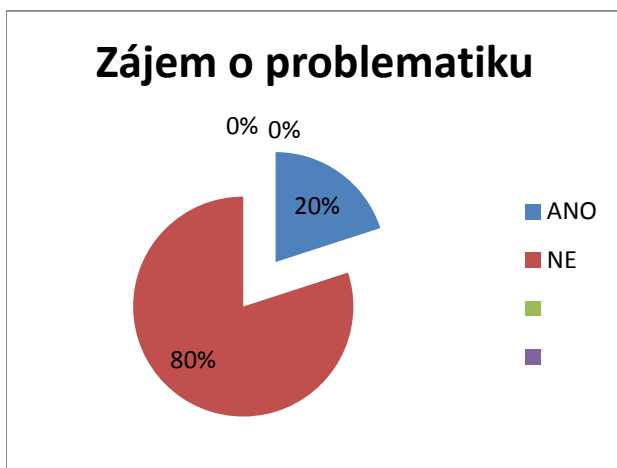

Přehled dle hodnocení zkušenosti otázka č. 8:

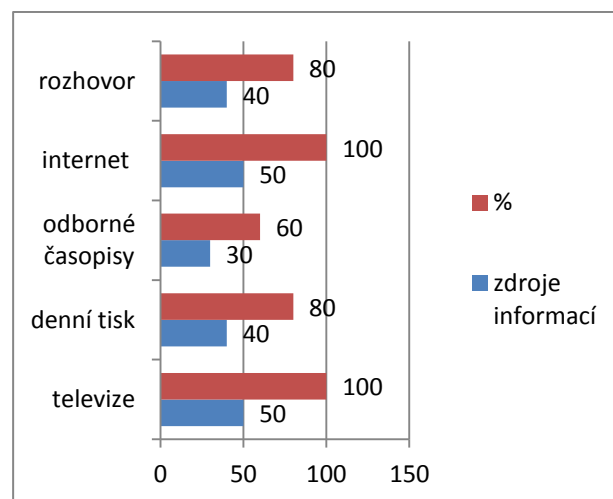
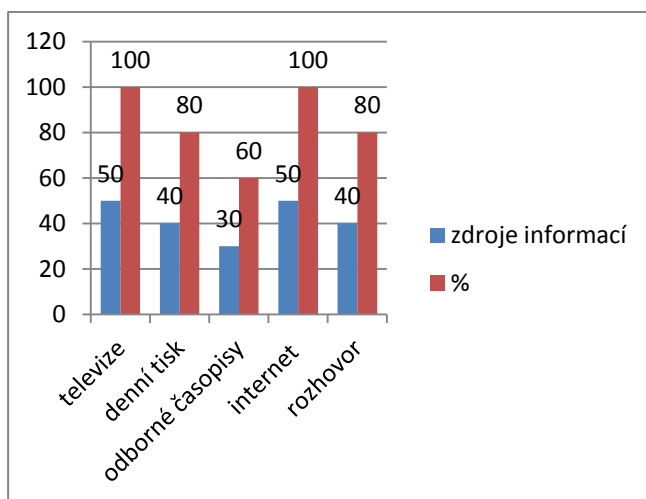

Další otázky kvantifikovaly rozsah zájmu o romskou komunitu a její zdroje. I když přímý zájem je pouze pětinnový (20 %) možnost pestrosti volby v navazujícím dotazu je očekávaný, protože prioritními zdroji je televize a internet.

Přehled dle hodnocení zájmu o problematiku otázka č. 9:

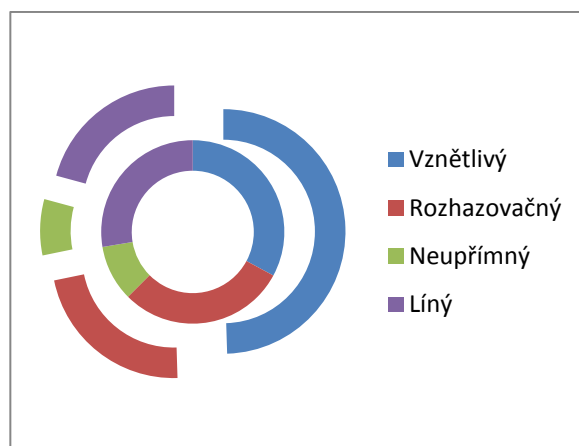
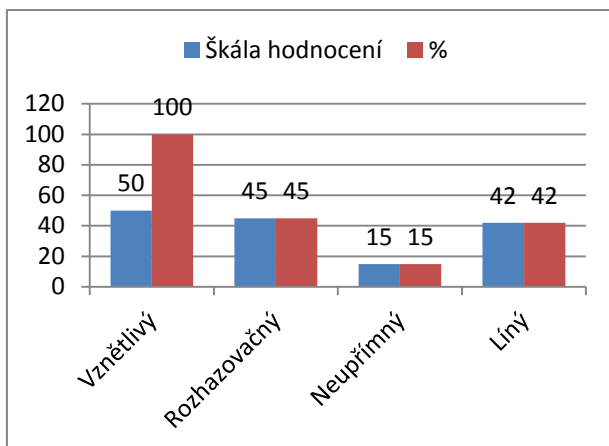

Přehled dle hodnocení získávání nejvíce informací otázka č. 10:

V další otázce bylo pro obecnou definici použito bipolární škály. Její krajní póly tvoří opačné vlastnosti. U našich respondentů jsou to: vznětlivost a rozhazovač, neupřímnost, lenost a nízká inteligence. Celkem rigorózní hodnocení v sobě obsahuje určitý prvek subjektivity.

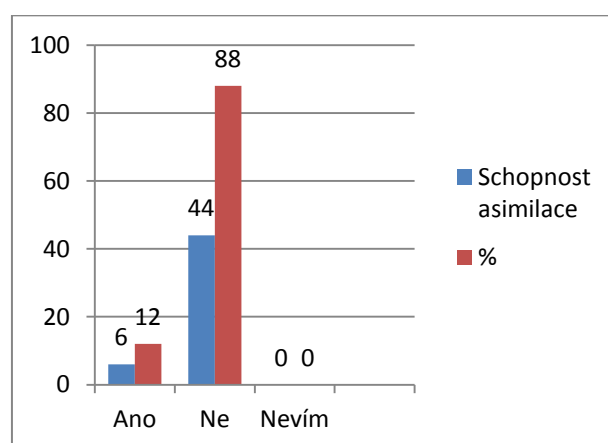
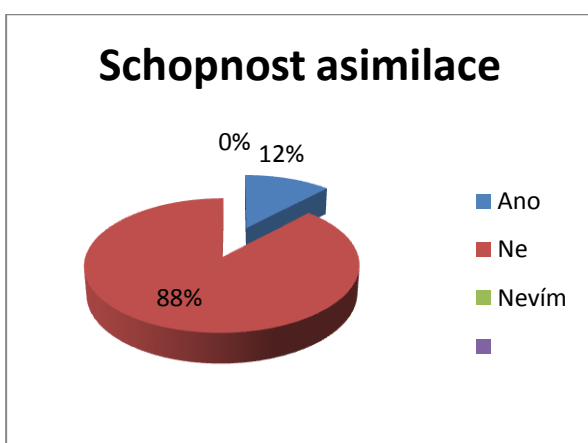
Přehled dle hodnocení škály příslušníka romské komunity otázka č. 11:

Meritorní význam pro vztah k romské komunitě má všeobecný postoj k možnosti začlenění této menšiny do většinové společnosti. Názor na tuto zásadní otázku je bohužel limitován velkou mírou předsudků a mnohých osobních negativních zkušeností bez širšího pohledu na celý problém. Proto výpovědní hodnota našeho vzorku respondentů je pouhým potvrzením globálního pohledu. Odpověď má ovšem ještě vedle rigorózního pohledu další významný aspekt, byla vždy jednoznačná v pozitivním i negativním pohledu.

Naprostá většina je přesvědčena, že asimilace romské komunity je nemožná a v dalších dotazech sledujeme možné aspekty tohoto postoje.

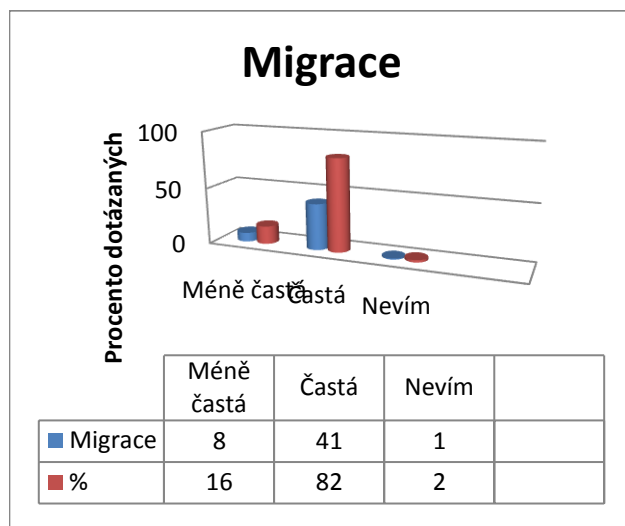
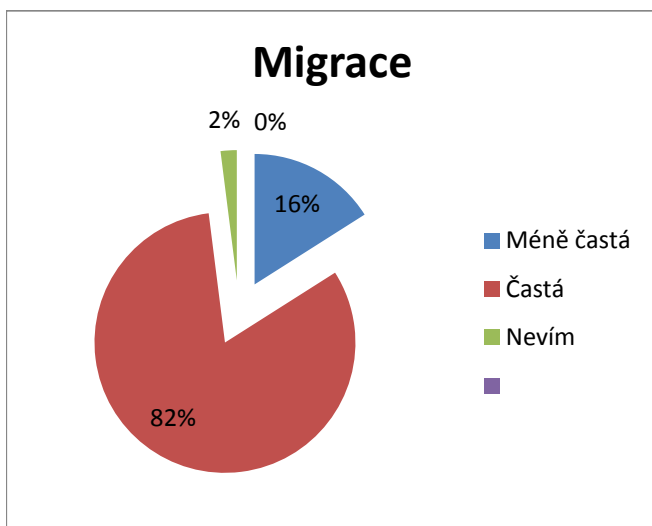
Přehled dle hodnocení schopnosti asimilace otázka č. 12:

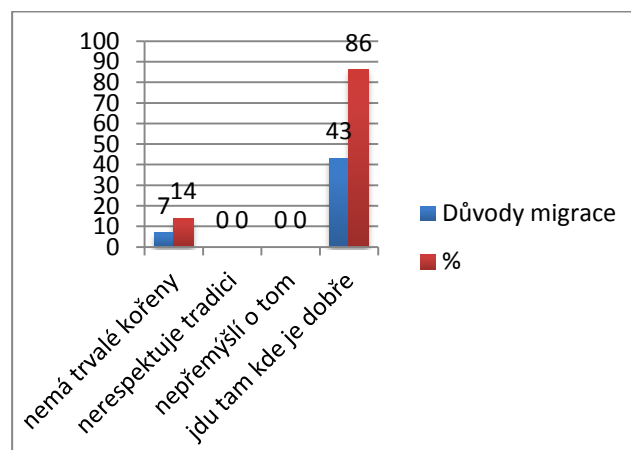
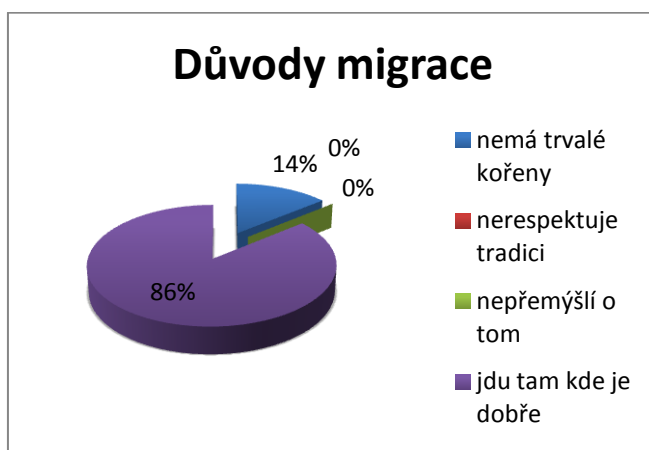
Jde jednak o typy migrace a její příčiny. V prvním případě se respondenti přiklánějí k názoru, že migrace je velmi četná a jejím důvodem je, nebo jsou

subjektivní důvody. Uváděné příčiny v reprezentativních výzkumech ukazují, že rozdílnost příčin uváděných migranty v sobě obsahuje řadu subjektivních názorů a předsudků pramenících z historické podstaty této komunity. Migrace je historicky spojena s touto komunitou a patří k rodové tradici.

Přehled dle hodnocení migrace otázka č. 13:

Přehled dle důvodů časté migrace otázka č. 14

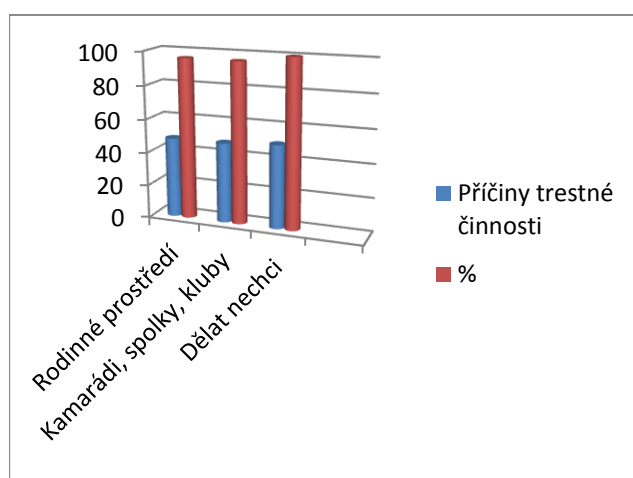
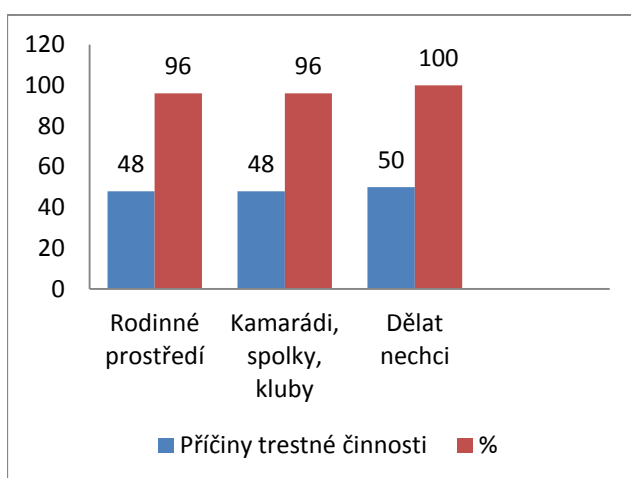
Otázka kriminality u zkoumané komunity má řadu aspektů, které je možno analyzovat z různých pohledů. Pomocí škálových dotazů jsme nechali respondentům možnost posouzení jak z pozice obecného posouzení, tak i osobní zkušenosti a ve vzájemném vztahu mezi stupněm vzdělanosti a věkem delikventů. Přičemž je potřeba zdůraznit, že neschopnost nebo neochota

začlenění do pracovního procesu hraje dominantní úlohu v dalším životě každého jedince, ovšem nejenom příslušníka romské komunity.

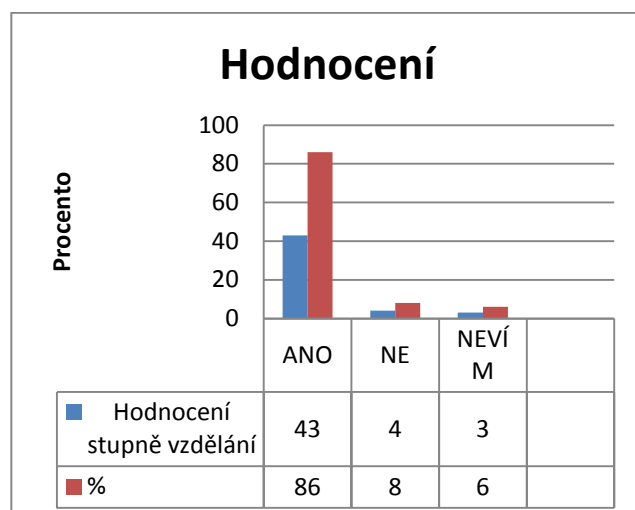
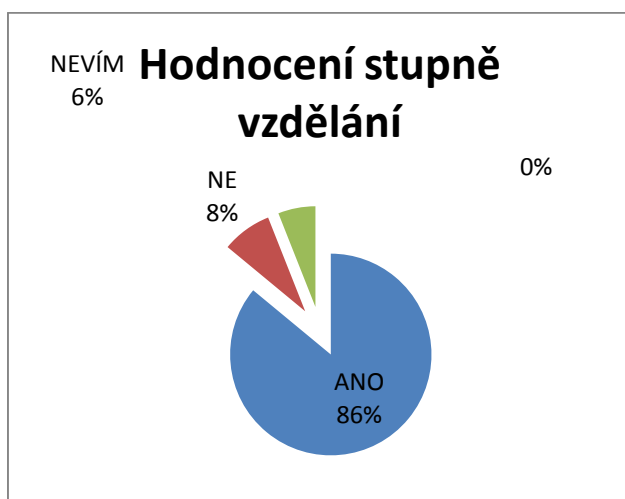
Naši respondenti odpověděli souhlasně ve vysokém skóre příčiny trestné činnosti jednak neochotou pracovat, rodinné prostředí a klima komunity.

Komparace je ve kvantitativním srovnání otázek č.15 - co vede romskou komunitu k trestné činnosti, č.16 - zda má na její příčinu vliv dosaženého vzdělání a č.17 - jaké je věkové rozčlenění romských delikventů.

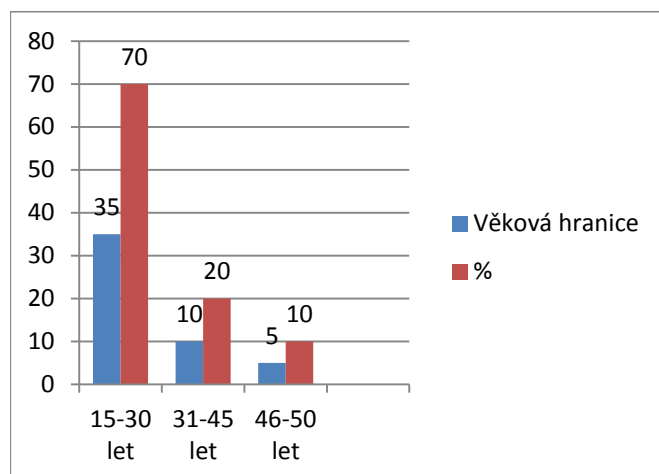
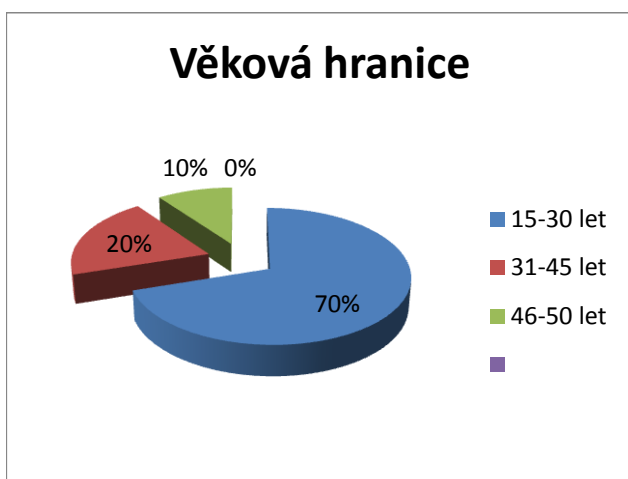
Přehled dle hodnocení příčin trestné činnosti otázka č. 15:

Přehled dle hodnocení stupně dosaženého vzdělání otázka č. 16:

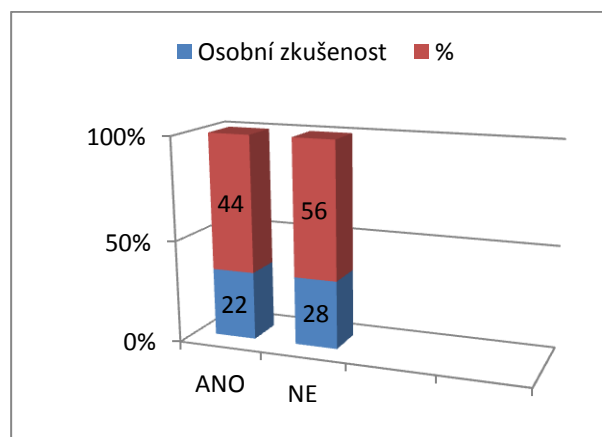
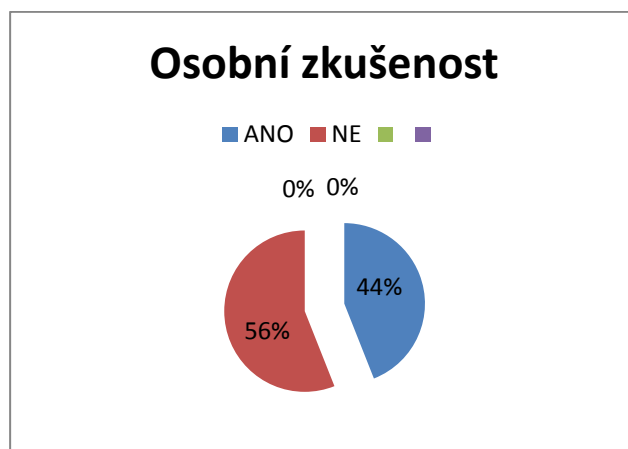

Přehled dle hodnocení hranice současných romských delikventů otázka č. 17:

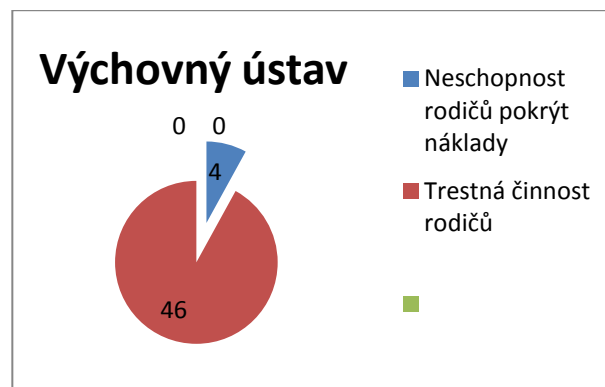
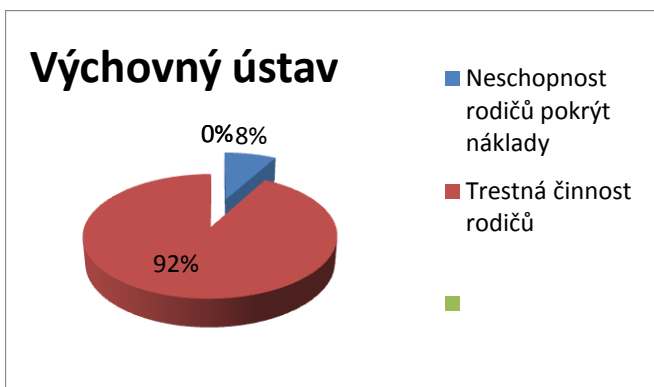
Následující dotaz byl zcela konkrétní a měl konkretizovat osobní zkušenost s romskou komunitou z hlediska poškozeného. Méně než polovina (44%) konstatuje, že se osobně setkalo s tímto negativním jevem.

Přehled dle hodnocení osobní zkušenosti s romskou kriminalitou otázka č. 18:

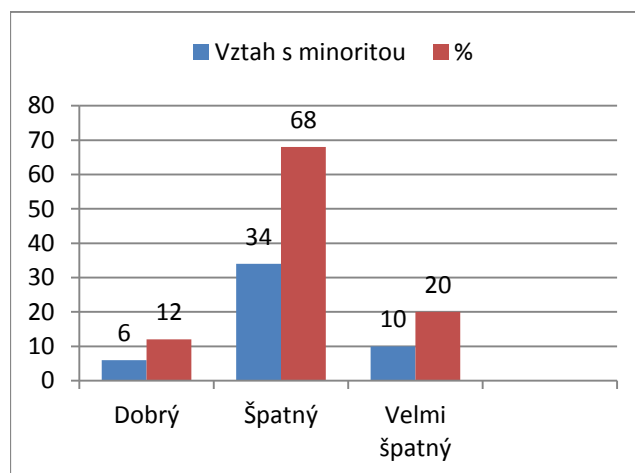
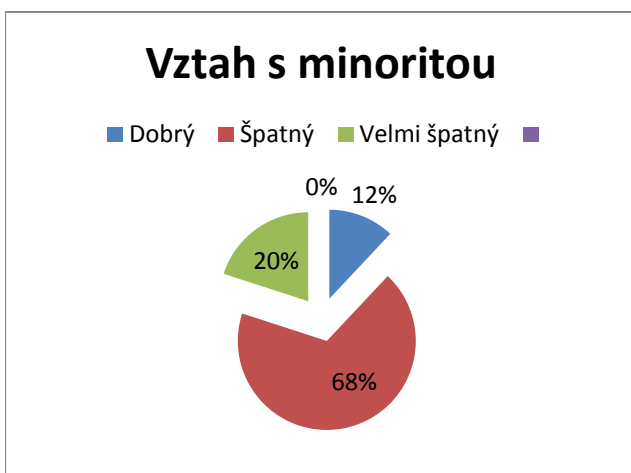
Problémem zůstává začleňování nezletilých do výchovných ústavů. Jednoznačná odpověď, která hledá příčinu v trestné činnosti rodičů (92%) je sice jednoduchým východiskem ze současného stavu ale dokazuje, že základem výchovy je skutečně rodina a v tomto případě se propojuje i s dalšími příčinami.

Přehled dle hodnocení umístění do výchovného ústavu otázka č. 19:

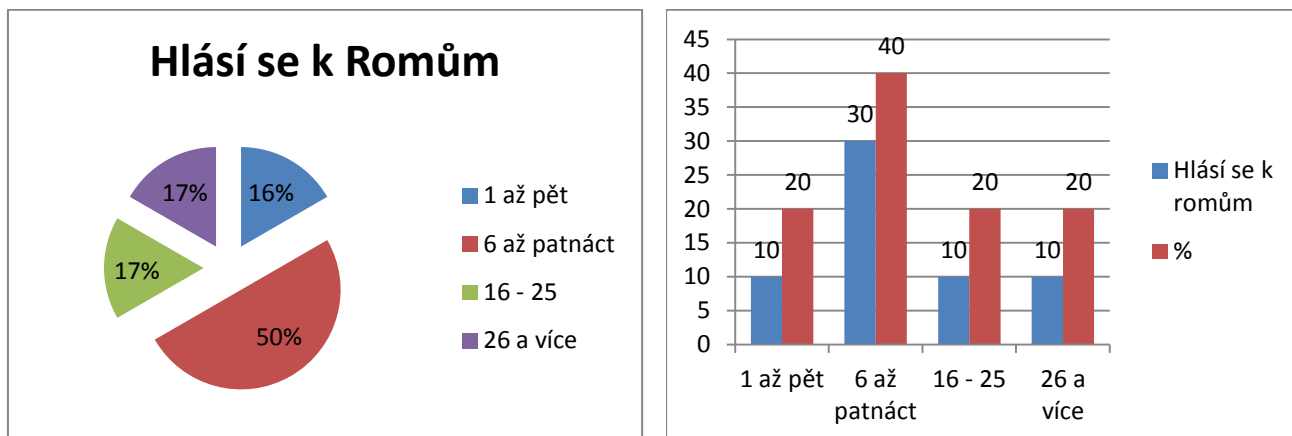
Výpovědní hodnota následujícího dotazu konvenuje s všeobecným názorem ve většinové populaci a konstatuje jednosměrný názor, který je jednou z příčin současného stavu možnosti kooperace a komunikace mezi většinovou a menšinovou částí společnosti. V negativní hodnotě (špatný a velmi špatný) vyjadřuje téměř absolutní názor (88%).

Přehled dle hodnocení pohledu na vztah s romskou komunitou otázka č. 20:

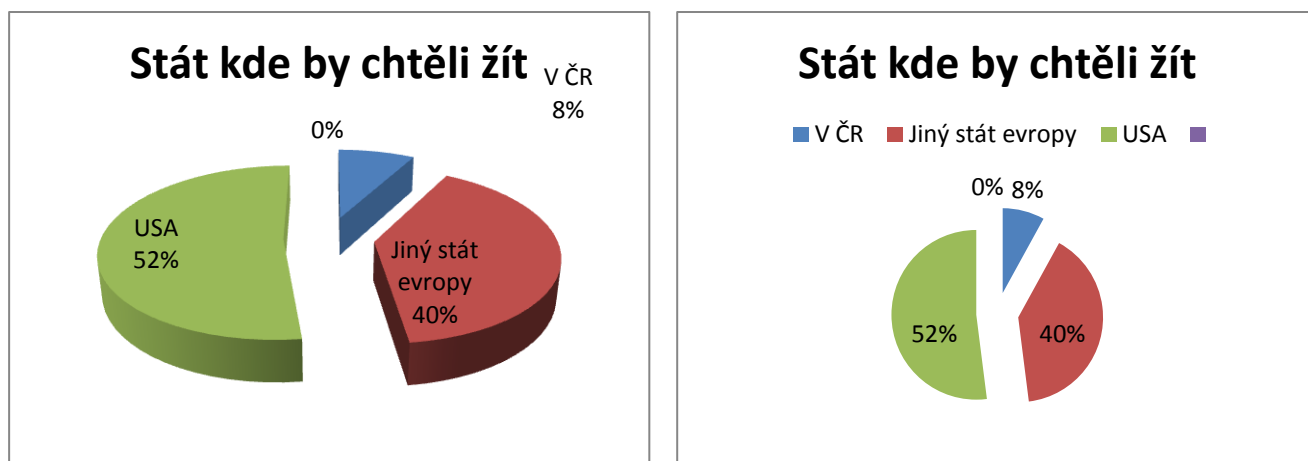

Dvě závěrečné položky vystihují názor na postoje romské komunity k vlastní národnosti a hledání určitého ukotvení v současném světě. Konstatují současný stav v reprezentativních sociologických výzkumech. K romské komunitě se hlásí pouze menší část romské komunity a přes 90% by chtělo žít mimo Českou republiku.

Přehled dle hodnocení řazení k romské komunitě otázka č. 21:

Přehled dle hodnocení státu, ve kterém by chtěli žít otázka č. 22:

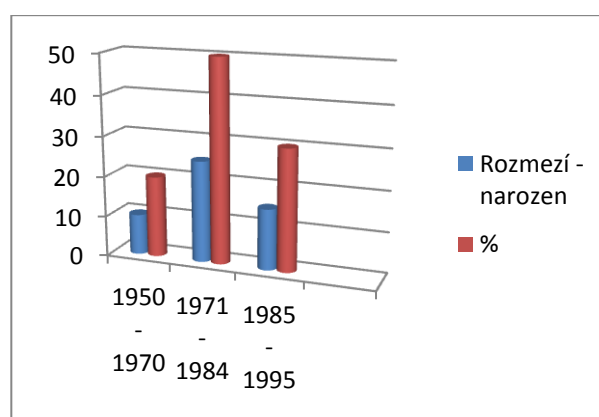
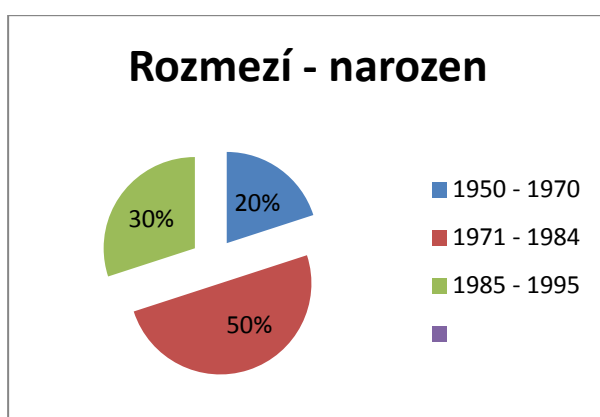

Vyhodnocení dotazníku – minorita

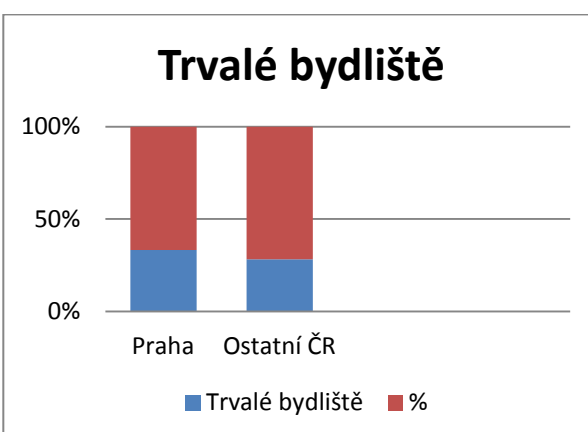
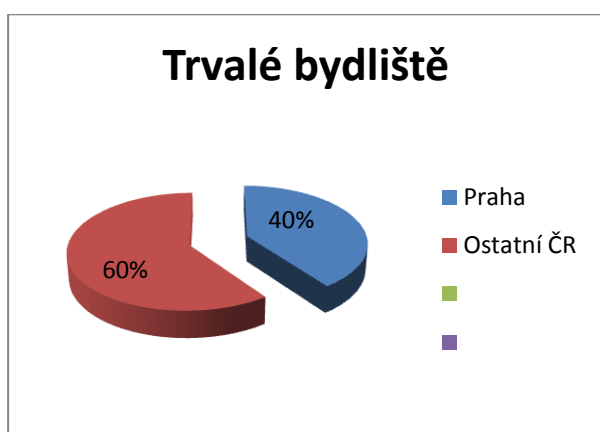
Multikulturní prostředí a romská komunita

Dotazník byl předáván romským občanům, kteří byli v průběhu roku 2011 zadrženi policií ČR na území městské části Praha 5 – Smíchov pro podezření ze spáchání přečinu dle ustanovení jednotlivých § trestního zákoníku. Byly vyžadovány pouze iniciály jména a příjmení, místa trvalého bydliště byla velmi neurčitá a nebylo ji možno dále identifikovat, další údaje o četnosti krádeží a jejich specifikace za poslední tři roky byla zjištěna dle výpisu z rejstříku trestů.

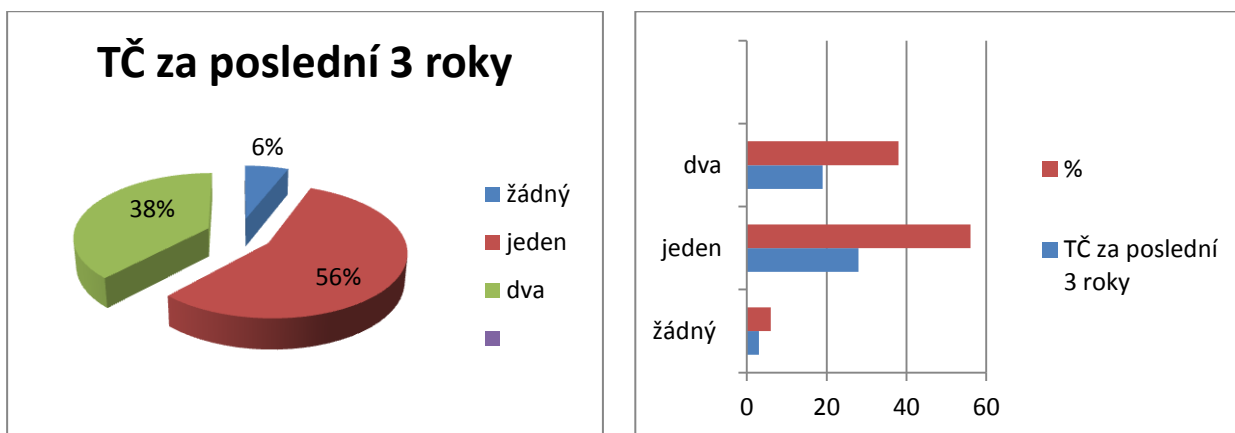
Přehled dle rozmezí věku:

Přehled dle trvalého bydliště:

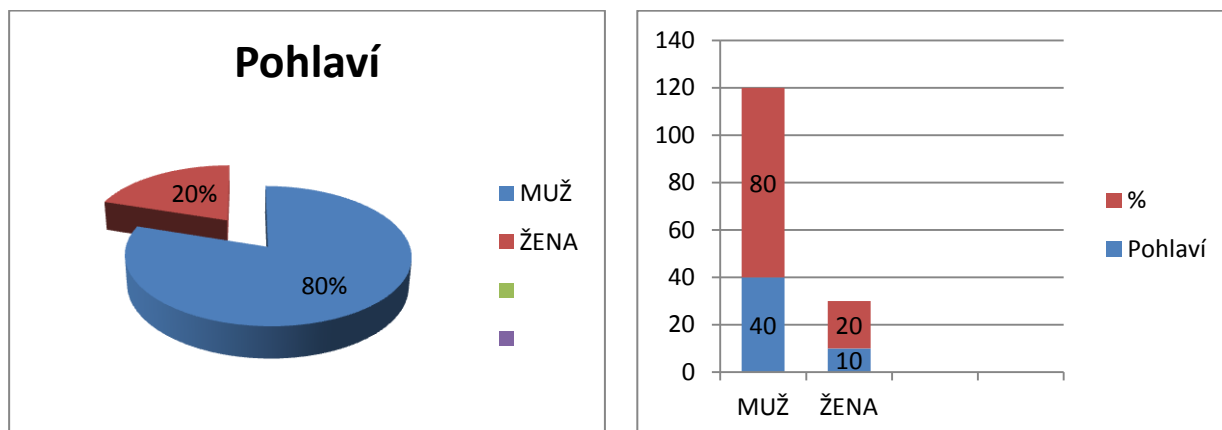

Přehled dle počtu spáchaných trestných činů za poslední 3 roky:

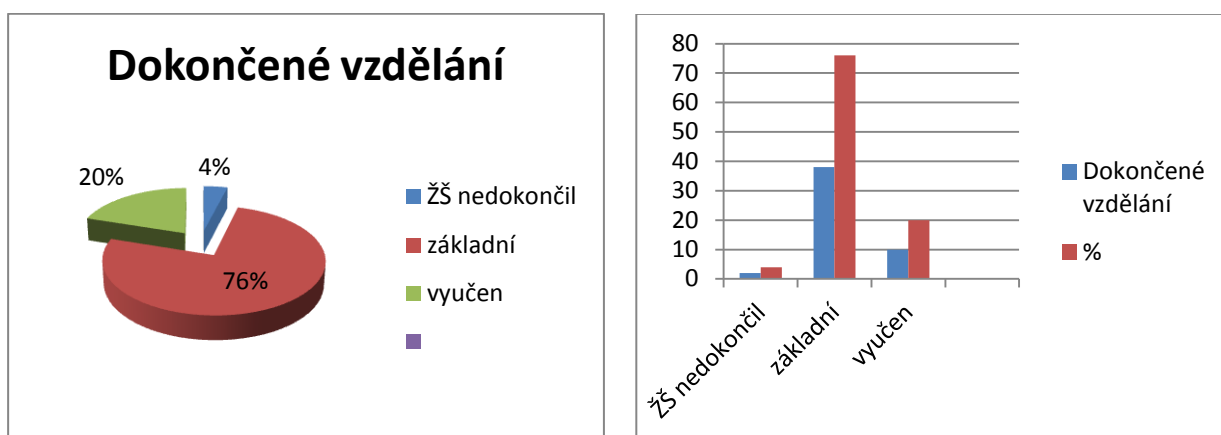

Z počtu zadržených bylo 80% mužů a 20% žen. Pouze 38 (76%) mělo dokončené základní vzdělání a z nich jen 20 (29%) bylo vyučeno, Ukazuje se, že vzdělanostní politika a poté možnost následného společenského začlenění je stále velmi problematická a jak dokazuje následující dotaz pramenní, i v souladu s názorem respondentů majority v předchozím dotazníku, pramenní z rozháraných, neuspořádaných rodinných poměrů.

Přehled dle pohlaví otázka č. 1:

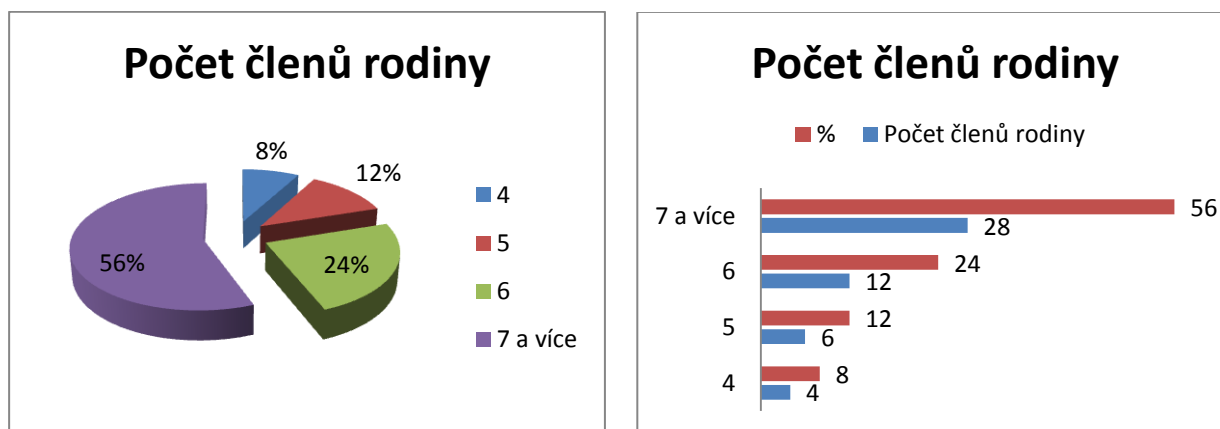
Přehled dle dokončeného vzdělání otázka č. 2:

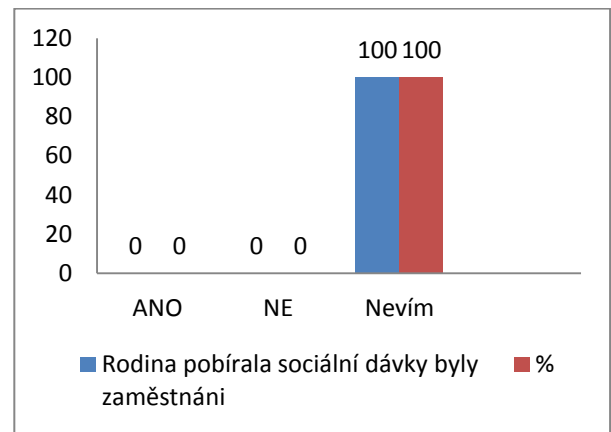
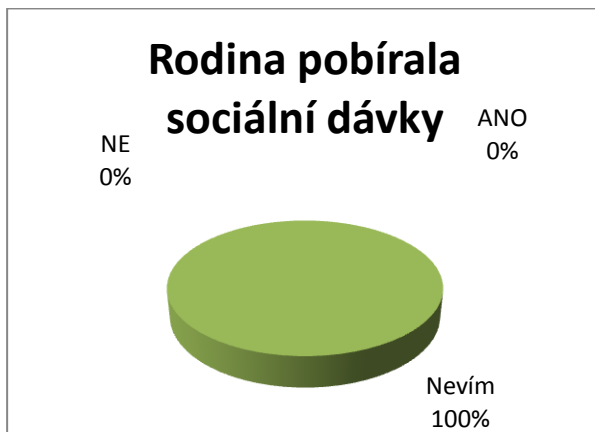
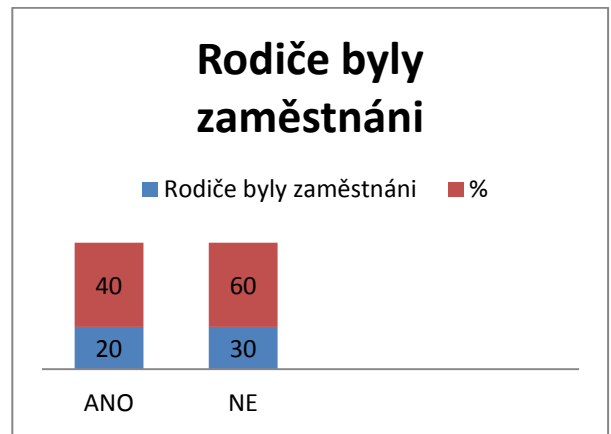
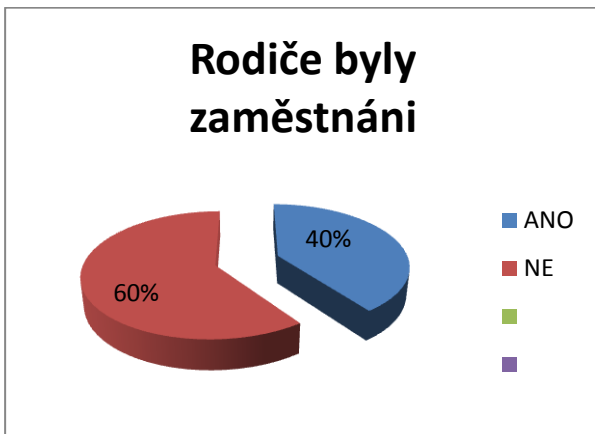

Většiny respondentů této skupiny pochází z mnohočetných rodin (7 a více sourozenců) celkem 56 % s naprostou absencí jakékoliv formy vzdělání a bez pracovního zařazení (60 %).

Rodina žila ze sociálních dávek a nikdo z dotázaných nedovedl určit, jak byly vysoké. To evokuje myšlenku, že sociální dávka neřešila a ani zřejmě dodnes neřeší sociální zajištění rodiny a slouží k uspokojování osobních potřeb adresátů.

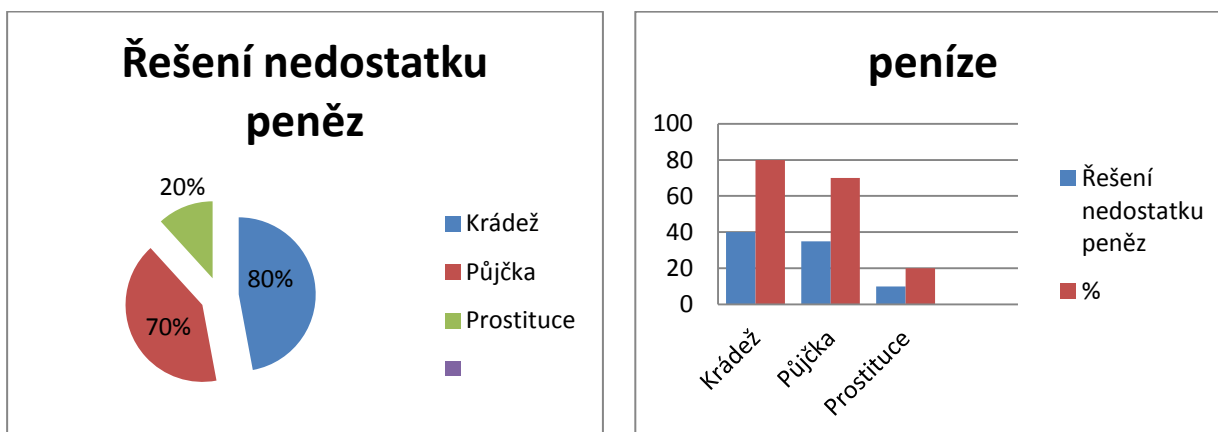
Přehled dle počtu čl. rodiny, zaměstnanosti rodičů a vědomosti o pobírání sociálních dávek otázka č. 3:

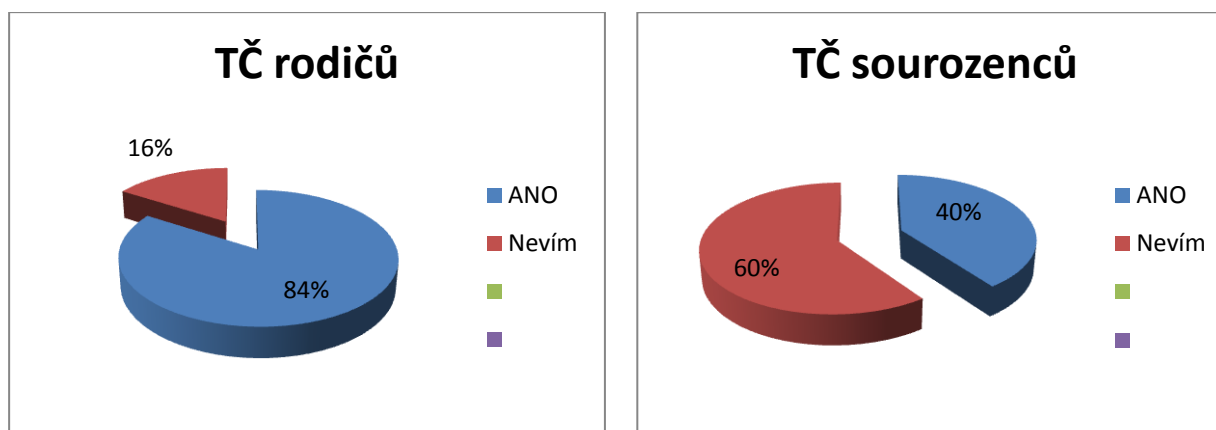
Nedostatek peněz řeší rodina jednak krádežemi, jednak půjčkami a také prostitucí. (80%, 70%, 20%)

Přehled dle řešení nedostatku financí otázka č. 4:

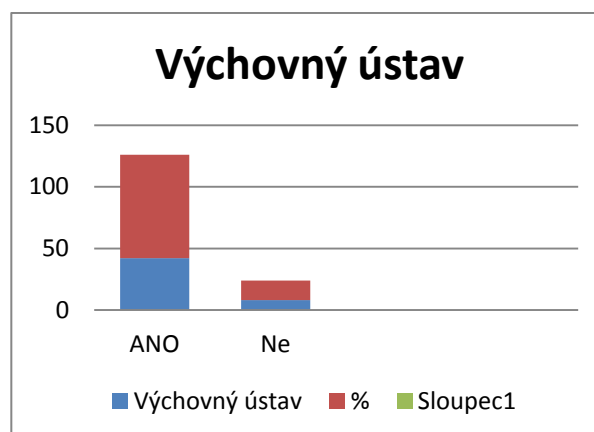
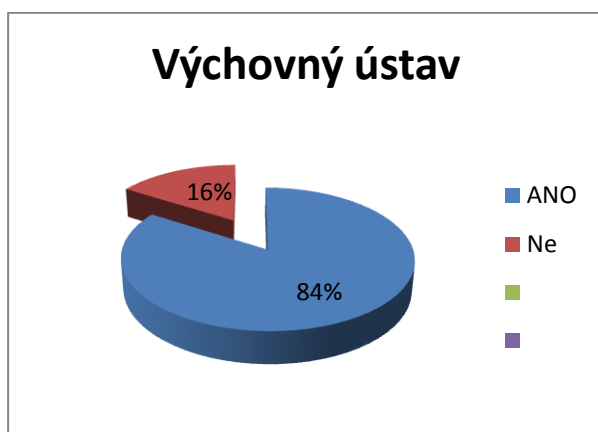
Položka č. 5 směřovala k informovanosti o trestném a závadovém jednání rodičů. Je zřejmé, že přestupky se v rodině nereflktují a jedinou položkou chování rodičů a členů rodiny je trestná činnost, která je signálem celkového klimatu v romské komunitě s nízkou úrovní vzdělanostní a s absencí pracovní aktivity.

Přehled dle vědomosti o TČ rodičů, sourozenců otázka č. 5:

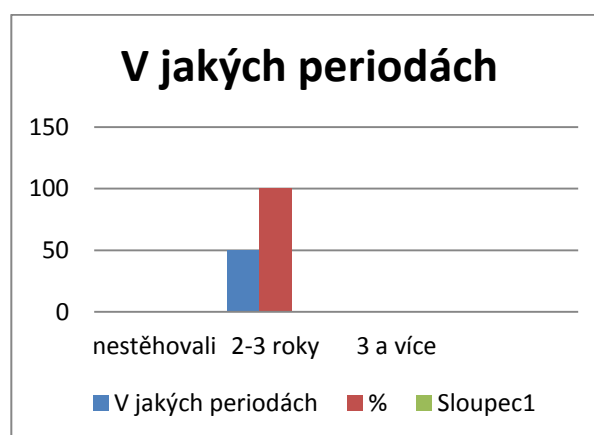
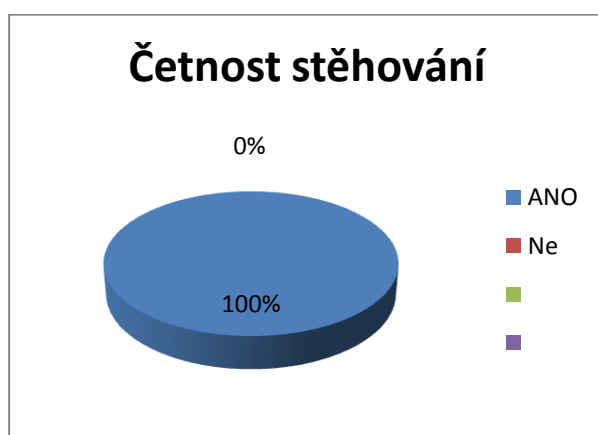
Naprostá většina rodičů (84% našeho vzorku) z řad rodičů a 40 % z řad sourozenců spáchalo trestný čin. Toto rodinné prostředí má další dopady na další projevy v oblasti začleňování do výchovných ústavů, na migraci rodin a schopnost, respektive ochotu vstoupit do pracovního procesu- (tyto oblasti jsou specifikovány v položkách 6-9)

Přehled dle umístění ve výchovném ústavu otázka č. 6:

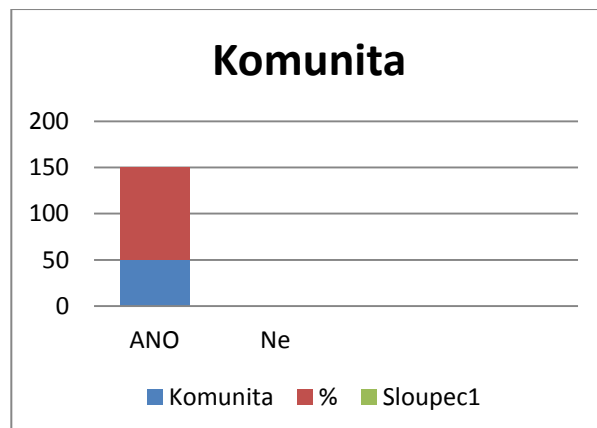
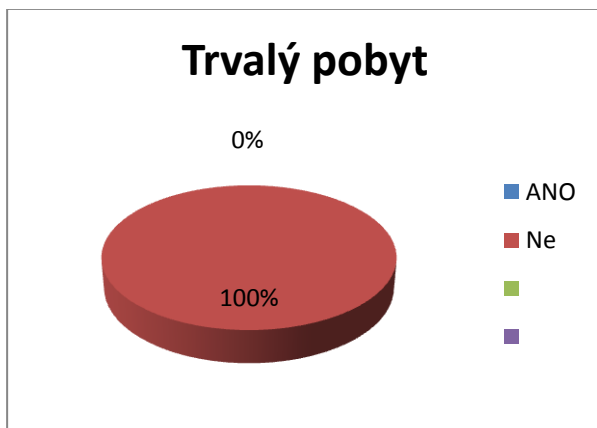

Následující dotazy jsou směřovány na vztahovou oblast. Jednak na úroveň soužití a na velmi diskutovanou oblast diskriminace. Otázka č. 10 se dívá na vztah s majoritní komunitou, není vyjádřen přesvědčivě a prokazuje nevyhraněnost názorů, Rovněž následující položka prokazuje od mediálního obrazu, když 75 % dotazovaných prohlašuje, že se necítí diskriminována.

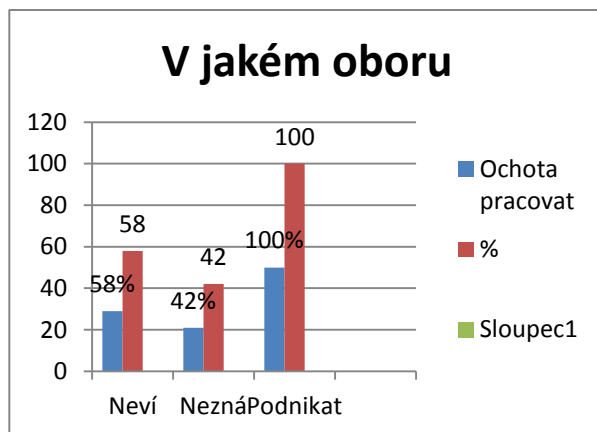
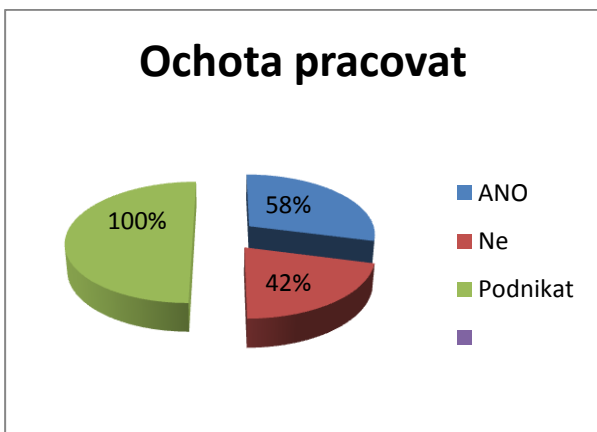
Přehled dle četnosti stěhování rodiny, v jakých periodách otázka č. 7:

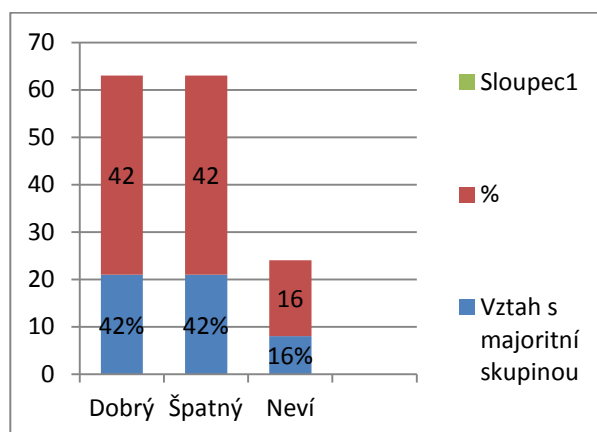
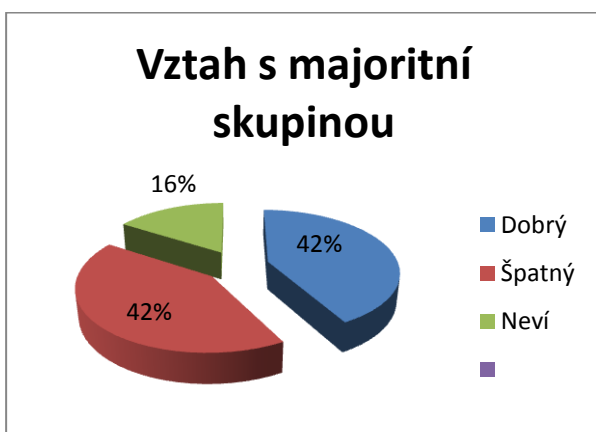
Přehled dle toho, zda mají rodiče nyní trvalý pobyt, nebo jsou rozptýleni po komunitě otázka č. 8:

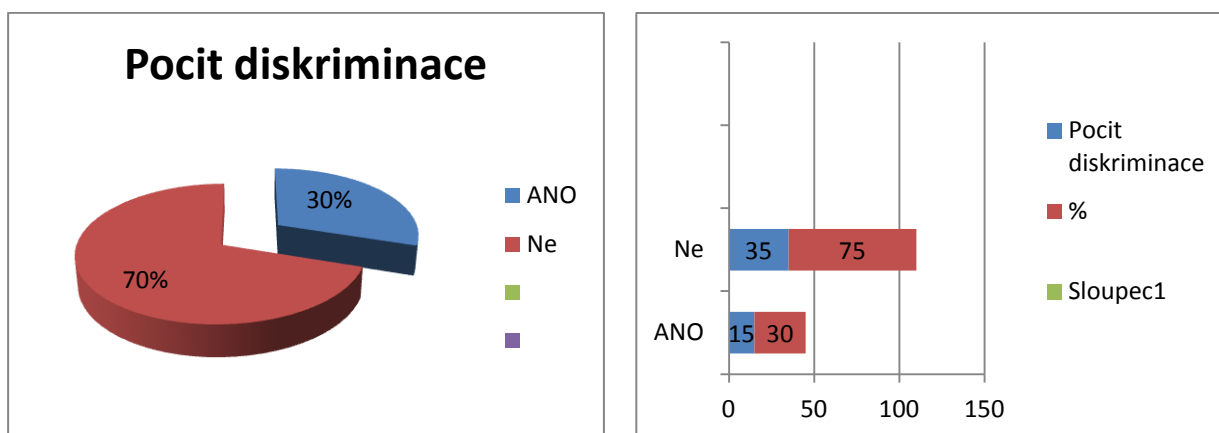
Přehled dle ochoty v současné době pracovat, podnikat – případně obor otázka č. 9:

Přehled dle pohledu na vztah s majoritní komunitou otázka č. 10:

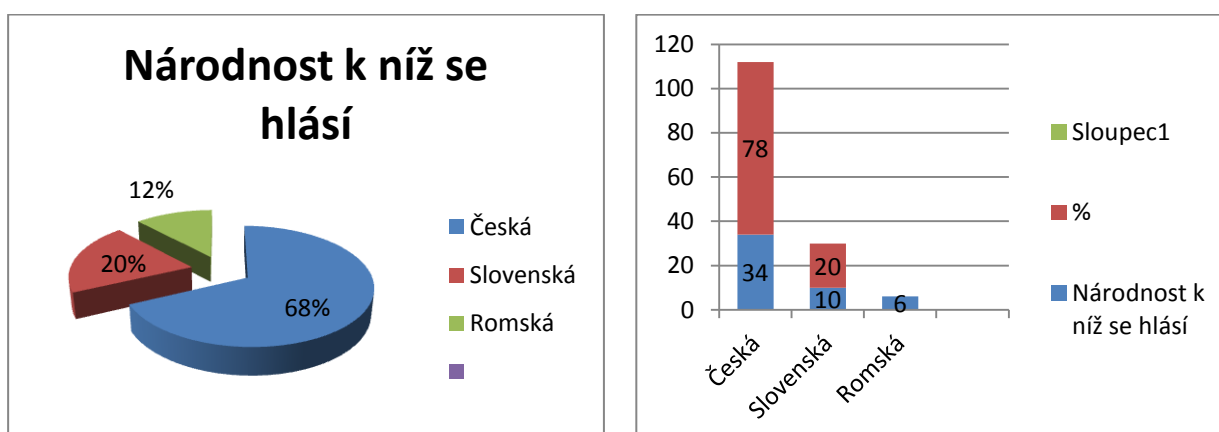
Přehled dle pocitu zda se cítí utiskován, diskriminován otázka č. 11:

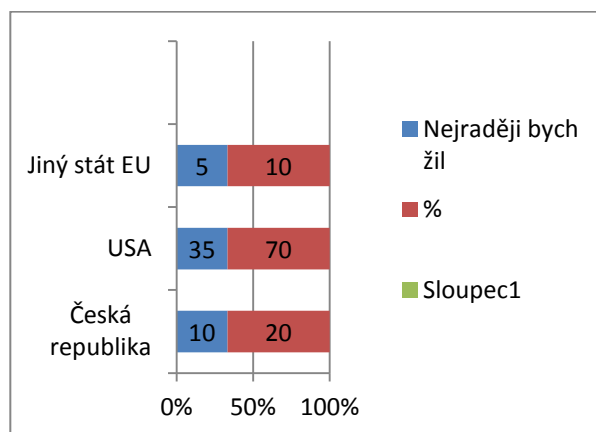
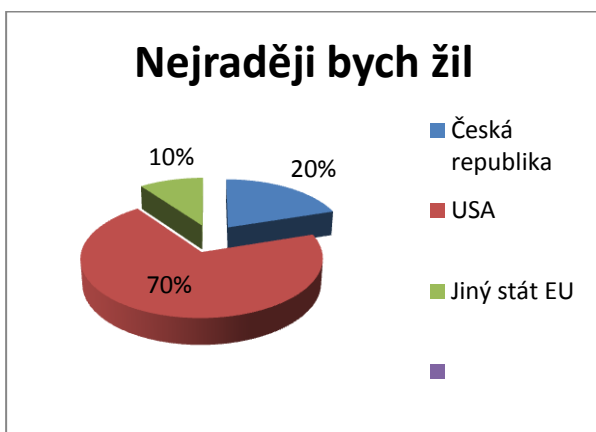
Následující položky je možno soustředit do oblasti osobnostních postojů vyjadřujících jednak národnostní, nacionální a kvalifikační program.

Potvrdila se obecně prezentovaná skutečnost, že většina členů romské komunity se nehlasí ke své národnosti, v našem případě pouze 12% a naprostá většina se hlásí k majoritě, k české národnosti (78%). Necítí však žádný vnitřní vztah k současnému společenskému prostředí a ideálem jejich budoucího domova jsou USA (70 %) a EU (10%). I když více než polovině (56%) byla nabídnuta rekvalifikace, využilo ji pouze 8%.

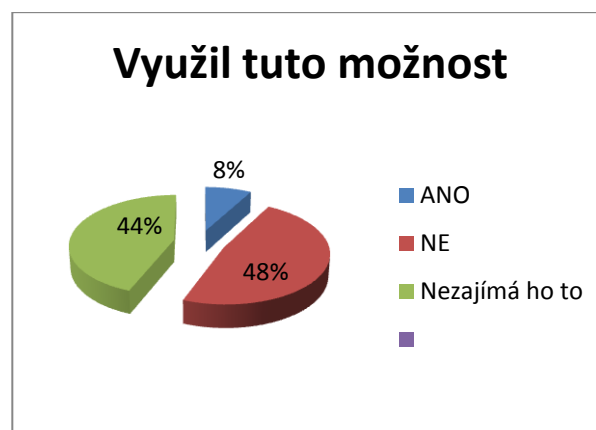
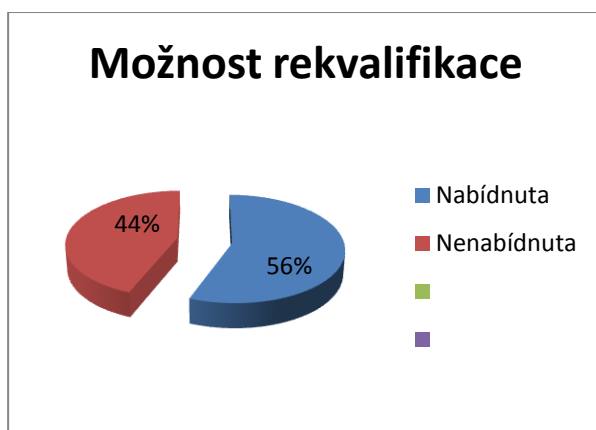
Přehled dle toho, k jaké národnosti se hlásí otázka č. 12:

Přehled dle toho, kde by nejraději žil otázka č. 13:

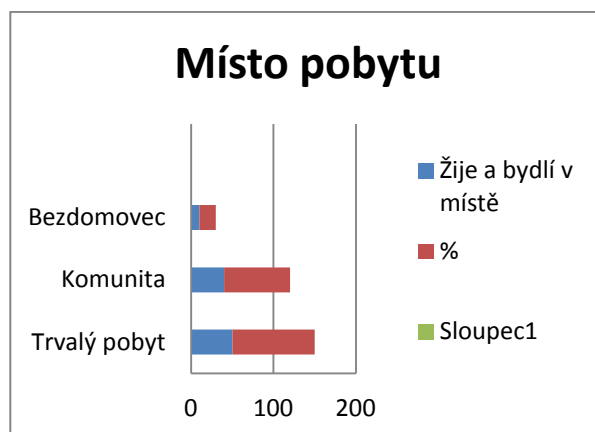
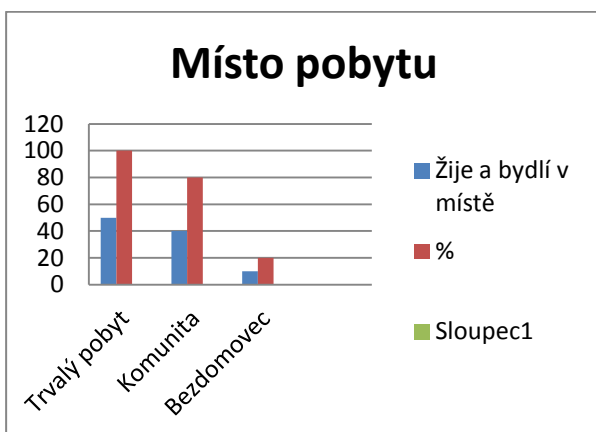

Přehled zda mu byla nabídnuta možnost rekvalifikace, zda ji využil otázka č. 14:

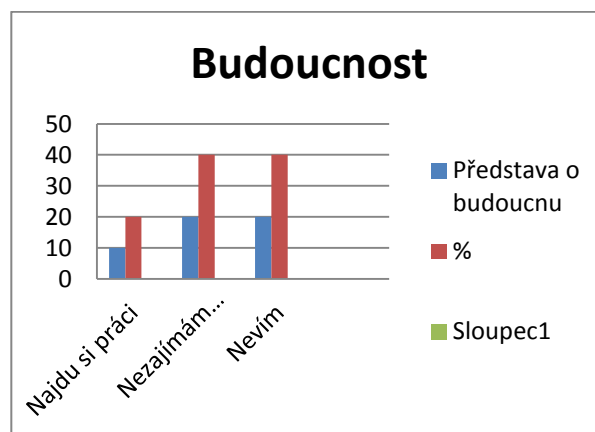
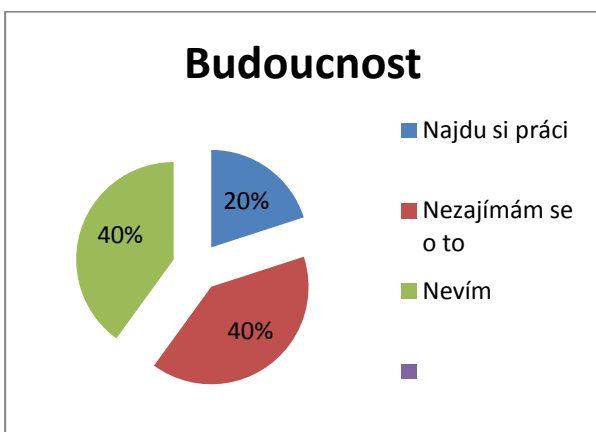

Vzorek romské komunity s recidivující společenskou prezentací nemá nejenom trvalé bydliště, ale žije a bydlí jednak v romské komunitě (80%), jednak jako bezdomovci (20%). Se svou budoucností si jednak neví rady (40%) a ve stejném počtu se o ni nezajímá. Pětina je ochotna si hledat práci ale zůstává většinou u pouhého záměru.

Přehled dle toho, zda bydlí a žije v místě trvalého bydliště otázka č. 15:

Přehled dle představy své vlastní budoucnosti otázka č. 16:

8 Diskuse výsledků

8.1 Rodinné prostředí

Mezi příčiny delikvence a kriminality mládeže je třeba řadit na první místo vliv rodiny, která hraje primární roli v procesu socializace a společenského přizpůsobování dospívajícího člověka.

Vliv rodiny do značné míry determinuje budoucí vztah mladistvého ke společnosti. Způsob výchovy dítěte v rodině je podmíněn převážně strukturou rodiny, sociálním postavením rodičů (jejich vzděláním a kvalifikací, povoláním a zaměstnáním, životní úrovní a životním stylem), některými osobními znaky rodičů (zvláště morálními a charakterovými vlastnostmi, věkem a zdravotním stavem), vztahy mezi rodiči a způsobem jejich manželského soužití, vztahy rodičů k dítěti včetně forem výchovy, jakož i vazbami rodičů k dítěti, zejména vazbami emocionálního charakteru⁹². K páchání trestné činnosti dochází ve zvýšené míře u jedinců pocházejících z nižší socioekonomické vrstvy, u většiny z nich je popisováno narušené rodinné prostředí, rodiče jsou v mnoha případech rozvedeni, je zaznamenáno týrání, velmi direktivní nebo ambivalentní výchova.

V poslední době však vzrůstá počet pachatelů trestného činu, kteří pocházejí z rodin se středně až vyšším socioekonomickým statusem, jsou dostatečně ekonomicky zajištěni, ale emoční klima v rodině může být chladné, bez dostatečných citových vztahů rodičů k vyvíjejícímu se jedinci. Poněkud jiná situace je u dětských delikventů, kteří pocházejí z dobře situovaných, spořádaných rodin.

Rodiče nemají dostatek volného času na výchovu a dohled nad svými dětmi, který je tímto zanedbáván. Nedostatek dozoru usnadňuje záškoláctví, jakož i potulování do pozdních večerních hodin, přičemž jak záškoláctvím, tak těmito potulkami, které v kombinaci s nevhodnou společností mohou v mnoha případech způsobit počátky delikvence. Nedostatek časových možností rodičů věnovat se dítěti způsobují, že se dítě rodičům odcizuje, že mu je odloučení od rodičů lhostejné a že ztrácí pocit jistoty a bezpečí⁹³.

Mezi faktory, jež mají negativní vliv na vývoj a optimální fungování mladého člověka ve společnosti, řadíme též význam raných osobních vztahů v

⁹² Suchý, O.: Mládež a kriminalita, Melantrich, Praha 1972, str. 57-58

⁹³ Večerka, K. aj.: Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí, Praha 2004, ISBN 80-7338033-1, str. 209-220

rodině, zavržení dítěte (raná rodičovská zavržení u psychopatických osob, zejména neschopnost matky uspokojit citové potřeby dítěte, byla potvrzena nejen v klinických studiích, ale též empirickými výzkumy), mateřskou deprivaci, dlouhodobou separací dítěte od rodičů, nepřiměřené výchovné působení na dítě v jeho pozdějším věku. Podle zjištěných výzkumů je otcovo antisociální chování významným činitelem pro následnou sociopatii u syna i dcery, zatímco matčina narušenost k ní přispívá, jestliže se vyskytuje společně s narušeností otce, ale sama o sobě nemá vážnější efekt. I když je v dnešní době kladen důraz na individuální spokojenost jedince a do výchovného přístupu vstupují prvky liberálního postoje, je stále důležitá jasně vyhraněná hierarchie rolí a pozic v rodinném systému i rodičovská autorita.

Nejen pro rodiče, ale i pro dítě a mladistvého jedince je důležité jasné vymezení pravidel chování a vzájemných vztahů a případné stanovení přiměřených sankcí za jejich porušení. Rodina, jako do jisté míry uzavřená skupina, má právo zvolit si osobitý styl výchovy a působení na své členy. Pokud ovšem rodina praktikuje takový styl výchovy, který omezuje schopnost dítěte vyrovnat se s vlivem sociálního prostředí, zvyšuje tím riziko, že z dítěte vyroste nestabilní a sociálně neadaptabilní jedinec se zvýšeným rizikem k delikventním projevům. Z uvedeného teoretického přehledu můžeme přesněji analyzovat některé aspekty našeho výzkumu, které signalizují specifické rysy romské populace a z ní pramenící rigorózní a často velmi jednostranné pohledy většinové populace bez toho, aby se hledala meritorní příčina negativních jevů ve společenské realitě současnosti.

8.2 Prostředí romské komunity

V našem výzkumu se jako hlavní problém, v souladu s celostátními výzkumy, ukázala nízká kvalifikační úroveň romské komunity na straně jedné, ale i nezáměr o učební obory. Důvody pramení právě z neuspořádanosti rodinných poměrů v mnohačetných rodinách, kde vztah k práci a pracovní aktivita je na okraji zájmu celých komunitních společenství, kde podle našich údajů bylo bez vzdělání a pracovního zařazení bylo 60% našich respondentů. Velmi početné rodiny 7 a vícečlenní (56%) žijí ze sociálních dávek, i když to nepřiznávají a rodiče málo pracují. To znamená, že je narušena sociální

soudržnost a rodiny nedostatek prostředků, nejenom peněz řeší dalším propadem sociálních prostředků. Není bez zajímavosti, že do dluhové propasti zavádí romskou komunitu zejména půjčky a teprve pak následují krádeže a jako „doplňek“ následuje prostituce.

V současné společnosti však skupina bezdomovců a část našich spoluobčanů se rovněž ocitá na okraji společnosti, ale tato situace pramení zejména ze ztráty zaměstnání. Jsou to tedy dva póly našeho života, kde jedni práci pohrdají a druzí její ztrátou se dostávají nejenom do propasti chudoby, ale i dochází u nich i ke ztrátě smyslu života. Sociální polarita tak dostává nový rozměr i hloubku. Asociální politika rozevívá nůžky mezi bohatými a mocnými a chudými a bezmocnými. Slovo náleží těm, kteří mají moc a moc bezmocných je na okraji možnosti existenčního uplatnění. Z toho pramení i fakt, že u méně socializovaných romských spoluobčanů je vysoká míra trestné činnosti, jež se zrcadlově promítá od rodičů k dětem.

Problémem prvního řádu je právě vysoká nezaměstnanost romské mládeže. To tvoří hlavní problém současnosti a vede nejenom k nízké ochotě pracovat, ale také k bezradnosti ve volbě oboru vlastního uplatnění. Mají velmi zkreslenou představu, že nejlepším oborem je podnikání. Nechápu náročnost práce právě v tomto oboru a nutný etický návyk a morální aspekt tohoto oboru lidské činnosti. Také se v této vizi odráží společenská realita, kdy podnikání je mnohdy chápáno jenom jako „profitování“ na úkor druhých. Nízká schopnost a úroveň socializace většiny romské komunity se odráží vztah k majoritní společnosti a subjektivní pocit diskriminace.

Tuto skutečnost jsme podrobně analyzovaly v našem komentáři ke kvantitativnímu vyhodnocení dotazníku, kde se markantně i současný osobnostní vztah národnostního cítění romské komunity více méně negativně vymezuje k majoritní společnosti, která se hlásí k české národnosti a pouze pětina by v tomto teritoriu chtěla žít. Jako v minulosti pokládá USA za zemi zaslíbenou naprostá většina až 70%, kdy východisko v oblasti rekvalifikace však většina romů nevidí a neví si se svou budoucností rady. Pouze pětina by si chtěla najít práci a stejným poměrem se ostatní o svou budoucnost jednak nezajímá, nebo to neví.

8.3 Názorová hladina majority na romskou komunitu

Podrobný popis vzorku našich respondentů z hlediska pohlaví, vzdělání, bydliště jsme provedli v úvodní části našeho kvantitativního výzkumu názorů naší společnosti na romskou komunitu. Většinová společnost má i většinově negativní názor na romskou komunitu. Tento postoj pramení jednak z důvodů, které jsem uvedl v předcházející části, ale zejména z vlastní zkušenosti. Zcela tento názor koresponduje ve styku v oblasti obchodu, kde se nejvíce projevuje závadová činnost a je společensky nejvíce komentována a odsuzována.

V současné době se zde promítá určitá „solidarita“ romské komunity v celé věkové škále. Již jsme konstatovali, že vztah k romské komunitě je limitován řadou předsudků a také zevšeobecňováním určitých subjektivních postojů. Zde se staví názorová bariéra z většinového názoru, že asimilace romské komunity je nemožná. Akcentovaná migrace však spadá přímo do historie této komunity. Kočovní národ má zakódován bytostnou potřebu měnit místo pobytu a tím i styl svého života.

Jednoznačně za hlavní příčinu kriminality naši respondenti označili tři příčiny: neochotu pracovat, rodinné prostředí a celkové klima komunity. Věkové rozvrstvení dokazuje, že postupně s věkem stoupá počet romských delikventů a narůstající závadová činnost rodičů se přímo promítá do trestné činnosti romské mládeže a tím i vysokého procenta zařazování do výchovných ústavů. Bohužel většinově negativní vztah k romské komunitě limituje možnost zvratu současné situace.

Náš výzkum potvrdil, že je potřeba volit mnohem subjektivnější program osvětové práce s individuálně rozdílnou a dlouhodobou koncepcí zaměřenou na jednotlivé rodiny romské populace a využít jejich pozitivních postojů na změnu klimatu jejich okolí. Romové se musí dostat do situace, že budou vychovateli vlastních spoluobčanů. Změnit rodinné klima romské komunity povede ke globální změně postojů a činů celého společenství, vztahů mezi majoritní a minoritní částí naší společnosti.

9 Závěr

Romové a romská kriminalita budou vzbuzovat negativní postoje majority zřejmě ještě dlouhou dobu. Řada projektů, které měly Romům pomoci nebo které měly zlepšit jejich postavení, nebo zmírnit napětí mezi majoritou a minoritou, byla v České republice realizována. O úspěchu se zatím příliš hovořit nedá. Určitě souhlasím s odborníky, kteří tvrdí, že cesta ke zlepšení životních podmínek Romů vede právě přes vzdělání a zásadně je nutno začít u dětí. I kdyby se podařilo prosadit v této oblasti zásadní změny, motivovat Romy k dalšímu vzdělávání, k péči o řádnou školní docházku svých dětí, reálných přínosů se dočkáme až s velkým časovým odstupem.

Cestou nepoměrně rychlejší je podle mého názoru změna systému sociální pomoci státu, která je pro nezaměstnané silně demotivující, vede k dlouhodobé nezaměstnanosti, která následně vede ke ztrátě pracovních návyků a následně vzhledem ke špatné ekonomické situaci ke kriminalitě. Nešťastně nastavený systém sociálních dávek v České republice způsobuje, že rozdíl mezi minimální mzdou, která by měla pracujícím zaručit alespoň minimální uspokojivý životní standard a sociální dávkou vyplácenou každý měsíc bez úsilí, bez ranního vstávání, bez pracovního stresu a bez nákladného dojíždění do zaměstnání, je naprosto minimální, dokonce se dá v některých případech hovořit o tom, že celkový finanční příjem je v případě sociálních dávek vyšší než v případě minimálně placené práce.

Zavedený institut tzv. veřejné služby⁹⁴, v rámci které musí lidé dlouhodobě závislí na sociálních dávkách odpracovat určitý počet hodin ve prospěch obce, pokud chtějí docílit alespoň minimálního zvýšení dávek, má podle mého názoru své pozitivní dopady. Dlouhodobě nezaměstnaní především získávají zpět své pracovní návyky, společností na ně není pohlíženo jako na pouhé pasivní příjemce sociálních dávek a tedy jako na skupinu, která na státu pouze parazituje.

Stručně řečeno, jedna z relativně rychlých cest k alespoň částečnému řešení vede přes změnu systému sociální pomoci poskytované státem, a to výraznějším rozdílem mezi výší sociálních dávek a minimální mzdou. Jakákoli změna v této oblasti je ale změnou silně nepopulární a pro politickou

⁹⁴ Upravuje zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů

reprezentaci, jejíž motivací je obhájení svého mandátu, silně rizikovou, tedy v současné době prakticky nereálnou.

10 Seznam použité literatury

- 1) Hübschmannová, M.: Můžeme se domluvit (Šaj pes dovakeras), 1998, ISBN 80-7067-905-0
- 2) Potočková, D.: Společnost a interkulturalita, in. Šišková, T., a kolektiv: Výchova k toleranci a proti rasismu, Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-285-8
- 3) Šišková, T., a kolektiv.: Výchova k toleranci a proti rasismu, 1998
- 4) Nečas, C.: Romové v České republice včera a dnes, Olomouc: Univerzita Palackého, 1993, ISBN 80-7067-310-9
- 5) Říčan, P.: S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-410-9
- 5) Nečas, C.: Andr'oda taboris - tragédie cikánských táborů v Letech a v Hodoníně, Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 8021010924
- 6) Davidová, E.: Cesty Romů (Romano drom), Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, ISBN 80-244-0524-5
- 7) Kenrick, D.: Cikáni na cestě z Indie do Evropy, Kenrick, D.: Cikáni na cestě z Indie do Evropy, Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, ISBN 80-244-0589-X
- 8) Fraser, A.: Cikáni (The Gypsies), Praha, 1998, 80-7106-212-X
- 9) Víšek, P.: 60 let řešení Romské problematiky, in. Romové v osidlech sociálního vyloučení, 2006
- 10) Kolektiv autorů Muzea romské kultury: Romové – O Roma, 1999
- 11) Cohn, W.: Cikáni, 2009
- 12) Marádová, E.: Multikulturní porozumění, Praha ISBN 80-86991-82-2
- 13) Dopita, M. a Staněk, A.: RVP v praxi učitele výchovy k občanství, Olomouc, 2005, ISBN 80-244-1250-0

- 14) Kalibová, K.: Demografické charakteristiky romské populace, Praha 1996, 75-80. ISBN 80-902154-3-2
- 15) Kalibová, K., Romové z pohledu statistiky a demografie, Socioklub. Praha 1999, ISBN 80-902260-7-8
- 16) Kenrick, D. a Grattan, P.: Cikáni pod hákovým křížem, Olomouc:Univerzita Palackého, 2000, ISBN 80-244-0048-0
- 17) Navrátil, P. a kolektiv. Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky. První vydání. Praha: Portál, 2003, ISBN 80-7178-741-8
- 18) Moulisová, M. Problémová stránka života Romů. In Výchova k toleranci a proti rasismu: Sborník. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-285-8
- 19) Matoušek, O., Kroflová, A. Mládež a delikvence. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-226-2
- 20) Mareš, P. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-61-3
- 21) Průcha, J. Multikulturní výchova. Praha: ISV nakladatelství, 2000. ISBN 80-85866-72-2
- 22) Raichová, I. Romové a nacionalismus? První vydání. Brno: Muzeum romské kultury, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2001. ISBN80-7330-001-X
- 23) Příbáň, J. Hranice práva a tolerance: úvahy o liberálnosti a právním státě v postmoderní situaci. První vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, ISBN 80-85850-28-1.
- 24) Marada, R. Etnická různost a občanská jednota. První vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006. ISBN80-7325-111.
- 25) Mareš, P. Nezaměstnanost jako sociální problém. První vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994, ISBN80-901424-9-4
- 26) Večerka, K. aj: Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí, Praha 2004, ISBN 80-7338033-1
- 27) Suchý, O.: Mládež a kriminalita, Melantrich , Praha 1972

Internetové odkazy:

(všechny webové linky uvedené v této bakalářské práci byly funkční k 23. 03. 2012)

- z.č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání
- Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2010, <http://www.romea.cz/dokumenty/zprava-romove-CR-2010.pdf>
- www.msmt.cz, www.wikipedie.cz, www.czso.cz, www.cvvm.cas.cz, www.demografie.info.cz
- http://czso.cz/slodb2011/redakce.nsf/i/predbezne_vysledky_scitani_lidu_do_mu_a_bytu_2011
- http://cs.wikipedia.org/wiki/Romov%C3%A9#Romsk.C3.A1_komunita_v_.C4.8Cesku

11 Přílohy

Příloha č 1: Obyvatelstvo v ČR podle národnosti k 31. 1. 2012

Národnost

Na tuto dobrovolnou otázku neodpovědělo 2,74 milionu lidí
(v roce 2001 neodpovědělo pouze 173 tisíc obyvatel)

Nejčtenější národnosti v ČR:

■ Česká	6 732 104
■ Moravská	522 474
■ Slovenská	149 140
■ Polská	39 269
■ Německá	18 772
■ Romská	13 150

Moravská národnost:

2001: 380 474 = 3,8 % z těch, co odpověděli

2011: 522 474 = 6,7 % z těch, co odpověděli

Nejvíce v Jihomoravském kraji – 254 tisíc obyvatel

Romská národnost:

2001: 11746 = 0,1 % z těch, co odpověděli

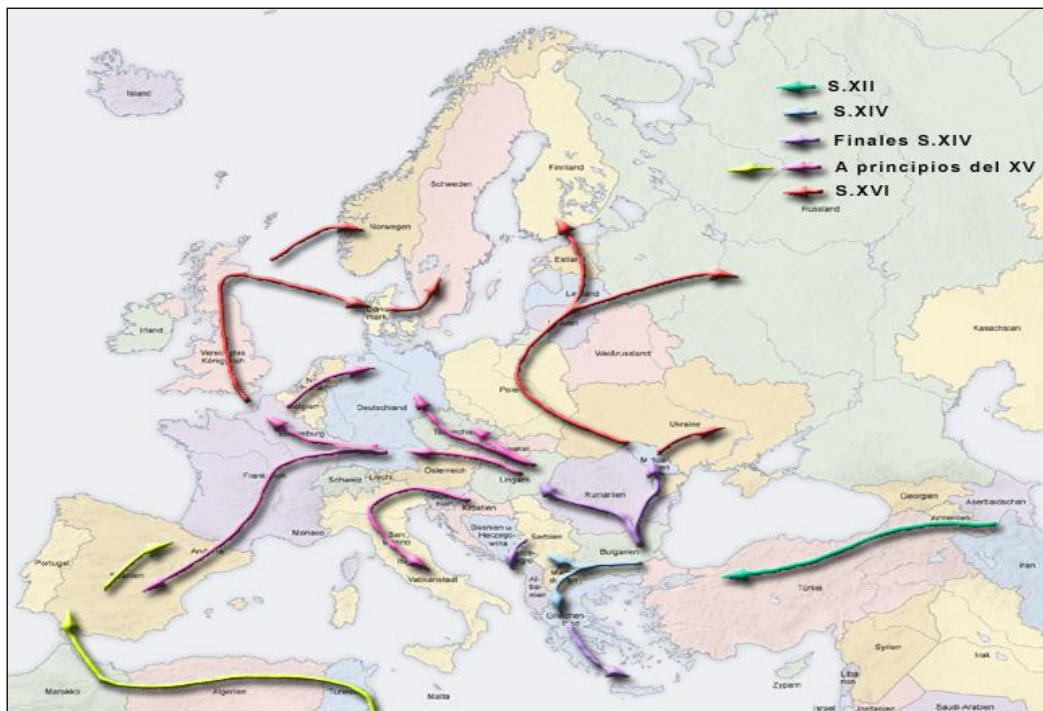
2011: 13150 = 0,2 % z těch, co odpověděli

Počet osob romské národnosti tvoří součet lidí, kteří vyplnili pouze romskou národnost a kombinaci romské a další národnosti

http://czso.cz/slodb2011/redakce.nsf/i/predbezne_vysledky_scitani_lidu_domu_a_bytu_2011

Příloha č 2: Migrace Romů do Evropy

http://cs.wikipedia.org/wiki/Romov%C3%A9#Romsk.C3.A1_komunita_v_.C4.8Cesku

Příloha č. 3: Dotazník majoritní komunita.

Multikulturní prostředí a romská komunita

materiál k bakalářské práci

Vážení,

rád bych Vás touto cestou požádal o vyplnění tohoto dotazníku, který bude dále využit jako podklad k bakalářské práci na téma „Multikulturní prostředí a romská komunita“

Dotazník je samozřejmě anonymní, dotazníkové archy prosím

NEPODEPISUJTE!

Na jednotlivé otázky odpovídejte zaškrtnutím, či zakroužkováním u vámi zvolené odpovědi.

- 1) Jste a) muž
 b) žena

- 2) Váš věk je v rozmezí a) 15 – 30
 b) 31 – 50
 c) 51 a více

- 3) Vaše nejvyšší dosažené vzdělání

- a) základní
b) střední odborné (vyučen)
c) úplné střední maturita
d) vyšší odborné
e) vysokoškolské

- 4) Vaše trvalé bydliště je v obci s počtem obyvatel

- a) do 1.000 obyvatel
b) 1.001 až 5.000 obyvatel

- c) 5.001 až 10.000 obyvatel
- d) 10.001 až 50.000 obyvatel
- e) 50.001 a více

5) Typ vašeho bydlení

- a) samostatný dům v soukromém vlastnictví
- b) obecní, družstevní byt
- c) byt v osobním vlastnictví – panelový dům
- d) byt ve vlastnictví jiné osoby – nájemník
- e) bydlení v ubytovacím zařízení

6) Máte nějakou osobní zkušenost s příslušníky romské komunity

- a) ano
- b) ne

7) Vaše zkušenost s příslušníky romské komunity vznikla.

- a) v rámci rodiny či příbuzných
- b) v rámci sousedství
- c) v rámci zaměstnání
- d) v rámci školy
- e) v obchodě

8) Osobní zkušenost s příslušníky romské komunity hodnotíte jako.

- a) spíše kladnou
- b) neutrální
- c) spíš zápornou
- d) zápornou

9) Zajímáte se o problematiku romské komunity.

- a) ano

b) ne

10) Z jakých zdrojů získáváte nejvíc informací o dané problematice?

**Můžete zvolit více odpovědí, u každého ze zvolených zdrojů označte číslem 1-5 míru získávání informací, např. 1 – získávám nejvíce informací*

- a) z televize
- b) z denního tisku
- c) z odborných časopisů
- d) z internetu
- e) z rozhovoru s přáteli

11) Pokuste se v následujících škálách definovat příslušníka romské komunity.

**Zaškrtněte políčko, které nejvíce odpovídá vaší představě.*

	1	2	3	4	5	
Inteligentní						Hloupí
Líný						Pracovitý
Lakomý						Štědrý
Neupřímný						Upřímný
Vzdělaný						Nevzdělaný
Necitlivý						Citlivý
Rozhazovačný						Spořivý

12) Považujete příslušníky romské komunity za schopné asimilace?

**Asimilace znamená přizpůsobení menšiny nebo přistěhovalce okolní většinové společnosti, zahrnuje ovládnutí a přijetí většinového jazyka, obyčejů a kultury.*

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

13) Jaká je podle Vás migrace Romů v ČR.

**Migrace je stěhování členů skupiny lidí, nebo živočichů z jednoho místa do druhého.*

- a) méně častá – stěhují se velmi zřídka
- b) častá – stěhují se velmi často
- c) nestěhují se
- d) nevím

14) Z jakého důvodu, se podle Vás Romská komunita často stěhuje – migruje.

- a) nemá trvalé rodinné kořeny (už jejich předci migrovali)
- b) nerespektují rodinnou tradici
- c) ze subjektivních důvodů – jdu tam kde mi bude lépe
- d) nepřemýšlí o tom – není to důležité

15) Co vede Romskou komunitu k trestné činnosti.

- a) odsouzení majoritní (většinové) společnosti
- b) rodinné prostředí ve kterém vyrůstají
- c) prostředí ve kterém se pohybují – kamarádi, spolky, kluby
- d) dělat nechci, ale požitky (jíst, pít, bavit se) potřebuji
- e) jsem k tomu donucen

16) Má dle Vašeho názoru na Romskou kriminalitu vliv stupně dosaženého vzdělání?

**za důležité je třeba brát např. základní, vyučen, maturita atd.*

- a) ano
- b) ne
- c) nevím

17) Jaká je dle vašeho názoru věková hranice současných romských delikventů.

**Delikvent: označení osoby, která je subjektem nějakého trestného činu, protože ho buď sám, nebo prostřednictvím jiného spáchala, pokusila se o něj, případně ho jen připravovala, pokud daný čin spáchalo více osob, jde o spolupachatele.*

- a) 15 – 30
- b) 31 – 45
- c) 46 – 50
- d) 51 a více

18) Máte osobní zkušenost kriminalitou romské komunity – z hlediska poškozeného.

**Poškozený – ten komu byla způsobena újma (na majetku, zdraví, atd)*

- a) ano
- b) ne

19) Co dle vás vede k tomu, že jsou někteří jako nezletilý umístěni do výchov. ústavu.

**Nezletilý je v českém prostředí v nejobecnějším smyslu člověk, který nedovršil patnáctý rok svého věku.*

- a) neschopnost státu zajistit potřeby rodiny
- b) neschopnost rodičů zajistit přirozené náklady
- c) trestná činnost rodičů
- d) majoritní (bílá společnost) nerozumí mentalitě Romů

20) Jak se díváte na vztah s minoritní (romskou) komunitou

- a) velmi dobrý
- b) dobrý
- c) velmi špatný
- d) špatný

21) Kolik % rómů dle Vašeho názoru se v dnešní době hlásí k rómské národnosti.

- a) 1 – 5
- b) 6 – 15
- c) 16 – 25
- d) 26 a více

22) Ve kterém státě, místě by dle Vašeho názoru nejraději rómové žili.

- a) v ČR
- b) jiný stát evropy
- c) USA
- d) Jiný kontinent

Děkuji Vám za čas strávený nad tímto dotazníkem – Rostislav Kuchyňka

Příloha č. 4: Dotazník minoritní komunita.

Multikulturní prostředí a romská komunita

materiál k bakalářské práci

*zapiš údaje romské komunity

Jméno, příjmení: *jen iniciály např. Rostislav

Kuchyňka **R.K.**

Rok narození:..... *pouze rok např. - 1970

Bydliště:..... *stačí jen město např. – **Praha**

*konkrétní skutek (např. Krádež § 205/2 tr. zákoníku – odcizil z volného prodeje 3ks destilátu) :.....

*počet TČ za poslední 3 roky:

a) žádný

b) jeden

c) dva a více

DOTAZNÍK

1) Pohlaví:

a) Muž.....

b) Žena

2) Vzdělání dokončené:

a) základní

b) vyučen.....

c) střední.....

d) vysokoškolské.....

3) Z kolikačlenné rodiny pochází:

a) 4

b) 5

c) 6

dávek:

d) 7 a více

Rodiče pracovali:

a) ano

b) ne

Nebo žili ze soc.

a) ano

b) ne

Pokud ano jak byly

vysoké:

a)..... *uved'

částku

b)nevím

4) Jakým způsobem řešili nedostatek peněz:

a) Krádež

d) jiným způsobem

.....

b) Půjčka

.....*uved' konkrétně

c) Prodej majetku

5) Rodiče se dopouštěli TČ:

Sourozenci:

a) ano

a) ano

b) ne

b) ne

c) nevím

c) nevím

6) Zda on/ona zůstal v rodině, nebo byl poslán do výchovného ústavu:

a) ano

b) ne

7) Zda se rodina často stěhovala:

a) ano

b) ne

Pokud ano jak často *např.

každé 2 roky

8) Zda mají (rodiče, sourozenci) nyní trv. pobyt, nebo jsou rozšířeni po komunitě

a) rodičetrv. pobyt komunita

b) sourozencitrv. pobyt komunita

9) Je ochoten, ochotna pracovat:

Pokud ano

v jakém oboru:

a) ano

a)

b) ne

b) nevím

10) Jak se dívá na vztah k majoritní skupině – čechy

- a) dobrý
- b) špatný
- c) nemá názor

11) Zda se cítí utiskován

- a) ano
- b) ne

12) K jaké národnosti se hlásí

- a) ČR
- b) SVK
- c) Rómské
- d) Jiné

13) Ve kterém státě by nejraději žil

- a) ČR
- b) USA
- c) Stát EU

14) Byl/ byla mu/ ji nabídnuta možnost rekvalifikace
– využil/ využila ji

Pokud ano

- a) ano
- b) ne

- a) ano
- b) ne

15) Žije a bydlí v místě svého trvalého pobytu:

- a) ano
 - b) ne
- komunita: a) ano
b) ne

- bezdomovec: a) ano
b) ne

16) Jak si představuje svou budoucnost:

- a) najdu si práci
- b) nevím
- c) nezajímám se o to